KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XIX-ik évf. *Január, Február. 1884.* *1-ső füzet.*

ZWINGLI ULRICH ÉS THEOLOGIÁJA.

A reformatio nagy müvéből nem csekély rész jutott a kis Sweiznak. És ez nem is lehetett másképpen. Egész Európában csak Sweiz volt az az ország, mely a monarchák családi politikájától és önző egyéni szeszélyétől szabadnak érezhette magát. Már kétszáz év óta független három kantona, s a többiek rendre következtek, annyira, hogy a szövetség a nancy-i ütközetben megszabadult ellenségeitől és 1481-ben már tiz kantont számlált tagjaiul. A hol megvan a politikai szabadság iránti érzék, ott biztos talaja van a vallásszabadságnak. És valóban, a kis Sweiz volt az a hely, a hol a reformatio előfutárjai, midőn azokat Anglia, Német- és Francziaország keblökről mostohákként eltaszitották, biztos menhelyre találtak. E regényes szép ország, valóban festői völgyében van Sweiz kantonnak Wildhaus nevü helysége. A szabadság fényes napja itt sütött rá arra a házra, a melyben az országnak minden eddiginél nagyobb fia, Zwingli Ulrich, 1484 első reggelén született. A jó módu és a faluban előkelő állásu apának harmadik fia volt ő, kit a legnagyobb uj évi ajándéknak tartott, minden ajándék között, a melyet valaha kapott. Minthogy a falu határának nagyobb része oly magasan fekszik, hogy csak legelésre alkalmas, Ulrichra is testvérei sorsa várt, hogy a juh nyájjal felmenjen oda és emelkedjék mind tovább-tovább arrafelé, a hol az ég a földel érintkezni látszott. Most a pásztor dala s a furulyák hangja, majd az égi vihar borzalmas fönsége hatotta át a kis fiu szivét, ki szintén énekelte már a dalt hona hőseiről. Valóban méltán jutott eszébe egyik életrajzirójának, hogy ott fenn az ég közelében sok mennyeit és sok istenit sajátithatott el. A gyermek szive úgy nőtt, értelme oly rohamosan világosodott meg, hogy már nyolcz éves korában arról gondolkozott, hogy vajjon a hazugság nem érdemelne-e nagyobb büntetést, mint a lopás, mivel az igazság az anyja mindennek.

Atyja felismerte fiában a tehetséget, és a család ősi szokása szerint egynek papnak kellvén lenni, őt szánta a papságra. Atyjának testvére, Zwingli Bertalan, ki weseni pap volt, örömmel vállalta magára a nevelését. A tanulás gyors és sikeres vol.t Rendkivül józan felfogását és értel-

mes gondolkodását elősegitette a kor szelleme. Az olasz renaissance és az általánosan terjedő humanismus jó talajra talált Sweizban és egészséges táplálékot nyujtott lelkének. Felsőbb iskolákat Baselben végzett. Itt, a Lutherre nézve oly nyomasztó mysticismustól, s a világgal való meghasonlástól menten, tanulmányozta a klassikusokat, főleg, kitünő tanára Wittenbach vezetése alatt. Ő inkább szeretett könyveivel foglalkozni mindig, mint a játszótársakkal. Az eredmény nem maradt el, mert már 22 éves korában artium magister lett és ugyanabban az évben glarusi lelkésznek választatott. Megnyerte a tudori czimet is, de azt nem szerette s nem használta. Mint lelkésznek tudományszomja csak nőtt. Ő nem tudott megelégedni azzal a mit az egyház s annak atyái nyujtottak. Szerinte Isten nemcsak a prófétáknak jelent meg, és nemcsak Palestinát táplálta szellemével. Plato is ivott az isteni forrásból, Seneca a szent emberek közé tartozott s Pindarban éppen az isteni erő kellett, hogy müködjék. [1]) Tanulmányainak koronáját a biblia megismerésével tette fel. Erasmus görög szövegét kezébe véve az egészet végig tanulmányozta, s a Pál leveleit saját kezüleg lemásolta, hogy teljesen megismerkedjék vele. Pált könyvnélkül tudta ugyan, de a mint később meglátjuk soha sem helyezte a biblia fölébe, mint azt Luther tevé. Jud Leo nevü barátja segélyével az egészet saját nyelvére leforditotta és hivei kezébe adta, hogy igy szavai igazságáról, melyeknek forrása az evangelium, közetlenül is meggyőződhessenek.

A Zwingliéhez hasonló önálló gondolkozás és itélet nem sokáig nyer táplálékot attól a mit csak a szokás és gyakorlat teszen mások előtt sérthetetlenné és kötelezővé, azonban az egyénnek sem erkölcsi sem vallási érzületével meg nem egyezik. A hit egészen az egyén tulajdona kell hogy legyen, mert hanem az akkor nem sokkal ér többet a hitetlenségnél. Zwingli is jó ideig érezte e bizonytalan állapot nyomasztó hatását. Tanárainak tanitása, kora vallásos hitének dogmája belecsepegtette volt szivébe mind azt a mi ekkor elfogadott nézet volt. Ő a pápai institutiót és annak minden szándékát szentnek tartotta, sőt attól, mint pap is sok ideig fogadott el segélyt. De a glarusi és később einsidelni csendes élet, hol papi müködését tovább folytatta, megadta az alkalmat arra, hogy tisztába jöjjön önmagával, felvilágositotta arról a mi eddig homályos volt előt-

[1]) Nihil est in omni opere, quod non sit doctum, amoenum, sanctum... Quum aliquando dei munere oculos recipimus eosque ad vetustissimos scriptores attollimus, jam videntur lux et virtus in conspectum venisse. Zwingli Pindarhoz irt elő és utószavában. 1526.

te. Itt megkapta azt a kijelentést, a mely nélkül apostol senki sem lehet. A papok üzérkedtek a hit dolgaival Einsiedelnben is, mint egyebütt, s kétséget nem szenvedhet, hogy a főtemplomban levő Mária képhez való zarándoklás, a templom homlokzatának eme felirása: Hic est plena remissio omnium peccatorum a culpa et poena, nagyon sokszor vegyült gondolataiba. Ez nem lehet őszinte, ez nem keresztényi munka, ezt Isten nem kedvelheti. Ez valóságos visszaélés a papi hivatal és az emberi hit szentségével. „Az alakoskodás és hazugság, irja egy későbbi alkalommal, rosszabb a pénzlopásnál. Az embert semmi sem teszi oly hasonlóvá Istenhez, mint az igazság. Minél inkább tiszteli az ember az igazságot, annál közelebb van és annál hasonlóbb Istenhez. A hazugság kezdete minden rosznak. Szép és magasztos az igazság, s még a roszba is isteni félelmet csepegtet“ [2]) Önálló lelki élet, tiszta meggyőződésből jövő hitvallás szükséges minden embernek. E kettő egyesüljön erkölcsi tisztasággal és akkor a keresztények jó polgárok is lesznek.

Sweiznak minden fija egyszersmind katona is kellett hogy legyen. A cantonok szervezete azt kivánta, hogy a mi az egészet illeti, illesse az egyeseket is, s hogy a mi politikailag érvényes volt, ne ellenkezzék a vallási élettel. Az állam és egyház szorosan egy volt, nem mint Németországban, s ezért a lelkésznek egyszersmind katonának is kellett lenni. Zwingli a szabályt magára is alkalmazta s ha kezében a biblia volt, oldalán a kard függött. Őt e két fegyver nélkül alig is lehet képzelni. Honfitársait a győzelem mámora elkábitotta, s ezt a szomszéd hatalmak, különösen pedig a pápa kitünően feltudták használni. Most titkon, majd meg nyiltan nagyobbnál-nagyobb összeg pénzt küldöttek Sweizba, hogy zsoldosokat fogadjanak. Éppen a francziák hatalmát kellett megtörni akkor, a mikor a pápai követ igéretekkel és fenyegetésekkel ujból megjelent 12,000 embert követelve. A helyzet nagyon nehéz volt, mert a francziának semlegességet igértek, a pápa pedig pénzt igér és ők szegények. Az utolsó győzött. Zwingli is kétszer volt velök a harcztéren. A marignanoi ütközetben honfitársai szégyenletesen engedtek a francziák csábitásának, nagy részök ujabb összegért ujra megszegte fogadását és átment az ellenség táborába. Testvér testvérrel küzdött s több mint 3000 ember maradt a csatatéren. E szégyent és megalázódást mélyen érezte Zwingli. Most már látta, hogy a pápa eddig is csak eszköznek használta őt, valamint országát. Honfitársainak teljes valóját megvesztegette a pénzvágy. Ez erkölcsi sülyedésen segiteni kellett.

---

[2]) V. ö. Jean Grob Huldreich Zwingli. 1883. 35. l.

Zwinglit 1519-ben zürichi lelkészszé valasztották. E központi hely éppen alkalmas volt arra, hogy saját népe reformálását teljes erővel megkezdhesse. Máthé evangeliumának magyarázása volt az első tárgy. Ebben, midőn egyfelől felmutatja Krisztust, mint az üdv, egyedüli forrását, egyszersmind hatalmasan ostromolja a mértéktelen életet, fényüzést, a hadakozást, a zsoldot és az idegen fejedelmekre való hallgatást. Zürichi paposkodásának psychologiai motivumait vizsgálva, az őskor egyik profétáját látjuk magunk előtt, ki a nép erkölcsi sülyedésén keseregve azt mondja: Jaj azoknak, a kik jó reggel felkelnek, hogy részegeskedjenek; kiknek lakodalmokban van hegedü, lant, dob, sip és bor: az Urnak dolgát pedig nem tekintik meg. Népét ki kell hogy szabaditsa a régi veszedelmes állapotból, vissza kell hogy állitsa az ősi erényeket. [3]) Az emberbecsülés, a családi élet ösztöne kihalt keblükből a harczvágy miatt, a kigyó, vagy az idegen urak, megcsalták őket, [4]) az igazságérzet kihalt szivükből, mert a mint a példabeszéd mondja, a hol a fegyveré a hatalom, ott a törvénynek el kell hallgatni.

A bajon csak ugy segithetett, hogyha Zürichet kiszabaditotta a püspöki és pápai hatalom befolyásai alól, hogy egészen önálló gyülekezetté szervezze. Minthogy csak benső, egyéni hit üdvözit, ugy csak az egyes emberekből alakult gyülekezet müvelheti saját üdvét. A papi és püspöki conciliumok végzései helyébe a gyülekezet tagjainak határozata kell hogy emelkedjék. És ezzel megalakitotta az első presbyteri gyülekezetet, s megvetette alapját annak az egyházi rendszernek, a mely, végeredményeiből itélve, a legüdvösebb mind az egyesek, mind pedig a testület vallási és erkölcsi életének megszilárditására. Ez volt első nagy müve Zwinglinek, melyért a reformált egyházak őt méltán tartják első reformatoruknak.

A Zwingli munkája felrázta álmából a barátok sergét. Zwinglit felkeresték Zürichben, hogy alkalmuk legyen még jobban megbotránkozni benne a bőjtölés semmisségéről tartott beszédét meghallgatva. Egy czimzetes püspök három követével a zürichi tanácshoz fordult,

---

[3]) Congredi coepit juxta Christi normam cum flagitiis quibusque perniciosissimis, ante omnia tamen cum pensionibus (sic appellamus munera principum quae certis, milites parandi bellique conficiendi gratia dabantur hominibus) eo quod eas extirpare et patriam reformare ad sanctitatem pristinam prorsus haberet in votis." O. Myconius „De D. H. Zwinglii vita et obitu." Idézve C. Beard Hibbert Lectures p. 233.

[4]) A pápa, a császár, a francziák, a spanyolok, angolok, Velencze, Mayland követjei rendre ostromolták a szövetséget igéreteikkel. Bullinger.

hogy Zwinglit hallgattassa el, de a terv nem sikerült, mert a tanács Zwinglitől várta a feleletet a vádra és ez határozottan elnémitotta a követeket. 1522. april 16-án a böjt kérdésének megvitatására jelent meg Zwinglinek első nyomtatott müve. Ezt követte az „Archeteles" czimü, melylyel ez ügyben utolsó szavát akarta elmondani. E mű azonban csak kezdete volt igazi irodalmi tevékenységének. A püspök le akarta foglaltatni minden iratát, de ő egy nyilvános vitatkozásra hivatkozott. Sok vonakodással bár, de a vitatkozás végül 1523 első hónapjára kitüzetett. A püspök rendeletéből minden papnak és tudósnak meg kellett jelenni az egész szövetségből. Zwingli 67 tételbe foglalta össze nézetét. A vitatkozás nagyon enhézkesen folyt, mert többszöri felszólitásra is alig akadt vádló. Zwingli többször csaknem panaszos hangon adta elé, hogy őt az egész köztársaságban mindenütt ámitónak és eretneknek tartják. Mutassátok meg — mondá — ama helyet a bibliában, a melynek alapján engemet vádoltak, és ne hivatkozzatok csupán az atyákra és a concilumokra, mert mindenki tudja, hogy a conciliumok egymásnak ellentmondanak. De mivel senki sem akadt, a ki állitásaiból valamit az irás szavaival bebizonyitani tudott volna, a tanács 1523. jan. 29-én kimondotta, hogy Zwingli Ulrich tovább folytathatja munkáját a szentirás nyomán saját erejéhez képest. „Minden papnak, lelkipásztornak és szónoknak általában megrendeljük, hogy városunkban és országunkban semmi egyebet ne tanitsanak és ne predikáljanak, mint azt, a mi az evangeliummal megegyezik és abból bebizonyitható." [5]) És ezzel a sweizi reformatio sorsa el volt döntve.

A belső, szellemi reform meglevén, következett a külső. A keresztelés, gyónás s az isteni tisztelet külső formája, a latin nyelv és a sok kép mind a régi volt még. Ezen kellett változtatni. De Zwingli ebben is rendkivül bölcs mérséklettel haladt előre. A latin helyébe a német nyelvet tette az isteni tisztelet nyelvévé, de a képek öszszerombolása ellen tiltakozott, csak azt kivánván, hogy azokat tisztelettel ne illessék. Azonban, mert a nép izgatottsága annyira ment, hogy némely kereszteket és képeket nyilvánosan széttromboltak, ujabb vitatkozás tüzetett ki 1523. oct. 26-ára. E vitatkozás sem volt heves, de hatása annál nagyobb lőn, midőn a tanácsot a szellemi dolgok iránt való epekedésre intvén, ezt mondá: Ne féljetek, nemes uraim! Isten a mi részünkön áll. Ő meg fogja oltalmazni a maga dolgait. Én látom, hogy ti sok dolog miatt aggódtok. De kérlek, ke-

---

[5]) Idézve J. Grob H. Zwingli 88. l.

veset törődjetek Istennek szavaiért. Most pedig Isten nevében, bizzunk mindent az Urra; ő minket soha semmi szükségben el nem hagy. Hallottam, hogy a mult éjjel sokan elő s hátra szaladgálva, azt kiabálták, hogy a Krisztus testét és vérét poharaikba akarják tölteni. Ezt senki nem akarja"[6]) — mondá és erre könnyei megeredtek, szava elakadt és a gyülés szétoszlott. Az általa és Jud Leo által szerkesztett iratok országszerte hirdették a képek és mise elleni tanát. A nagy és kis tanács egy bizottsággá alakult a további teendők megbeszélése iránt. Zwingli ujabb röpiratban világositotta fel a népet a teendőkről. Ezzel a nép, az egyes családok átalakultak valódi keresztény hajlékokká, hol a szülők gyermekeiknek kezdették hirdetni az igét. 1525-ben zöld csütörtökön osztatott először az urvacsora két szin alatt. Óriási volt a nép lelkesedése. A zürichi templomba alig fért be felerésze a részesülni óhajtóknak. Zwingli egy imával nyitotta meg az isteni tiszteletet, mialatt az egész gyülekezet térdelt. Ezután egyik diakonus olvasta 1. Kor. 11, 20—29., mire az egész gyülekezet e szavakkal felelt: Dicsértessék az Isten! Ezt a Zwingli és a gyülekezet válogatott dicséneke követte. Végül a megáldott kenyeret és bort, alkalmas szentirási helyek kiséretében, kiosztotta. A hatás leirhatlan nagy volt. A békesség angyala szállotta meg az egész gyülekezetet, Zwinglit pedig a véghetetlen öröm és boldogság!

A jeles reformator életében még egyik kiemelkedő jelenség volt Lutherrel az urvacsora kérdése körül folytatott vitája. Erről később fogunk szólani.

A polgár és reformator heves munkája közben élt és működött az ember, a férfi is. Szelid lelkületü, jóindulatu ember volt. Szeretett minden szépet és nemest. Ha rendkivül terhes és sok irányu munkája kimeritette, elővette hangszereit (összesen négyet ismert) s azokkal enyhitette fáradságát. De ennél több kellett és többet is talált meg egy özvegy nőben, Reinhard Annában, ki előkelő családból született, előkelő férfihoz ment férjhez, kit azonban már hat évvel azelőtt elveszitett. E nő gyermekeit tanitotta Zwingli és azoknak kegyességéből és józan gondolkozásából azt következtette, hogy jó anyjuk van. 1524. april 2-án elvette a nőt és nem is csalatkozott. Boldog volt, mert szerette nejét s mert megáldatott négy gyermekkel. Az apa semmiben sem különbözött a zürichi lelkésztől. Itt olyan nagy volt, mint ott. A reggelt imával kezdte, az estvét énekkel zárta. Maga irt énekeket s azokat kottára szedte, né-

---

[6]) Idézve. Jean Grob. H. Zwingli 92. l.

gyes énekkart szervezett a családban, mint a templomban. [7]) Ha a gyermekek betegek voltak, egész éjen át ringatta. Külseje egyszerü volt neki és nejének is, de annál nagyobb lelke, melyért a barátok serge epedett s azért sokszor sokan is jelentek meg nála a legelőkelőbb emberek közül. Hogy is lehetett e boldog életet elhagyni.

Minthogy a reformator és honpolgár elválhatlan volt Zwingliben életében, e kettő kellett hogy sirba vigye. A reformált kantonok diadala és a papok izgatása ellenhatásra ingerelte azokat, a melyek a reformot, főleg helyzetüknél fogva, nem élvezhették. Hol a katholikusok többségben voltak, ott a reformáltakat elfogták, bebörtönözték, kinozták és megcsonkitották. A testvéri gyülölség annyira nőtt, hogy korábbi végzéseiket áthágták, a szövetséget felbontották, az osztrákok befolyásának utat nyitottak. 1529-ben egy zürichi lelkészt megégettek Switzben. És ezzel elkerülhetlenné lett a belháboru. — Zwingli oldalára kötötte kardját, búcsut vett zokogó családjától s bátor, de szomoru szivvel felült lovára és megjelent Kappelnél. Ez alkalommal azonban békét kötöttek, hogy — a mint ő előre megjósolta — legyen mit megszegjenek. 1531-ben éppen zürichi szószékén prédikálva kapta meg a béke felmondását. Nem volt mit tenni. Búcsut vett családjától és ujból megjelent Kappelnél kicsiny serege élén. A katholikusok száma sokkal nagyobb volt. Az ütközetet elvesztették. Zwingli elesett, testét összevagdalták, megégették és hamvát a szeleknek eresztették. És ezzel vége volt Sweiz legelső polgára ifju életének.

Zwingli rövid negyvenhét évre terjedő élete alig volt egyéb, mint egy hulló csillagé, mely csak azért jelenik meg, hogy éppen oly gyorsan el is tünjék. Nevét kevesen emlegetik s nem sokan ismerik, mer azt, mint más reformatorokét, nem örökitették meg hitörökösei. Sőt ellenkezőleg éppen az ő halálával előlépő Calvin, Sweiz következetes és igazi merev puritanismust követelő második reformatora, lehetetlenné tette. Kétségbevonhatatlan, hogy Sweiznak egyházzá alakitása a reformationak világdogmává tevése főleg s csaknem kizárólag Calvinnak köszönhető, de azért nagy tévedés volna a Zwingli müvét az övé által megsemmisitettnek állitani és nagy hiba róla előharczosa megemlitése nélkül beszélni, mert Sweizban a talaj nemcsak, hogy el volt készitve már, hanem oly rendszerek is vol-

[7]) Natter Henrik bécsi szobrász a Zwingli négyszázas emlékünnepe alkalmából egy emléket készitett, mely Zwinglit egyenesen állva, hosszu papi öltözetben, jobb kezében a bibliával és baljában egy karddal ábrázolja.

tak életbe léptetve Calvin fellépésekor, a melyeket csak formulázni kellett Calvinnak.

Zwingli, tisztán classikai nevelésben részesült, mert atyja nem adta kezébe a szerzeteseknek. Reformatorrá csak azután lett, miután a humanismus szelleme áthatotta. Mint reformator, azonban éppen azt az alapot választotta a melyet Luther, a bibliát. De reformatorrá sem a hit eszméjének sajátságos felfogása, sem annak az üdvözülésre való elkerülhetlen szüksége nem tette, mint Luthert, hanem tette az a tapasztalata, hogy az egyház, annnak élete, tanai és gyakorlatai ellenmondásban állanak a biblia tartalmával. A bibliára nézve sem vélekedett egyformán Lutherrel. „Luther hajlandó volt bármely dogmát vagy szokást megtartani, a melyet nem talált a bibliában megtiltottnak, mig Zwingli, megkövetelte, hogy mind az a mi elfogadtatik, tisztán tanitva legyen a bibliában.“ Zwingli az egész bibliára épitett, mig ellenben Luther szerint az az igaz próbakő, a mely Krisztust tanitja. A mi nem a Krisztust tanitja, az nem apostoli ha mindjárt Pál vagy Péter tanitaná is. Viszont a mi Krisztust prédikálja, az apostoli volna, ha mindjárt Herodes vagy Pilátus tenné is. Első tehát a János evang. s azután jő Pál s csak azután a többi.[8])

A Zwingli klassikai ismereteinek szükségképpeni következménye volt, hogy ne a bibliát tartsa az üdv egyedüli forrásának, de attól távol volt még, hogy arra a Servéttel kezdődött, de csak a Socinok által érvényesitett rationalis kritikát alkalmazza. Csak a bibliát ismeri el maga felett birónak, s éppen azért emberi tanokkal és végzésekkel mit sem törődik. De az irásnak nem külső szava, nem a betüje a zsinor mérték, mert a betü megöl, hanem annak szelleme, mert csak ez szólhat az emberi szellemhez. Luthernek a hitre vonatkozó tanával szemben világosan kifejezi, hogy hitünk csak azáltal az ige által lesz, a melyet a menybéli atya a mi szivünkben kijelent s a mely által minket megvilágosit és magához von. Nem az igéből kell tehát az igazi hitet teremteni, hanem a hit kell, hogy érthetővé tegye előttünk az igét.

A protestáns felfogás szerinti egyháznak, s igy az egyéni kegyességnek is alapja a hit (die Glaube). Zwingli hasonló értelemben volt. Fidem... nemo pius non putat religionis totius esse colophonem. [9]) A hit pedig nem egyéb mint feltétlen bizalom Istenben. A fides lényegét illetőleg azonban különbség van, mert ha az alatt valaki a csupa tudást értené, akkor a teljesen külömbözik a kerész-

[8]) V. ö. Lang H. Keresztény dogmatika 10 l.

[9]) Amica exegesis etc. 1527. idézve Zeller Theologische System. 22 l.

tényi hittől (Vertrauen), a mely egyedül üdvözit. E hit tárgya csupán Isten vagy Isten szava lehet. Vera religio vel pietas haec est, quae uni solique Deo haeret. Constat eos modo vere pios esse, qui ab unius Dei pendent oraculis. Pius nullo alio verbo pasci potest quam divino: sicut enim Deo solo fidit, ita ejus solius verbo certus redditur [10]) Az a szellem van Istentől, a mely csak neki szolgáltat dicsőséget; ellenben az nincsen Istentől, a mely a teremtménynek adja meg azt a mi az Istené, vagy a mint a héberekhez irt levél mondja: a hit olyan dolgoknak valósága, a melyeket reménylünk és a melyeket nem látunk, azoknak bizonyossága, [11]) e láthatatlan alatt pedig azt kell értenünk a mely lényegénél fogva a mi hitünknek tárgya lehet, vagyis az Istenségét. [12]) Igy, minthogy ez nem annyira azzal a hittel foglalkozik, a melyet mi birunk és birhatunk, végül a bukott embernek Istenhez való megtérésévé és a vétkesnek az isteni kegyelemben való bizodalmává válik, a mi nem egyéb Krisztusban, az Isten fiában való bizodalomnál. De mit ér ha azt hisszük, hogy Krisztus emberré lett és nem azt, hogy értünk lett azzá, hogy ő a mi megváltónk. [13]) Valódi hite csak annak van, a ki kétségkivül hiszen a megváltásban, [14]) de e bizonyosságra csak az juthat el, a ki tudja, hogy örök életre van választva. Zwingli a hit alatt azt a bizonyosságot érti, a melyet az egyén érez, minthogy ezt csak az érezheti, a kinek hite nem emberi, hanem tisztán az isteni akaratra van épitve. És e felfogásában Zwingli nagyon eltér Luthertől, a ki csak az egyetemes megváltást, csak a megváltás történelmi tényét tartja a hit tárgyának. Hogy valaki ez állapotot elsajátitsa, az egészen tőle függ, mert erre őt a szellem készti, habár nem úgy, hogy annak ellent ne állhasson — mondja Luther. Zwingli ennél több bizonyosságot kiván a maga részére, ő azt kivánja, hogy saját szelleme, mely nem hazudik, jelentse ki neki, hogy Isten fia. E bizonyosság hiányzik az Augistinus-féle dogmából s igy Luther, ki arra épitett, ahoz áll közel. „Te csak akkor hiszed, hogy Isten a tied, ha őt igazán tiszteled, szereted és egészen tőle függsz,“ — mondá Zwingli. Istenben való hit s Isten szeretete, sőt még a reménység is, Zwingli szerint, egy Istennek eme közetlensége, az emberi szellemnek az isteni szellemmel való közetlen kibékülése és az ebből származó egyéni tevékenység oly fogalmakat jelzenek az Isten és ember viszonyára

---

[10]) De vera et falsa religione. id. Zeller. Theol. Syst. 23. l.
[11]) Héber. 11. 1. v. [12]) Providentia. [13]) Adversus Hieoronymum Emserum.
[14]) Providentia 122.

nézve, a milyenek főleg a reformatio kissebb sectai, s leginkább az anabaptisták és az unitariusok között jutottak érvényre.

Az ember benső meggyőződése által szerez tudomást. E tudomásban áll az elválasztás. Az ilyen elvátasztást pedig nemcsak az isteni igazgatás, hanem magának a hivőnek érzete is szükségképpenivé teszi.

De miben áll az isteni igazgatás? Miben áll az Isten gondviselése. Isten végtelen, a világ véges. A világnak sem egésze, sem része nem magától való. Az isteni lélek az első inditó. Minthogy pedig a lét az első, úgy azt is Isten adta és pedig saját létéből, igy tehát Isten a végtelen lét. Zwingli e tanhoz oly szigoruan ragaszkodik, hogy azt állitja, hogy az ember Istenről magától legkevesebbet sem tudhat. Quid Deus sit, tam ex nobis ignoramus, quam ignorat scarabeus quid sit homo. Imo divinum hoc infinitum et aeternum longe magis ab homine distat, quam homo a scarabea, quod creaturarum quarumlibet inter se comperatio rectius constet quam si quamlibet cratori conferas: [15]) etc. E meghatározásban némi ellentmondás rejlik azzal, a mit fennebb a hitre nézve láttunk, de az meglehetősen elenyészik akkor, ha hozzá tesszük, hogy az Isten és világ viszonyáról való felfogása téves, mivel az utóbbit a deistákkal végesnek tartja, nem vevén észre, hogy mennyire hátrányos az istenség mindenhatóságának fogalmára nézve, ha azt mondjuk róla, hogy ő véges és igy tökéletlen világot hozott létre a maga lényéből.

Zwingli itt nem állott meg. Ama nézetből kiindulva, hogy minden erő Istentől jő, s hogy a természetben nyilvánuló minden erő Istenre vezethető vissza, átcsapott a pantheismusba és igy szólott: naturam cum philosophis voco Deum ipsum, principium a quo originem habent omnia, a quo esse coepit animus. [16]) E pantheistikus nézete visszavezethető, a mint Zeller véli, az ő determinismusára. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy pantheismusa nem volt teljes.

Minthogy Isten feltétlen oka mindennek, az a kérdés áll elő, hogy az ember akarata miben nyilvánul? Csak semmiben, mert hisz véges akarat nem lehet ura a maga tettének, s annál kevésbé zavarhatja meg szabad müködésével az isteni gondviselést. Hanem ha már valaki ide jut, lehetetlen, hogy az összeütközést kikerülje. Mert vajjon mivé lesz az ember bűne és hibája, kérdjük? Istenre száll az is? Ha ő az oka mindennek, ő az oka a bünnek is? Zwingli érezte a

---

[15]) De vera et falsa religione 157. idézve Zeller Theol. syst. 34.
[16]) Annotationes in evangelium Lucae. VI. a 619. Id. Zeller. 39. l.

nehézséget, s hogy némileg enyhitsen annak durvaságán, azt mondá, hogy bünt csak az követ el, a ki a törvény alatt áll, minthogy pedig Isten felette áll a törvénynek ő rosszat nem követ el, az csupán ember tulajdona lehet. Hasonló nehézsége van a praedestinatio meghatározásánál is. A praedestinatio szerinte nem egyéb a gondviselésnél, csakhogy a mikor üdvet ád, akkor kiválasztás, a mikor pedig kárhozatot, akkor megvetés. Azzal ismét nem tud kibékülni Zwingli, hogy némelyek kárhozatra jutnak, mig mások üdvözülnek s azért azt ajánlja, hogy e tárgyról keveset beszéljenek.

Azt a tényt, hogy az ember bünös, megmásitni nem lehetvén, gondoskodni kell megváltatásáról. E munkára egyedül Krisztus hivatott. Azonban itt sem nyugszik bele Zwingli abba, a mit Luther vall, hogy az ember magára egészen tehetetlen lenne. Nem, mert az emberben is van erkölcsi erő, s a Krisztus szerepe csak közvetitői. Az ember vétkezik, mert Isten rendelte el, és üdvözül, mivel Krisztus megváltotta. De tévedés volna azt hinni, hogy e megváltás az által történt, hogy Isten emberré lett Krisztusban, sőt ellenkezőleg, mert Krisztusban az isteni müködött, váltattunk meg általa, minthogy saját öntudatunk által erről magunk is meggyőződhettünk.

Mi érezzük, hogy bünösök vagyunk. Ádám vétkezett s mi is vétkezünk, mert minden gondolatunk önző. Az ember akarata nem szabad s ennek fő oka az önszeretet, mely ellenzi az Isten szeretését. E pontnál Luther és Zwingli egészen egyet értenek, de eltérnek mihelyt az a kérdés merül fel, hogy mi az oka a romlottságnak. Luther a bukott embertől minden jóravaló tehetséget megtagad, és mégis a bünt az első ember szabad akaratának tulajdonitja. De hogyan lehet az, hogy csak az első szülők vétkét nem rendelte Isten el? Ez megérthetetlen mindaddig, a mig Zwinglivel az esetet, az isteni világtörvény ténye gyanánt nem tekintjük. Isten ugy teremtette az embert, hogy ő vétkezzék, még pedig először azért, mert a maga igazságosságát csak az igazságtalansággal szemben mutathatta meg, és másodszor azért, mert csak a bűn szolgált okul az embernek arra, hogy Istenhez forduljon, hogy igy Isten a maga jóságát a megváltás müvében kimutathassa. [17])

---

[17]) Provid. 108. Quum ergo et angelo et homini cognoscenda esset justitía, et illa sine opposita injustitia obscura esset ac ignobilis: utrique quod rectum et sanctum est praescripsit... Transgreditus ergo uterque, quia uterque scire debuit, quid esset justitia et innocentia . . . Horum utrumque operatus est Deus, sed per impulsorem velut instrumentum, in angelo per ambitiosum animum, in homine per impulsorem daemonem et carnem. Id. Zeller 56, l.

Az eredendő bün csak defectus naturalis és nem culpa, vagyis nem egyéb, mint bünre való hajlandóság. Megjegyzendő azonban, hogy minden hajlandóság még nem bün, mert nem az a bün, hogy ennünk és innunk kell, hanem az, hogy ha részegek leszünk. És igy Zwingli inkább is szereti az „eredendő bün“ (Erbsunde) helyett az „öröklött gyarlóságot“ („erblichen Bresten“ v. Gebrechen) használni. Minthogy tehát az eredendő bün nem culpa, hanem csak conditio misera, a bünös maradékaira nem szállhat át, mert a mint egy szólga maradékai nem szükségképpen szólgák, ugy a bünös maradékai sem bünösök. Midőn pedig a bün sulya ily csekély, akkor az első szülők bünössége sem lehetett oly rendkivül nagy. A bün sulya sajátlag Évára esik, mert ő engedte meg, hogy az ördög rábeszélje. E tekintetben csaknem egészen arminiusi nézetet vall Zwingli. [18])

Mielőtt az ember bünös állapota felett valaki itéletet hozna, szükség hogy figyelembe vegye az ember kettős természetét a testet és lelket mert a test teljes vágyakkal s mint ilyen mindig akadálya a léleknek.

A Zwingli nézete Krisztusról a fennebbiekben érintve levén, nem szükség azzal hosszasan foglalkoznunk. Minthogy az eset csak eszköze volt a megváltásnak, ugy a Krisztus megváltói müve is csak eszköze volt az isteni kegyelemnek. A Krisztus szerepe nem volt csodálatos s igy müve sem volt az. A hitet nem a csoda éleszti, hanem a lélek benső vonzalma, a mely az isteni választás következtében történik. Mi a csoda? Semmi, mert hiszen ez által az ember semmit nem tudott meg, a mit azelőtt ne tudott volna. A csoda nem lehet független Istentől, már pedig akkor nem is különbözik egyéb munkájától.

Luther azt tartja, hogy a két természet teljesen összevegyül s azt Zwingli sem tagadja, hogy a test és lélek egy, de a hit és imádás tárgya szerinte csak az állandó, az isteni és nem a történelmi és mulandó lehet. Szerinte megfoghatatlan és lehetetlen, hogy az Isten meghaljon és az ember kormányozza a világot, valamint az is, hogy teste a földön és égben, vagy egyszerre mindenütt legyen. A mindenütt-valóság csak a szellem tulajdona, mert egy hasonlatával élve, midőn a császár országának minden részében jelen van törvényével és parancsolatával ugy, hogy minden jó rendben foly, ugyanakkor testileg csak a székvárosban ül. Mi következik ebből, az, hogy valamint a Krisztus teste sem mindenütt való nem lehet, sem az ember testével egygyé nem olvadhat, ugy az ember lelke a maga üdvét

---

[18]) V. ö. Zeller Theol. sys. 62. 63. l.

nemhogy ez által nyerné meg, sőt azt megnyernie az Isten szelleme nélkül lehetetlen. E szerint ha Krisztustól üdvöt nyertünk, azt csak szellemétől nyerhettük.

Ezzel rá is térhetnénk Zwingli nézetének ránk nézve legfontosabbikára, a mit az urvacsorai tanról tartott, de még ezt megelőzőleg megemlitjük, hogy ő a háromság tanát elfogadta és vallotta, de a három személy lényi egységét csak azért fogadta el, hogy igy a kijelentési háromságot megmutathassa. — A fiu és lélek csak azért mondatnak az atyához hasonlólag szentnek, mivel az egyház a maga alapitója és a tőle származó szellem által lépett teljes közösségbe Istennel. Külön személyeknek csak azért emlittetnek, hogy igy a Krisztus önálló személyisége és embersége megkülönböztethető legyen. „Minél inkább elveszti tehát Krisztus emberi alakban való megjelenése a maga absolut jelentését a hitre nézve, minél inkább különbözik a maga lényegében és hatásában az istenitől, s az üdv eszközlője helyett annak közvetitő okává válik, minél inkább az egyénnek Istenhez való közvetlenségén épül a kegyesség, annál inkább veszit a három személy közötti különbség a maga jelentőségéből. Ha tehát a reformált dogmatika, a mint Schneckenburger nagyon helyesen megjegyzi, a háromságtant minden merev ragaszkodás mellett is csak ennyire tudja megerősiteni; ha a lényi háromságnak bizonytalan az alapja, ha a reformáltak öntudatában, mint olyanban, az egyházi hagyománytól eltekintve, alig van alapja, a mire azt épiteni lehetne: ha a praedestinatió a trinitast túlszárnyalja és valódi tartalmát megsemmisiti, akkor az eddigiekből következtetve, természetesnek láthatjuk, hogy éppen a reformált egyház volt az, a melyből az unitárismus kiindult, mert azt már ennek az egyháznak orthodox theologiája is lényegileg előkészitette, bármily kevéssé is akarta, s maga Calvin is azok közé az eretnekséggel vádoltak közé tartozott, a kiknek szóvivőjét megégette. S hogy ez irányt is Zwingli is egy lépéssel előbb segitette, azt kétségbe vonni nem lehet.“ [19])

A külső eszköz értéke Zwingli szerint kevés. A kegyelem a lélektől származik s erre neki közvetitő nem kell. A szentek és képek tisztelete, a sok ünnepek, bőjtök és búcsuk felesleges dolgok. A Krisztus képe is elvetendő, mert nem embersége, hanem istensége lehet tárgya a tiszteletnek. A tisztelet idejét, az ünnepeket, sem kell szorosan kikötni, mert ez korlátozná az ember szabadságát. De legyen-e sacramentum? Igen, hanem jól szem előtt kell tartani,

---

[19]) Zeller Theol. System. 98—99. l.

hogy csak Isten tárgya a mi hitünknek s csak kegyelme alapja a mi üdvünknek és csak Krisztus a záloga a mi boldogságunknak s azért tehát nem lehet valamely érzéki vagy teremtett dolgot hitünk tárgyává s üdvünket a sacramentumtól függővé tenni.[20] A jelt jól meg kell különböztetni a dologtól. Res sacramenti alatt azt értjük, hogy a gyermek a keresztelés által az egyház tagjává lesz, mig signum alatt maga a külső tárgy értendő, minthogy pedig a jel a dologgal egy nem lehet, csak szójáték, ha azt néha egynek mondjuk. Ha pedig a sacramentum hatása nem lehet az, hogy kegyelmet eszközöljen, akkor nem is lehet egyéb a már meglevő hit jelénél.[21] Nem is szükséges, hogy sok sacramentum legyen. Elég kettő, a keresztelés és az urvacsora. A lélek benső megkeresztelkedése semmi egyéb, mint az a tudat, a melyet Isten a mi szivünkbe plántál, mint az a vonzalom, a melylyel szivünket Krisztusra irányozza. E keresztséget csak Isten adhatja és e nélkül boldog senki nem lehet, mig ellenben a külső, vizzel való keresztelés nélkül bárki üdvözülhet. Ennek bűnmosó ereje nincs, ez nem egyéb külső jelnél. Első és fődolog a lelki megkeresztelkedés, ehez pedig nem szükséges a szent háromságra hivatkozni, a mint azt nem tette Keresztelő János sem és nem irta elő Jézus. Sőt a keresztelés el is maradhatna a nélkül, hogy az a gyermek üdvére valami hatássa lenne.

Zwingli egyházi életének legkiválóbb mozzanatát az urvacsora idézte elő. Ő mélyen tisztelte Luthert, nemes és gyöngéd szive egyebet nem is tehetett, de nézete mellett szilárd és tántorithatlan volt. Azt nem akarom — mondja — hogy engemet a papisták lutheristának nevezzenek, mert én a Krisztus tudományát nem Luthertől tanultam, hanem Istennek valódi igéjéből. Ha Luther Krisztust prédikálja, éppen azt teszi, a mit én; s mint általa, ugy általam is, hála Istennek, számtalan ember jutott Istenhez. Én más nevet viselni Krisztusén, az én fővezéremen kivül, nem akarok; én annak vagyok a szolgája, a ki nekem hivatalt és fizetést ad. — — — Most már, remélem, hogy mindenki megértette, miért nem akarok lutherinek neveztetni, habár én Luthert becsülöm annyira, mint bárki más.

Luther először 1526-ban irt „az uj csapatok ellen, a melyek a sacramentumról uj álmokat látnak és a világot megzavarják.“ A csa-

---

[20]) Christianae fidei brevis expositio IV. Id. Zeller. 112.

[21]) Fides quidem, quae soli Deo nititur, corporalibus rebus uti potest, sed non ut iis rebus salus allegitur et per illa exhibeatur sed ut fides ac caritas exerceatur. Fid. nat. IV. id. Zeller. 115. l.

ta megkezdődött ezzel, s egyik csapás a másikat érte. Erre Oecolampadius felelt, de már abban az évben megjelent a Luther „Sermon von dem Sacrament des Leibs and Bluts Christi wider die Schwärmgeister“, s a következő évben egy nagyobb: Dass dies Worte Christi das ist mein Leib u. s. w. noch feststehen wider die Schwärmgeister.“ De ezt nyomban követte Zwingli „barátságos megmagyarázása az urvacsora feletti alkudozásnak,“ egy kisérő levéllel, mely Lutherhez szólott. A Lutherére Zwingli ujból felelt, megmutatván, hogy abban Luther a pápa értelméhez hajlik, s hasonlóan irt egyet Oecolampadius „Billige Antwort“ czim alatt. Luther nem maradt adós a felelettel s Zwingli és Oecolampadius hasonlóan cselekedtek. Csak egy nyilvános vitatkozás vethetett véget, a mint hivék. 1529. october elsőjére össze voltak gyülve Németország és Sweiz theologusai Marburgba. Előre sok dologban megállapodtak, de az urvacsora kérdésében végül sem, mert Luther nem engedett az irás szavából : hoc e s t corpus meum. „est, ist, εστιν.“ Később megállapodásra jöttek a marburgi czikkekben, de a fő kérdés végül is és tán örökre kiegyenlitetlenül maradt.

Luther az urvacsorai vitatkozás közben tanusitott álláspontot csaknem önkénytelenül vette fel, [22]) de következetes akart maradni és az is maradt, ámbár e nézete kevés összhangzásban van a bibliáról való felfogásával. Lássuk e kérdést kissé közelebbről. Luther a Krisztus testének és vérének valóságos jelenlétét állitja. Tegyük fel, mondja Zwingli, hogy a Krisztus testének és vérének testi élvezése lehetséges, de mit használ ez akkor is? (Ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν [23]) Zwingli alaptétele, éppen ugy a szent irásból van véve, mint a Lutheré τουτο εστιν τό σῶμά μου. [24]) Erre azonban Zwingli igy felel : De ha Krisztus azt mondja, hogy az ő teste nem használ semmit, akkor az ember nem lehet oly vakmerő, hogy az ellenkezőt állitsa. De ha valaki megforditaná a dolgot s azt mondaná, hogy az ő teste semmit sem használ ugyan, de a szavakat kell más értelemben venni, akkor ezt kell felelni : A Krisztus teste igenis véghetetlen sokat használ, de azáltal, hogy megöletett, s nem azáltal, hogy megesszük. Minthogy megöletett, megmentett minket a haláltól, de azért, hogy megesszük, éppen semmit sem használ. [25] Zwinglinek eme szavaiból világos, hogy az ember üdve nem függ a test élvezésétől, hanem

---

[22]) V. Ö. Luther M. Ker. Magvető XVIII. évf. 352. l.

[23]) Jan. 6. 63. v.

[24]) Mat. 26. 26.

[25]) Subsidium s. coronis de eucharistia 1523. Id. Zeller Theol. 128. l.

csupán a hittől. Valamint Isten csak lélekben imádható, ugy csak a lélek és nem a test elevenit meg. De ha már a Krisztus testi jelenléte semmi hatással nincsen a hitre, akkor fölösleges a felett vitatkozni, hogy az valósággal van-e jelen. Luther és követői e pontnál mentek szélsőségbe. De kitől tudjátok, kérdi Zwingli, hogy az a „van" betüszerinti értelemben veendő? Avagy nem mondja-e Krisztás számtalanszor: én vagyok az út, a világosság, az élet, a szöllő vessző stb. s ki tartotta őt mégis valaha utnak, vagy szöllővesszőnek. Hiszen valamint Pál s mások sok mondást átvitt értelemben vesznek, miért ne lehetne éppen ezt is ugy venni. Zwingli az átvitt értelmet szorosan a „van" igére alkalmazza és azt ugy veszi, hogy annyit tesz, mint: „jelent."

De kérdi tovább Zwingli: lehetséges-e az ilyen élvezet? Nem lehetséges. Azonban szükséges lesz itt megjegyeznünk, hogy Zwingli azt nem rationalistikus szempontból tagadta, hanem főleg a hitre nézve, mert vannak olyan dolgok — mondja — mint pl. Krisztus feltámadása stb., a melyeket megérteni nem lehet, de hinni lehet. Ellenben a test élvezésének hivése e czélnak sem felel meg, ez a hitre nézve is lehetetlen (absurdum). [26]) Ha valaki azt akarja hinni, hogy a Krisztus testét eszi, akkor fel kell hogy adja a Krisztusban magában való hitét, mert a hit nem türi meg, hogy azt valaki egy teremtményre irányitsa, annál kevésbbé, hogy az ember valamit bűnei feloldozásáért megegyék. [27])

A test és a kenyér az urvacsorában egyesülnek, azt mondja Luther. De hogy lehet két különböző substantianak egyszerre egy és ugyannak is lenni? És mi értelme van annak, hogy e lehetetlenség eloszlatásáért az isteni mindenhatóságra hivatkozzunk? Ha valami egyesülés egyáltalában lehet az csak a jel és jelzett között lehet, mert hogy a kenyér egyesül a Krisztus testével, az valóságos ellentmondás. Nem kevésbbé ellentmondó az, hogy a Krisztus teste szellemileg van jelen, s hogy azt szellemileg élvezzük, mert a mi szellem, azt csak szellemileg lehet élvezni, s az éppen érthetetlen beszéd, hogy a Krisztus teste szellemi. Ha tehát van valami tárgya a hitnek, az nem lehet egyéb szelleminél. De hogy egyeztethető össze ez okoskodás ama hittel, hogy a Krisztus testileg ott van fenn az égben Istennel. Ha a test ott van az égben, akkor a kenyérben is nem lehet, mivel a test nem mindenütt való. Ez éppen annyi, mintha a

---

[26]) Am. exeg. Id. Zeller 130. l.

[27]) Sub sid. de auch. III.

pásztor azt állitaná, hogy kenyerét nem szárazon, hanem holdvilággal eszi, mert a hold rá süt. Az egész lutheri okoskodás tehát nem egyéb merő ellentmondásnál.

A dolog valódisága csak ugy érthető meg Zwingli szerint, ha Krisztusnak szellemi jelenlétet tulajdonitunk. Krisztus az urvacsora vételekor jelen van a hivő öntudatában, az ő szenvedésére és halálára való visszaemlékezésben s igy teste általok szellemileg élveztetik a hitben. Az urvacsorai jelekkel sokan élhetnek, de azoknak jelentősége csakis arra van, a ki azt hittel veszi, másra nincs. Az urvacsora ugy hat a hitre, — folytatja tovább Zwingli — mint egy emlékünnepély alkalmával a győzelem jelei, vagy valamely képek. Hogy Krisztus meghalt, azt mindenki tudhatja a történelemből, de hogy érettünk halt meg, azt a sacramentum csak azoknak jelenti ki, a kikben a lélek már azelőtt felébresztette a valódi hitet. Szóval tehát az urvacsora csakis egy jel, mely által a hivő keresztények a magok hitfejüket felismerik, vagy a Krisztus szavai szerint: „ezt az én emlékezetemre tegyétek", mely emlékezés pedig Pál szerint nem egyéb, mint elismerése azoknak a jótéteményeknek, a melyekben minket Krisztus a maga halála által részesitett. E megemlékezés pedig nem annyira az egyeseknek, mint a gyülekezetnek szükséges, hogy igy a tagok megismerhessék egymást. S igy végül a Zwingli urvacsorai szertartása emlékünneppé, s a kenyér és a bor, mint a test és vér symbolumai a keresztényi közösség előmozditásának eszközeivé válnak. [28])

Ime Sweiz első reformátorának rövidbe foglalt theologiai nézetei, Tagadhatatlan, hogy azok sok helyt a bevégzetlenség jeleit tüntetik fel. És ez nem is lehetett másképpen, mivel élete éppen tevékenysége közepett szakittatott félbe. Nem lehet tudnunk, mit tett volna még, ha tovább él, de tényleg ő nem folyamodott ahhoz a merev okoskodáshoz, mely Calvint vezette, hogy igy önálló és szabadröptü gondolatait merev rendszerbe foglalja. Az ő vallásán a józan ész szelid kelleme érzik. Azt ő a mindennapi életnek szánta és az emberek körülményeihez szabta. Neki gyakorlati czélja volt annyira, hogy ha olykor-olykor a hit szárnyain az istenség mennyei titkaihoz emelkedett fel, mindig a földre szállt vissza, hogy az ártatlanság, szentség és igazság evangeliumát hirdesse az emberek között. [29]) A

---

[28]) Az urvacsorai tan részletes ismertetését l. Zeller többször idézett müvében, melynek alapján tárgyaltuk mi is azt.

[29]) Beard Hibbert Lecturs p. 241.

Zwingli lelke csak az Istenben tud megnyugodni. Isten az ő megtartartója, oltalma és kővára. „Isten az ő mindensége, ő hozzá nincs hasonló jóság, ő az egyetlen szerzője minden üdvnek. Ő Istentől soha el nem tér, csak Istenben bizik, tőle vár és remény! mindent." A léleknek teljes bizonyossága csak abban lehet, hogy Istenben bizzék." Lehet-e ennél tisztább hitet és boldogitóbb vallást tanitani? Kétségen kivül nem. Az emberek hite ennél többet nem kivánhat ma sem. A világ rendjének a mindenható jó Istenen kivül más kormányzóra szüksége nem volt és nem lesz soha. S ha Isten az a kitől függ minden s ha vele az emberi lélek minden nap beszél, közvetitőkre támaszkodni az embernek mit ér.

Zwingli józan és főleg az egyéni hitre épitett theologiáját elnyomta a Calvin reformatioja, mely szeretett mindent merev systemákba foglalni. A megsemmisüléstől megoltalmazták, az oly jeles gondolkozásu emberek, mint a milyenek Carlstadt, Swenkenfeld, Sebastian, Servet, Ochino és a két Socin voltak. Theologiája uj alakot ölteni, s egyházi rendszerré alakulni máig sem tudott, de az mégis elvitathatlan tény, hogy a mai calvini és a magukat reformáltaknak nevező egyházakban, a Zwingli szelleme él és hat. Ennek igy is kellett lenni, s a mint a születése négyszázas fordulóján tartott ünnepélyek mutatják, az ezentul mind nagyobb meg nagyobb tért fog hóditani.

BOROS GYÖRGY.

GYÖNGYÖSI JÁNOSRÓL, A KÖLTŐRŐL.

Ezelőtt három évvel, új esztendő első napján egy igen kedves barátom E. K. egy nagyon becses újévi ajándékkal lepett meg. Egy meglehetős vaskos kötetü gyüjteménye ez uj tordai ev. ref. pap Gyöngyösi Jánosnak, kinek mai napig is, noha időről-időre kevesbülő közönség előtt még ismeretesek hires Leoninusai, hatalmasan rimelő párversei sat. melyekért a halhatatlan Kazinczytól nagyon is kikapott, csekély itéletem szerint méltatlanul; s különösön a „Tövisek“ között egy kegyetlen epigrammal sujtatott. Nem levén kezemnél, sőt elszigetelt helyzetemben meg se találhatván Kazinczy emlitettem müveit, csak ugy homályosan emlékezem vissza már régen látott gunyoló verseire, melyekben Gyöngyösiről satyrájában azt jegyzi meg, hogy az ő gunyoló verse is azért nem vers, mert ezzel is szúrni akar, csak annyit bátorkodom megjegyezni, s a nagy közönségtől elfogadott itélet ellenében is nyilvánitani, hogy méltatni kellene Gyöngyösit, s egy kissé legalább felemelni lesujtott helyzetéből, s neki a magyar irók és költők hallhatatlanjai oszlopának legalább talapzatán egy kis helyet kiszoritani. Róla, már régen porló hiveinek fiai és unokái még mai napig is mint papról és költőről melegen és tisztelettel emlékeznek, s még most is mutogatják a házat, melyre komájának ezt a verset irta:

Első házam vala rengő bölcsőm fája,
Az utolsó leszen koporsóm deszkája:
Mi haszna, hogy kőből házat épitettem,
Más költözik belé ma-holnap helyettem.

Gyöngyösi János iránt a hála és tisztelet annyira megmaradt hivei, ismerői és tisztelői utódaiban, hogy 1859-ben egyháza neki egy szép emlékkövet emelt, s ezt az Enyed vidéki ev. ref. egyházkör papjai, esperes Basa Mihály vezérlete alatt, s a n.-enyedi tanárok részvétele mellett, kik közül b. e. Miháli és Kasza Dánielre emlékezezem a beszéd és versezetek szavalásával innepélyesen felszentelte. Az innepélyen magam is résztvettem, kit az inneplő egyház vendégül meghivott; s hajnalán egy derülő időnek testvériesen emlékeztünk és kezdettünk reménleni. Az emlékoszlopra a verseket irta az akkor testben már meggyengült, de még ép lelki erővel biró szabad és mivelt gondolkozásu uj-tordai ref. pap Szabó Ferencz. A felirat pedig ez:

*

Született: 1741.
Mh.: 1818. Marc. 15.

Itt kezdette életének
Közhasznu szép pályáját,
Itt érte 77 éves
Földi léte alkonyát.

Magyar költészet bölcsőjét
Gyöngysorokkal ékitett
Költér Gyöngyösi Jánosnak
A hálás köztisztelet.

Mint próféta új Tordában
Negyvenhat éveken át
Buzgalommal sáfárolta
Az urnak szent oltárát.

Szakitva Gyöngyösi János életiratával, mire sem képesnek, sem illetékesnek nem érzem magamat — tán lesz egy hálásabb kor, s egy illetékes és avatottabb kéz — csak még annyi megjegyzést és nyilatkozatot koczkáztatok, hogy ő mint figyelő és gondolkozó fő minden nevezetesebb mozzanatot, mi akkor Európában történt s hozzáig csak elhatott, megfigyelt, és semmi jelenség az irodalomban, a politikában, de főképp az egyházi életben figyelmét ki nem kerülte; jegyzetei, illetőleg gyüjteményei arra az időre terjednek, midőn az ugyszólva megterhesült idő s a vajudó száz szülni akart, rombolni és teremteni készült, midőn az ó újjá változott. 1780-tól 179$^1/_2$ eső idő, midőn II. József az államreformot annyi ésszel és tehetséggel, annyi szivvel és akarattal létesiteni törekedett, midőn uj vármegyéket kerekitett, a törvényszékeket megváltoztatta, midőn uj adórendszert behozni, a kiváltságos osztályt megadóztatni, s nem kevesebbet, mint 40 százalékos adóban az állam szükségeire fizetni tervelte; az az idő, midőn Jósef levelezést folytatott VI. Pius pápával, mint szintén a Trevirumi választó fejedelemmel Clemensel, és bámulattal határos szabadelvü nyilatkozatokat teszen, midőn még az a kérdés is felvettetik: Mit kellene hát cselekedni, ha a császár excommunicaltatnék? az az idő, midőn hazánkban a vallásfelekezetek üldözései megszelidülnek, midőn a franczia forradalom kitör, s nálunk utánna egy Leopold és Ferencz következnek a trónra, mindmind nevezetes adatokat tartalmaznak, mind méltó tárgyai és adatai hazánk történelmének. Az akkori ujságokból adatok, kimutatások vannak Európa hatalmasságainak statistikai kimutatása, jövedelmei,

népessége, katonai ereje sat. Mint buzgó protestans papot főképp érdeklik egyháza és vallása dolgai; ez okból tenger adatot gyüjt öszsze, hol magyar, hol német, hol latin nyelven szerkesztetteket. Érdekes köriratok, rendeletek a ref. püspöktől és esperesektől, sok vallási sérelmek, s ezeket illető tárgyak sat. Ez időben történvén a Hóralázadás, hivatalos és hiteles adatok vannak a Zaránd, Hunyad és Alsó-Fejérmegyékben legyilkolt magyarokról név és családok szerint kimutatva, ugy szintén hivataltársairól a ref. papokról és tanitókról. S ha egy Cserei Mihály historiai feljegyzései érnek valamit az ő korára nézve, bátran állitom, hogy e gyüjtemény oly betekintést enged meg abba az időbe, melynek párját ritkán találhatni.

Ennyit előre bocsátva, s koczkáztatott nézeteimért ismételten bocsánatot kérve, bátor leszek e füzetek olvasóinak, ha a t. szerkesztőség is jónak látja, „különlegességek" czimén most ez alkalommal, s ha jónak nyilvánul folytatólag is némieket bemutatni. Lássuk tehát:

Az 1786-ban eltöröltetett Mária-Celli klastrom drágaságainak specificatioja, a' mint azt a' magyar Hirmondó kiirta a' 19-k levélben, pag. 150. 1786. 8-a Martii.

1-o. Tiz 'Sák arany és ezüst gyűrük, melyek az uj házas személyektől ajándékoztattak.

2-o. Hétszázhusz font arany és ezüst materiából készült öltöző ruhák drága kövekkel és gyöngyökkel kirakva.

3-o. Ötven, drágakövekkel kirakott arany koronák, és a' gyermek Jézus számára ugyanannyi, melyek mind a' növéshez lévén alkalmaztatva, nem kicsinyek valának.

4-o. Három kis gyermek öntött aranyból annak örök emlékezetére, hogy a' Boldogságos szűz a' szüléknek kéréseket meghallgatván, a' maga fiától a' Jézustól azoknak testi fiakat nyert vala.

5-o. Háromezer különb különb nagyságu ezüst lábak,— 6750 kezek. — 4000 arany és ezüst mejjek; 10,000 kisebb nagyobb arany és ezüst szemek, melyeket olyan emberek ajándékoztanak vala, kik vagy vakon születtek, vagy ezután esvén hájog szemeikre a' Boldogs. Szűznek kérésére ismét látásokat visszanyerték.

6-o. Ötven ezüst Golyvák; 2325 arany és ezüst orrok; Három arany- és 23 ezüst űlőfelek; 500 arany és 1000 ezüst fűlek; 3000 ezüst és 800 arany Belső-Részek; 13 emberben termeni szokott nagy kövek aranyba foglalva. Melyek közül egyik egy oly Lutheranus emberből mondatik kivettnek lenni, ki a' Boldogságos Szűz tsoda tevő képében nem akarván hinni, keserves fájdalmak között szemtelen vakmerőségét megvallotta, és igy szemlátomást minden orvosi segitség nélkül nyavalyáiból meggyógyult.

7-o. 360 ezüst és arany Házak, melyek mind elégtenek volna, ha az Isten Annya oltó Angyalokat nem küldött volna.

8-o. 8906 arany és ezüst nyelvek; 200 arany és ezüst Öntemények más Nemessebb Tag formára.

A több itt volt kincsek, u. m: Gyöngyök, Gyémántok és más drága-Kövek oly felesek valának, hogy azoknak becsek a' milliomnál többet nyomni itéltetnek az azokhoz értőktől. Azonban kész pénz is.

Litterae Suae Mattis Sermae. ad Pontificem Rnm Pium. VI. velut in germanicam Lingvam translatae sunt.

Allerheiligster Vater!

Wenn Euer Heiligkeit auf dem Entschluss sich sicher zu verfügen erharren, so kann ich Sie versicheren, dasz Sie mit demjenigen respecte, der Ihrer Würde und Statthaltung angemessen ist, empfangen werden sollen. Sollten unterdessen Sachen welche bey Ihnen unentschieden, bey mir aber vest beschlossen sind, der Gegenstand Ihrer Unternehmung seyne, so ist sie überflüssig. In meinen Entschlissungen richte ich mich nach Vernunft, billigkeit, menschenliebe, und religion. Ehe bevor ich Ausführung beschliesse, berathschlage ich mich mit weisen, rechtschaffenen und erleuchteren Männern, welche den vorliegenden Sachen gewachsen sind. Ich versichere Eure Heiligkeit, dasz ich gegen Sie, und den heiligen Stuhl aller den Wahren catholischen und apostolischen voll gehorsam bin, und mit erbittung Ihres vaterlichen Segens, mich nenne Josephus.

VI. Pius levelének Extractussa, ugy a' mint az Erlangi Ujságlevelekben Nro 87 kihirdettetett. Én pedig megforditottam.

Ugy jött füleimbe, hogy Császári Felséged a' maga birodalmaiban a' papoknak és az Anyaszentegyháznak minden javait (jószágait) confiscalni és a' papokat csupán csak bérfizetést vévő szolgákká (pensionáriusokká) tenni akarja. Ha ugy talál lenni, hogy Jósef ilyen gondolatot tett fel magában, kötelesnek tartom magamat, hogy azt a' siralmas megsértődést és helyrehozhatatlan kárt, mely ez által az Anyaszentegyházan esnék, szem eleibe terjesszem. Nem akarok a Császári birodalmaknak polgári és gazdaságbeli planumaiban beleereszkedni, csak éppen azt kell én nekem Császári Felségednek elméjére adnom, hogy egy ilyen cselekedet a' katolika Anyaszentegyházban nyilván való tévelygés lenne, melyet a' Conciliumok kárhoztattak, a' Szent Atyák megátkoztak, a' hitnek ágazatait magyarázó Tisztelendő Tanitók (Dogmaticusok) pedig mérges tudománynak és hitetlen tanuságnak lenni ismértenek. Nem akarom Császári Felségedet azoknak a' sok bizonyságoknak eléhozásával fárasztani, kik is azokat, valakik a' magok hasznok végett az Anyaszentegyháznak javaira kezeiket vetették, olyanoknak lenni declarálták, mint a kik az Ananiásnak kárhoztatásában részesek, kiket szükség adni a' Sátánnak, hogy az ő lelkek megtartassék az urnak napján; hanem ennek az igazságnak megerősitésére csak ez egy helyet emlitém a' 12-k Seculumban élt amaz Antiochiai Püs-

pöknek, a' Jánosnak irásából. a' ki pedig azon kivül is Schismaticus vala. Tudni kellene az Anyaszentegyház nyilvánvaló ellenségeinek, az eretnekeknek, a' szines katholicusoknak, a' hamis tanitóknak és a' fejedelmek körül hizelkedőknek, a' kik az eféle hamis tudományokat feladják, hogy az Izrael nemzetében a' Leviták nagy vidékeket és egész városokat birtanak, melyek mint megszentelt jószágok el nem idegenittethessenek, és a' papoknak valának tulajdoni. Mindezeket nem azért kell itt előhoznom, mintha azt hinném, hogy Felséged roszszabbá kivánná tenni az Anyaszentegyháznak állapotját annál, a' melyben különválasztott háznépek — privatae Familiae — találtatnak, hanem hogy kevés rendekben meghallhatná Császári Felséged azt, a' mit senki a' mai életen gondolkodók közül Felségednek megmondani nem kiván. Ha ugyan sokan a' papi renden a' magok jószágokat nem helyes végre forditják is, de ez még is nem lehet oka annak, hogy közönségesen a' papoknak minden javai fiscus alá birjanak, a' mely cselekedet szentségtörésnek neveztetik, és kárára szolgál az Anyaszentegyháznak, a Successoroknak és mindazoknak, a' kik ezeket a' jószágokat a' Szent fundatioknak rendelései szerint hagyták vala. A mit Császári Felségednek a' mi együtt beszélgetésünkben szóval meg nem mondottam, nem engedvén meg azt a' kijelentésnek kevés módja, röviden ez által irásba tettem, mely is, ha annak nem éppen azon effectuma lenne, az egész katholika Anyaszentegyháznak tudtára adja, hogy a' megtett emlékeztetések Császári Felséged előtt semmit sem értenek és hamar feledékenységbe mentenek. Költ Romában 3-a Auguszt. 1782.

Ezen levélre Jósef Császárnak Felelete egészen igy vagyon. Ex iisdem Novis Erlang.

Kétség nélkül az a' hir, mintha én a papoknak és az Anyaszentegyháznak minden javait confiscalni és a' papokat csupa Pensionariusokká tenni akarnám, mely a' Szentséged Barátságának és apostoli buzgóságának ezen ujabb bizonyságára alkalmatosságot adott, ugyanazon személyektől eredett, kik a' magok hirlelések által azt a' főtisztességet szerzették énnekem, hogy Szentségedet a' magam Residentiámban láthattam. Hogy hoszszasan ne irjak, declarálom, hogy ez a' hir hamis legyen, és hogy a' Sz. Irásnak 's Anyaszentegyházbeli Atyáknak bizonyságait, melyek még mindenkor magyarázatok és világositások alatt forognak, fel ne keressem: én egyedül csak az Anyaszentegyház törvényadójának és oltalmazójának szavaira hallgatok azokban, a' melyeket cselekeszem vagy elmulatok: ezek pedig az Istennek segedelmével és a' becsületnek 's egyenességnek characterével együtt, melyet az én szivemben érzek, soha engemet tévelygésre nem visznek. Bécsben 19-k. Aug. 1782.

Hogy milyenek voltak a' hat héti instructio után az ugy nevezett elbocsátó Scheedak, erre nézt álljon itt egy pár azon sokból, melyek a' Gyöngyösi J. gyüjteményeibe feles számmal találhatók.

1.

Infra Scriptus recognosco et fidem facio, quibus expedit, universis, quod Illustrissima Dna Helena Baronissa Wesselényi nata Cserei Vigore Altissimae ordinationis Regiae in hujate Claustro Sanctae Monialium S. Ursulae sex Hebdomadarum instructionem subiverit. In quorum fidem has meas dedi. Cibiny. Dic. 20-a Febr. 1783.

(L. S.) Ignatius Comes de Battyán
Episcopus Transilvaniensis mpr.

2.

Lecturis Salutem a Domino Sempiternam.

Exhibens hanc Schaedulam Generosa ac Speciosa Domina Sára Jó Stephani quondam Magyarosi Consors, juxta Altissimas Caesario-Regias Ordinationes Spatio Sex Hebdomadarum, fideliter, diligenter, Scholas Catholicas, Catechetico-Dogmaticas in Residentia Nostra Vetero-Tordensi frequentavit, ac absque omni querela murmure praedictas sex Hebdomadas absque diei unius defectu explevit. Id, quod praesentibus, propriâ manu subscriptione, testor. Thordae 3-a Martii 1783.

Fr. Joannes Portik,
Resid. Nostrae Tordensis Concionator
ordinarius.

3.

Infra scriptus praesenti Testimonio fidem facio, et in Verbo veritatis assessor, quod Eva Györke Stephani Jakab relicta vidua, item Barbara Havatői Josephí Baroti conjux postquam a vera et unice salvifica Religione Catholica, quam non vi ac Coactione, sed spontanta voluntate, interjecto juris jurando Sacramento, publice cum tacto S. Sancto Evangelio, professae fuerunt, spetioque octo annorum quieta Conscientia cum frequentatione Divinorum tenuerunt, cum gravissimo per jurii Crimine, fideliumque Scandalo, impia temeritate defecissent, juxta Clementissimam Regiae Majestatis ordinationem pro audienda sex-hebdomadali Instructione Christiano-Catholica compulsae comparuerint, non ut eam ad exigentiam Regiae Ordinationis perdiscerent, se ut praescriptum tempus quomodocunque exigendo in sua pertinacia impune persistere possint; quem admodum facto et exemplo suo luculentum nefandae pejerationis contumaciae testimonium exhibuerunt, quae nimirumspretis et nihili pensis argumentis et doctrinis ad convincendos animos darissime adductis, nec prima salvificae fidei rudimenta scriptura teste manifestu perdiscere, nec ob commissum perjurii Crimen, nisi resipiscerent, irremissibile certissime subeundam vindicis Dei ultionem credere aut extimescere voluerunt, pertinaciter asseverando: quamvis sic se res habeat, ab hac pejerationis Contumacia minime recessuras. Quare pertentatis omnibus, quae easdem ad meliorem frugem, agnitamque semel Salvificam fidem revocare possent, iisdem nihil omnino proficientibus, pariteret his miseris illud indolentis animi occinendum venit: Curavimus Babylonem, et non est

sanata, derelinquamus eam. In horum itaque fidem, quod nimirum ad Doctrinam Christianam sine animo eam recipiendi comparuerint, nec a perjurio resipuerint, praesentes Testimoniales literas dedi Tordae die 28-a Febr. 1783.

P. Stephanus Kócsy Paulinus mpr.

E három elbocsátó levél közül legékesebb kétségkivül ez utolsó.

Igen érdekesnek találom az apróságok között Abacs János reform. esperes körlevelét:

Tiszteletes jó Uraim!

Mit méltóztassék ő Felsége a' Flgs Királyi Gubernium által parancsolni, ezen Commissioból kinézheti klmetek. Hagyom azért igen keményen T. uram, klmetekk, hogy a' Deficienseket, mig az hat hetet ki nem állják, és arról Testimoniumot nem producalnak, ne tanácsolják, a' gyülekezetbe ne bocsássák, annyival inkább azoknak Sacramentumokat ne administráljanak: és ha az ilyen Deficiensek a' hat heti tanitás alatt halálra betegednének és a' kelmetek szolgálatját kivánnák, semmi képpen hozzájok ne menjenek, és ha halálok történik klmetek el ne temessék, mert mind addig, mig a' hat hetet ki nem állják, Pápistáknak tartatnak. E mellett a' felemás vallásu házasulandókat ne copulálják, azoknak gyermekeiket meg ne kereszteljék, mert tudja az Isten, hogy valaki ezek ellen vét, és deprehendaltatik, az ő Flgétől dictalt poenalitást el nem kerüli Gerend 10-a. Aug. 1783.

id. Abats János mk.
Esperest.

A' nagy hirü General Nádasdi Epitaphiuma, melyről azt tartották, hogy maga irta, vagy dictalta magának kevéssel halála előtt:

A meddig engedte, a' ki számba vette
Embernek életét, halálát esetét,
A Nagy Isten,

Forgattam karomat, bajvivó kardomat,
Elszántam éltemet, ontottam véremet
Asszonyomért.

A Mársnak koczkáját, kétséges probáját
Sebes pattantyuit, füstölgő ágyuit
Bátran néztem.

Rontottam fegyverét, konczoltam életét,
Dőjtöttem falait, megvettem várait
Ellenségnek.

Felkapták nevemet, terjesztvén hiremet
Bellona mezején, e' Világ nagy részén
Sok nemzetek.

Már most itt aluszom, békével nyugoszom,
Hallod-e bujdosó, te jámbor utazó
Álj meg, ki vagy!

Nem szerzek háborut, hozz laurus koszorut,
Becsüld meg tetemit, Nádasdi fekszik itt,
Elballaghatsz.

Ily és ezekhez hasonló apróságokkal, ha tetszeni fognak ezek, szolgálhatok még. *)

ALBERT JÁNOS.

*) Szivesen veszszük. Szerk.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

LXXIII—LXXVIII.

A héjasfalvi orthodoxus és unitárius atyafiaknak tusakodása a XVII. százban.

1.

Héjasfalván lett régi dolgokról. 1639. aug. 15.

Illustrissime Domine princeps nobis clementissime etc.

Kegyelmes urunk fejedelmünk! alázatosan akarok Nagyságodnak jelentenünk ut in anno 1639 die 15 mensis aug. Also Bunon Küküllő varmegyében lako nemzetes Bethlen János uram praedicatora Ormany János uram hiva minket Nagyságod parancsolattyával Hejasfalvára Fejérvármegyében parancsola Nagyságod minékünk több hivei közül, hogy ott némi nemi tanuknak bizonságtételeket bevennök. Mi az Nagyságod parancsolatjának engedelmesek levén az mint illik, elmenénk Hejasfasfalvára az Falusbiro Jykur nevü Hejasfalvi György uram jobbágya házához az kiket az exponens mi elönkbe hiva, mi azokat erős hittel megesketök, hitek után penig az dologról rendszerént vallottak, igy következnek:

1. Testis Csillag Mihály, Siko Mihályné, Hejasfalvi Kata asszony jobbágya ugyan Hejasfalván Fejérvármegyében lakó, annor. circiter 30, Citatus, juratus examinatus fastus est hoc modo: Hallám egykor, hogy Hejasfalvi Ferencz szobol veszekedík vala az Héjasfalvi Péter pappal, monda Hejasfalvi Ferencz elvesszenek azok az istenek az kik a teremtésben nem voltak: monda ismét ugyan Hejosfalvi Ferencz az papnak: meghidd Péter pap, hogy rövid idö mulva be megyek én is az szentegyházban. Monda erre Péter pap: be mégy de a nyakadnál fogva vetlek ki onnan.

2. Testis. Czipelljös János Nemes Tamás uram jobbágya annor. 25 cit. jurat. Hallám mikor Peter pap Hejasfalvi Ferenczel veszekednék vala szoval monda az pap: hallgass mert ezennel által lölek, azonban bemene az házába; monda esmét Hajosfalvi Ferencz: Én urunkat találom meg Ö Nagyságát; az pap is monda: én az püspököt találom meg.

3. Testis. Pál Istvánné Kelemen Anna, Semény Tamás uram jobbagya annor 20. cit. jur. Hallam az itt valo Hejasfalvi Péter paptól söt ugyan nekem mondá: tü nektek nincs istenetek, hitetlenek vattok.

4. Testis. Sebestyén Jánosné Czere Ilona, Vallon Péter uram jobbágya annor 28 cit. jur. Tudom hogy eczer Peter pap kérdé tölem, ha voltam-e a káromkodó predication; mondá azt is, hogy nem uram nekem az Fejedelem, hanem a püspök az én fejedelmem.

5. Testis. Pál Györgyné Gáspár Ilona, Simény Tamás jobbágya annor. 30 cit. jurat: Hallottam monta Peter pap: vagy erdön vagy mezőn kaphatom Hejasfalvi Ferenczet, ott megrontom, mint az kigyónak az fejét.

6. Testis. Zekér András. Raday Jánosné Julpesi Anna asszony jobbagya annor. circiter 60.

7. Testis Illyés Mihály Pechi Simon diák uram jobbagya, annor. circ. 58.

8. Testis. Pál István, Simény Tamás uram jobbágya. annor circiter 30.

9. Testis. Tot János, Valon Péter uram jobbágya annor. circiter 33.

Citati, jurati, examinati: Tugyuk, hogy Márton papot marasztottuk, hittuk az Hejasfalvi papságra, nem Péter papot.

10. Testis. Csillag Mihály Hiasfalvi Kata asszony jobbágya annor. circiter 30.

Citat. jur. exam. Magam szinte akkor nem voltam jelen, mikor Márton papot megfogadták volt az Hijasfalvi papsagra: de Peter András monda nekem. hogy megfogadtuk: de Péter papfelöl nekem nem mondta, hogy marasztottak vagy fogatták volna.

Laknak az fenn megh irt vallok minyájan Hejasfalván Fejér vármegyében. Kit irtunk mi is Nagyságodnak fide nostra mediante.

Az uristen Nagyságodat tartsamegh sokáig nagyboldogul jó egességben Datum, actumque in Sarpatak in Comitatu Albensi die 17 aug. 1639.

Illustr. Celsitud Vestrae
Humiles Servitores

Lucas Arany de Sarpatak
vice judex in Comitatu Albens.
Georgius Hijasfalvi de eadem
nobilis in Comitatu Albensi.

Külczim: Illustrissimo Dno et domino Georgio Rákoczi Dei gratia principi Trann. partium regni Hungriae domino et siculorum Comiti etc etc Dno et domino nobis naturaliter principi Clementissimo.

Kivül még rájegyezve: Ao Doni 1639. Apertae per Martinum Márkosfalvi Secret. mp.

Eredetije az udvarhelyi ref. egyházmegye levéltárában. Fasc. 11, nro 7.

2.

A héjasfalvi convertusok a socinianus prédikatornak nem akarnak bért fizetni. 1639. aug. 25.

Georgius Rákoczi Dei gratia Princeps etc.

Fidelibus nostris etc.

Az uristen szentlelkének titkos ereje és munkálkodása által Hájasfalván lakó religionkon levő hiveink száma megszaporodván, az adversa unitária religioról, nem kevesen megh ismervén az igas-

ságot, convertaltanak, ugy annyira, hogy ha mégh eddigh számosban nincsenek is az adversariusoknál (noha mi ugy informáltatánk, hogy immár is adaequallják sőt excellállyák is a miéink azoknak számokat) mindazáltal jó remenség vagyon felölök, hogy nemsok időre, ha nem mind is, de kevesen lesznek, kik az meghismert igasságot ne amplectálnák: És noha mostan is vallásunkon levő minister jár bé hozzájok, mindazáltal az ottvaló unitarius praedicator Salariumot akarna tölök magának extorquealni, holott azért ezek ötet nem hallgatják s nemis conducaltak, egyáltaljában meg nem engedjük, hogy semmit is rajtok exigálljon, hanem fizessenek annak, a kinek tanitását hallgatják. Őket azért kegyelmes oltalmunk alá akarván venni mindenek ellen: Keglmesen és serio parancsolljuk hűségteknek megnevezet orthodoxa religionkon levö hiveinket mindenek ellen megoltalmazván, az unitárius minister hogy rajtok praedominálljon és Salariumot exigalljon, semmi uton módon megh ne engedgye, mivel annualtunk kegyelmesen, hogy fizethessenek annak a papnak, kit conducaltak és tanitását hallgattyák: Annak felette, hogy a haranggal is, az adversa parsal egyenlőképpen élhessenek, hüségtek legyen minden segitséggel nekiek. Secus non facturi. Praesent. perlect. exhibent restitut. Datum in Civitate nostra Alba Julia die vigesima quinta Augusti ao 1639. G. Rákoczi mp.

Eredetije az udvarhelyi ref. egyházmegye levéltárában. Fasc. 11. nro 4.

3.

A héjasfalvi orthodoxusoknak a connumeratio demandaltatik. 1639. aug. 29.

Georgius Rakoczi,
Generos etc salutem et gratiam etc.

Isten szentlelkének titkos ereje és munkálkodása által Fejér varmegyében Héjasfalván lako orthodoxa religionkon levő hiveinknek számok ennehányidőkben nem kicsin augmentumot vött, és hogy rövid időn nagyobbat venne, jó reménség vagyon amplectálván azok is az orthodoxa religiot. És mivel imár nem sok hija, hogy felesben nem volnának az mieink az adversariusoknál, mindazáltal az ott való adversarius minister Salariumot akar tölök extorquealni és sem templommal, sem penighlen harangal, hogy szabadosan élhetnének, megh nem akarja az mieinknek engedni. ők penigh sem nem conducalták azt a unitarius ministert sem penighlen tanitását nem hallgattyák: Mellyre nézve akaránk hüseghtek által bizonyosban véghére menni, melyik fél superállja az másikat, hogy ahoz képest tudhassunk alkalmatosban providealni felölök. Kegyelmesen parancsolljuk annakokáért hüséghteknek ez commissionkat vévén, alkalmaztassa ugy magát hüséghtek, hogy a mikor meghnevezett Héjasfalván lakó ortho-

doxus hiveinktől requiraltatik mingyarast concurralvan, communi consensu et voto Hiasfalvára elmehessen és ott mellyik félnek száma superallja egyik a masikat valosággal kikeresvén és meghvizsgalván hit szerént minket felőle minket informallyon fidele et conscientiose. Secus non facturus. Quibus in reliquo gratiose propensi manemus. Datum Alban Juliae die 19 mensis Augusti. Anno 1639.

G. Rakoczi.

Külczim: Generoso Joanni Bethlen de Kis Bun: prudenti item et circumspecto Stephano Eötvös, Magistro Civium Civitatis nostrae Seghesvár; Nec non Igr. Francisco Bentzer de Medesér: ac Thomae Thiboldi de eadem simul vel divisim constitutis etc. fidelibus nobis dilectis.

Eredetije az udvarhelyi ref. egyházmegye levéltárában. Fasc. 11. nro 3.

4.

A héjasfalvi unitáriusok ellen való inquisitio 1640. febr. 14.

Georgius Rakoczi etc

Generose fidelis etc salutem et gratiam etc.

Hűséghed levelét vevén, az Héjasfalvi inquisitióban mint procedalt, értjük, s hogy a nemes embereket nemcsak egy privata paraszt personara kelljen tudni, jól discurralt felőle, nekünk is az teczik; mert a nemes embernek mindenkor több érdeme is vagyon a parasztnál, mellyet ugyan törvény szerint lásson megh hüséghtek. Az karomkodó embert is nem kell közikben számlálni, kinek latorságát bizony el nem szenvedgyük. Az unitáriusok, ha bennünket requirálnak, illendő válaszok lészen mindenekről. Az inquisitioról való relatoriat hogy ki nem adta hüseghtek nekik, jól cselekedte; csak tudhatnok micsoda káromkodási voltanak annak az embernek, mingyárt evocaltatnók. Secus non factur. Propensi in reliquo gratiosi manemus. Datum in Possessione Kasztaholcz die 15 Febr. Ao Dni 1640.

G. Rakoczi. mp.

Külczim: Generoso Joanni Bethlen de Kis-Bun, fideli nobis dilecto.

5.

A héjasfalvi templom és parochialis ház felől való levél 1640. febr. 22.

Georgius Rakoczi etc.

Generos. prudens etc. Salutem et gratiam etc.

Az Hejasfalvi orthodoxa és unitaria religiokon levöknek szamokat az huséghtek leveléből megh értettük világhosan; kegyelmesen parancsoljuk azért hüséghteknek, mégh ismet kimenvén, igaz törvény szerént revideallja s a templomot a parochialis házzal együtt adgya a major pars kezében, kiről az unitariusok vagy a minor pars ha

contradicalna és repellalna is, semmit hüséghtek ne cessáljon, hanem csak assignalja a potiorb pars kezében. Az mely Birtalan Isák nevü ember penigh káromkodásokat szólot, azt hüséghtek se egyik, se másik pars kezében ne száunálja, mert arról más gondviselésunk lészen. Secus non facturi. Datum in Arce nostra Fogaras die 22 febr. ao. 1640.

G. Rakoczi mp.

Külczim: Generoso Joanni Bethlen de Kis-Bun, prudenti et circumspecto Stephano Man Magistro Civium Civitatis nostrae Segesvar, acegrégiis Francisco Bentzer de Medeser ac Thome Thiboldi de eadem Simul vel divisim constitutis etc.

Eredetije mindkettőnek az udvarhelymegyei ref. egyházmegye levéltárában. Fasc. 11. Nro 6 és 5.

6.

Comissariusok levele a héjasfalvi templom átadásáról, 1640. márt. 29.

Nos Georgius Csulai illustr. Dni Dni Principis Tranniae Concionator Aulicus. Stephanus Man. Magister Civium Civitatis Segesvár; Thomas Benedekfi de Rugomfalva. Thomas Thiboldi de eadem deputati et emissi comissarii tuae illustrissimae Celsitudinis in negotio infra scripto. Adgyuk emlékezetire mindeneknek, az kiknek illik mind mostaniaknak s jövendőbelieknek is ez mi levelünknek rendiben mivel hogy az Hejasffalvan levő orthodoxus atyafiak találták volt meg az mi kglmes urunkat ő Ngát az héjasfalvi templom és parochialis háznak állapotja felől, mellyre az mi kegyelmes Urunk keglmesen tekintvén az országhnak közönséges deliberatuma s constitutioja szerint kglmesen parancsolá minékünk, hogy kimennénk Fejér vármegyében Héjasfalván levő ecclesianak complánálására, hogy az köztök valo controversiakat concilialnok és mind az két felet szorgalmatossan examinálnok és azután az templomot minden hozzátartozandó eszközivel és domus parochialissal együtt az major és potior pársnak assignalnok. Mi annak okáért az mi kglmes Urunk ő Nga keglmes parancsolattya szerint elmenvén mind az két félen mind az Unitaria religion valokat s mind pedig az orthodoxa religion levőket convocalvan, négy öreg embereket közülök mind két részről erős hüt alatt meg examinálvan az egész faluban mennyi számun volnának mind az két religion levők, neveket elöször felirván annak utana rendszerint őket behiván, neveket assignaltuk mind az nemes rendben levő uraimnak, mind az kösségh neveket, találtuk az orthodoxa religion levőket potior és major pársnak lenni, az mellyre nézve az mi kglmes urunk ő Naga kglmes parancsolattjából s mind az orszaginak deliberatuma, constitutioja s articulussa szerint az templomot, harangokat, parochialis domust minden ahozvalo seditusokkal az orthodoxa religion levöknek ugymint major és potior parsnak assignalok és kezekben adok ez jelenvalo 1640. esztendőben die 29 mensis martii. Az mellyről attuk ez mi pecsétes levelünket fide nos-

tra mediante az nemes Héjasfalvi Ferencz uram házánál Fejérvármegyében. Ao die et mense ut supra.

Georgius Czulai mpr.	Stephanus Man, Magister Civium Segesvar	Thomas Benedekfi	Thomas Thiboldi

Apró boritott pecsétekkel ellátva.

Kivül rájegyezve ez áll: Celsissimus Princeps Rakoczi György ő Serenitássa 6 levelei, mostan hejasfalvi dolgokról kikivántattak az Mlgs Gróf Curator Bethlen Imre ő Nagyságától, ki is adattattak ad revisionem Csernátfalusi P. Márton által ref. udv. Fr. R. Senioratól 1753. 14 martii.

Eredetije az udvarhelymegyei ref. egyház megye levéltárában. Fasc. 21. nro. 2.

Közli: **Koncz József.**

A VALLÁS ÉS KÖZOKTATÁSI MAGY. KIR. MINISTERNEK AZ 1881/2—1882/3 TANÉVRŐL SZÓLÓ JELENTÉSE.

Mindenekelőtt örömmel vehetjük a szám szerint 15 jelentést, már azért is, mivel kissebb, mint a megelőző kötetek, nem levén benne az előbbi több számok, melyek még a szakemberre nézve sem lehetnek értékesek; s azok helyett jelen kötetben inkább a tanügy különböző tényezői vannak érdekesen méltatva s a csak szükséges számadatokkal illustrálva.

A jelentés ugy van beosztva, mint a megelőzők:

Az I. szakasz a népoktatásról szól: magába foglalja az elemi és felső népiskolákat, a polgári iskolát, az ipari szakoktatást, a kereskedelmi iskolát, az országos tanszermuzeumot.

E szakasz első fejezete szerént a tanköteles gyermekek száma 95711-el szaporodott. E szaporodás igen örvendetes volna, ha természetesnek tarthatnók; de részünkről a szaporodás nagyságát vagy a megelőző vagy a jelen évi statistikai adatok hiányosságában kell keresnünk.

A 2,215,387 6—15 éves tanköteles gyermek közül iskolába járt 1.697,984; nem járt az elemi iskolába 264,046; az ismétlő iskolába (12—15 éves) 385,606 együtt 649,652, az arány igen természetesen az utóbbiaknál rosszabb. A megelőző évhez képest azonban e tekintetben javulást jelez; az elemi iskolába több járt 26,563 gyermekkel, az ismétlőbe pedig a gyarapodás 15,084.

Azt is természetesnek találjuk, hogy a leánykák közül aránylag kevesebb jár iskolába.

A vallási viszonyok szerént a tankötelesek száma a kétféle görögöknél apadott, mig a többi vallás felekezeteknél növekedett; a tényleg iskolába járók közt is ez a viszony van.

A kimutatás szerint tanköteles 6—15 éves unitárius növendék volt 9409; szaporodás a megelőző évhez képest 1031. Megmagyarázhatlan jelenség e gyors szaporodás. Tényleg iskolába járt 6487, szaporodás 546. Örvendünk e jelenségnek annyival inkább, ha az iskolába járók száma jövőbe is gyarapodni fog.

A nemzetiségi viszonyok szerint a német, román, meg tót anya-

nyelvü, iskolába járó növendékek száma csökkent, a többieké gyarapodott.

A mulasztások rovata milliókra menő számot tüntet fel, a sok millióból megbirságoltatott 308,203, ezért befolyt 27,381 frt 45 kr. Ez az összeg iskolai könyvtárakra, szegény tanulók segedelmezésére, taneszközök szerzésére és más iskolai czélokra fordittatott.

A II. fejezet az iskolák jellegére vônatkozik: az iskolák számában egészben 71 gyarapodás van. A 15,993 isk. közül állami volt 363; községi 1763; felekezeti 13,683; magán jellegü 173.

Az 1881 évvel hasonlitva aránylag leginkább szaporodott az állami iskolák száma, azután a községieké, különösen pedig a zsidóké; apadott a katholikus és keleti görög vallásu, meg ev. ref. és unitárius vallásu iskolák száma.

Az iskolák jellegében való hullámzás onnan magyarázható, mert több községi iskola változott át felekezetivé, jelesen katholikussá, mig a felekezeti iskolák megszüntek ott, hol községi vagy állami iskolák állittattak, ebből magyarázható az ev. ref. meg unitárius vallásu felekezeti iskolák számának apadása, mivel e két felekezet készséggel csatlakozik a polgári hatósághoz a tanügy emelésének érdekében.

Az állami 324 iskolában 26,735 gyermek, 539 tanitó volt; minden tanitói állomás 731 frt 86 krba került.

A felső népiskola kettővel kevesebb, mint az előző évben. Volt összesen 74; ebből állami 15, a többiek nagyobbára községiek és róm. katholikusok; van pár más vallásu felekezeti. A községiek közül 17 segélyben részesül az államtól.

A felsőbb iskolák népessége volt 799 fiu, 2581 leány, egy tanitói állomás került 808 frtba, minden egyes tanuló 83 frt 36 krba.

A költséget emelte s a tanulók nagy contingensét szolgáltatta e fajtáju intézeteknél a budapesti, lőcsei, mármaros-szigeti és soproni állami, meg a kolozsvári államilag segélyezett együtt 5 felső leányiskolák. Ezek népessége 585 volt. Egy tanitói állomás került Budapesten 3043 frtba, egy növendék 146 frtba.

Átalában a felsőbb népiskolák s azok közt a felsőbb leányiskolák aránylag az állam legköltségesebb intézetei, sőt ha tekintetbe vesszük a községi, különösen a felekezeti felsőbb népiskoláknak keresztelt intézeteket, s az állami ily intézetek népességének ismeretes csekély voltát, bátran állithatjuk, hogy a felsőbb népiskolák ügye méltán igényel elvi számbavételt és megfontolást.

Polgári iskola van az országban 126, nagyobb részök állami = 24, vagy államilag segélyezett = 49. A tanulók száma 6443

fiu és 5486 leány, együtt 11929. A polgári iskolák összes kiadása 780,001 frt, melyből az állam pénztára hordozott 472,443 frtot, minden egyes gyermek került 65 frt és 39 krba, egyes tanitói állomás 1037 frt 23 krba.

Az eddigiek szerint minden egyes nyilvános népiskolára esik 82 növendék: felső népiskolára 46, polgári iskolára 95 növendék.

A nyelvi viszonyokra vonatkozó számszerénti kimutatásokból örömmel győződünk meg, hogy a magyarnyelvet a népiskolákban kötelezett tantárgyá tevő 1879. évi XVIII. törvény életbe léptetésének jelentékeny eredménye van, a mennyiben a magyar tannyelvü, meg oly más nyelvü iskolák, a melyekben a magyar nyelvet sikerrel tanitják, egyre szaporodnak: az utóbbiaknál kiválóan az illető gyermekekre nézve örvendetes ezen törekvés, a mennyiben ez által azoknak mód nyujtatik, hogy anyanyelvük fejlesztése és ápolása mellett az ország nyelvét is megtanulhassák.

A tanitás eredményére, a tantermekre, azok felszerelésére vonatkozó kimutatásokban az eddigi viszonyokat találjuk gyarapodva.

A III. fejezet a tanitók viszonyait tárgyalja; az elemi iskolai tanitók száma 372-vel szaporodott, valamint a polgári iskolai tanitóké is; a felső népiskolai tanitók száma ellenben jelentékenyen apadott.

Az igen helytelenül kérdésessé tett iskolai takarékpénztári intézmény igen örvendetesen gyarapodott, ma már 433 tanitó léptette életbe. Részünkről bámuljuk, hogy ez ügy ily lassan fejlődik s hogy még vannak oly községekben, hol helyi pénzintézetek vannak, s különösen városokban oly tanitók, kik ez intézmény üdvös voltát nem birják vagy nem törekesznek felfogni.

A mennyire sajnáljuk, hogy az iskolai pénztárak ügye lassan gyarapszik, épen annyira örvendünk azon, hogy a házi ipari oktatás idétlen eszméje ki kezd kopni valamint az életből, ugy a ministeri jelentésből is.

A IV. fejezet szerint, a népiskoláknak az 1882. évben 11 milió 755,625 frt jövedelme volt, ugyan ennyi a kiadásuk; a kiadás történt: rendes és segédtanitói fizetésekbe, fütésre stb.; taneszközökre és szerekre, szegény tanulók számára 108,903 frt, és vegyes költségekre.

Az V. fejezet a képezdékről szól. A mult évi jelentéstől annyiban különbözik, hogy a képezdei növendékek száma a megelőző évhez képest 123, két év alatt pedig 345 növendékkel apadott. Az apa-

3*

dás az állami tanitó és tanitónő képezdékben, a róm. kath. tanitóképezdéknél meg a luth. képezdéknél történt.

A képezdei összes növendékek száma volt 2963 fiu, 1025 leány, együtt 3988, ezekből 1100 az állami képezdékben, a többi a felekezetiekben. A képezdékre az összes kiadás 785,341 frt volt, melyből az állam pénztárára 558,896 frt esett.

Az ipari tanitónő képezdékről, meg kisdedóvokat képező intézetekről nem szólunk, mivel nem tartjuk az állami közoktatás keretébe tartozóknak.

Két megjegyzésünk van e kimutatáshoz. Egyik, miszerint azon nem botránkozunk meg, hogy a növendékek száma apadott, tudván, hogy valamint az állam, ugy az illető felekezetek is a szükséglethez mérten akarnak növendékeket képeztetni; kik figyelemmel kisérik a képezdék viszonyait, észre vehették, hogy az állam a maga képezdéiben a növendékek számát az által akarja apasztani, hogy a növendékek segedelmét folytonosan alább szállitja. E módot nem találom helyesnek. Nem bánom, bár mennyire nehezitse a közoktatási kormány a tanitónő képezdékbe való beléphetést; de a fiu növendékek segedelmét ne szállitsa, most is eléggé szegényes a néptanitói pálya arra, hogy kellő anyagi és szellemi tehetségekkel biró növendékek szánják arra magukat; tehetséges és jó erkölcsü növendékek csak ugy mehetnek képezdébe, ha ott segedelembe részesülnek, hisz a kinek van módja miből négy évig a maga erejére meg éljen, inkább megyen más pályára. Ha a képezdei növendékek segedelmét szállitjuk, csak oly selejtes ifjak kerülnek oda, a kik más tanintézetekből kiszorulnak.

A gazdálkodás egyik módja az lenne, hogy a képezdéknek egyharmadát megszüntessük; most 18 képezde van, egyre-másra mindenik 17,733 frtba kerül; s egy képezdére csak 61 növendék jut; egy költséggel kétennyit is meg birna egy képezde.

Másik megjegyzésünk a felekezeteket illeti, a melyeket csak bámulni tudunk, hogy akkor, midőn az állam kellő számu jó képezdét tart felekezetességi és nemzetiségi viszketegből képezdéket tartanak s az állam még tetemesen segedelmezi e különczködésükben.

A VII. fejezet a budapesti középipartanodát, meg a kassai gépészi ipariskolát tárgyalja; az elsőben 95 tanuló volt, tehát az intézet elég népes már is és virágzó, csak azt nem tudjuk elképzelni, hogy azt a nagyon sokféle iparágakat, melyeket felölelt, miként birja kellően müvelni.

A kassai intézetnek 49 növendéke volt, az előmenetel kielégi-

tőnek jeleztetik; újból kifejezzük sajnálatunkat, hogy ez intézetben az állam nem ad ösztöndijakat, hogy szegény, jóravaló növendékek is képezhessék ott magukat.

Kereskedelmi iskola 39 volt az országban; állami volt 1, a többieket községek, leginkább kereskedő társulatok tartották fenn; igy is van ez a maga rendén: a ki érdekeinek szolgál valamely intézet, az tartsa fenn. A növendékek száma 3448 volt; tehát 335-tel több, mint a megelőző évben. Ez iskolák 117,598 frtba kerültek, mely összegből az állam 16.500 frtot fedezett.

A II. szakasz a középiskolákra vonatkozó jelentést foglalja magába.

Az országban összesen 178 középiskola volt, mivel egy — az unitáriusok tordai gymnasiuma — polgári iskolává változván megszünt, a középiskolák száma a megelőző évhez képest egygyel apadott. Volt 150 gymnasium, 28 realiskola. Ezek közül állami és ministeri vezetés alatt álló kath. iskola 123, felekezeti 62, magán intézet 3.

A középiskolák népessége 37876, ebből 32904 a gymnasiumoké, 4972 a realiskoláké. A megelőző évhez képest a gymnasiumoknál 745 főnyi apadás, a reáliskoláknál 54 gyarapodás jeleztetik; eddig inkább a realiskolai tanulók száma apadott, a beállott változást nem értem, nem is örvendek neki.

A népesedési hullámzás egyenletesen oszlott meg a vallási és nemzetiségi viszonyokban is. Legkedvezőbb az arány a mózes hitüeknél, mig a zsidóság az összes lakósság 4·54%-át teszi, addig a középiskolai tanulók közt az ily vallásu tanulók, a tanuló sereg 19·85 %-át teszik. Anyanyelvi tekintetben a 27,019 magyarnyelvü tanuló a középiskolák népességének 71·34 százalékát teszi.

Honossági tekintetben a hazabeli növendékek mellett a monarchia másik feléből tanult minálunk 400, külföldi 160, kik közül nagy contigensül járult a 97 oláhországi növendék.

A fegyelmi viszonyokban is javulást mutat a jelentés; mig a megelőző évben 176 oly fegyelmi eset volt, mely eltávolitást vont maga után; a jelen évben csak 169 ily eset fordult elé; a könnyebb hibák gyakoribbak a reáliskolában, mint a gymnasiumban.

A tanulásbeli előmenetelt illetőleg a viszonyok nem változtak, a kétféle intézet között az arány mondhatni egészen egyenlő.

Érettségi vizsgára állott a 83 gymnasiumban meg 21 realiskolában 2418; ezekből érettnek nyilvánittatott 2089, a többi megbukott.

Tanár volt a középiskolákban az állami felügyelet alatt állók-

ban 1718, a hitfelekezetek és tesületek iskoláiban 793; minden tanitóra jut a gymnasiumokban 16, a reáliskolákban 10 növendék.

A középiskolák bevétele volt 3.465,999 frt. Ez összeg is adatott ki: ebből 8156 tanulónak ösztöndijul és segedelmül 345,470 frt.

A VII. fejezet a középiskolai tanárokat képző budapesti, meg kolozsvári intézetek viszonyait tárgyalja. Ez intézetek tervezetében változtatás annyiban volt, hogy a mutatkozó szükségért a franczia nyelv felvétetett mellék tantárgyul, sőt ennek tanulásáért két ösztöndij is állittatott.

Részemről tudván azt, hogy a gymnasiumban egy élőnyelvnél többet tanitani nem lehet — bár azt megtanithatnók — s mert viszonyaink szerént, ennek a németnyelvnek kell lenni, a franczianyelvvel, mint gymnasiumi tantárgyal való foglalkozással merőben felhagynék; a kinek tetszik tanulja magán uton; átalában ugynevezett facultativ tantárgyat nem ismernék a középiskolákban.

A budapesti tanárképezdében volt 12 rendes és 27 rendkivüli tanuló. Tanitott az intézetben 20 tanár, tehát az intézetet bevégző 35 tanitvány közül öt tanárnak nem jutott két-két tanitvány, egy szállal kellett megelégedniök; az intézet 17,959 frtba került, tehát egy növendék 515 frtba; nem tudjuk, hogy ez összegben benne van-e a növendékek ösztöndija.

A kolozsvári intézetben volt 34 rendes növendék, az előkészitő osztályban 8, együtt 42; ezek közül ösztöndijas 16. Tanitott az intézetben 15 tanár. Az intézet összes kiadása 12820 frt volt, tehát egy növendék került 305 forintba, minden növendék 210 forinttal olcsóbb, mint a budapesti.

Örvendetes jelenségnek látjuk a növendékekre vonatkozó kimutatásból, hogy azok közt 18 ágostai hitvallású van. Örvendenénk azon, ha ezek erdélyi német ajku honfitársaink volnának, mert ez egyfelől bizonyítékul szolgálna arra, hogy azok megértették a törvény és viszonyok logikájának hatalmát s a közös haza által nyujtott kedvezményeket igyekeznek felhasználni, menten minden separatistikus viszketegségtől. A szebeni jogakadémián tanuló ifjaknak is első sorban volna hasznukra, hogy az az intézet megszüntessék, hogy növendékei a közös állami életbe lépjenek.

A III. szakasz a felsőbb tanintézetekről szól.

Hittani intézet volt az országban 55. Ezekben 2039 növendék, kik közül magyar 1300; a monarchia másik feléből 19; külországi egy sem volt.

Jogakadémia 13 van; a hallgatók száma nem változott; volt

együtt 780 növendék, tanár 124. Egy intézetre csaknem 10 tanár esik. Sehogy sem tudjuk létokát adni oly legfelsőbb intézeteknek, melyeknek 50—60 növendéke van. Mind az állam, de különösen a felekezetek okosan tennék, ha az ily felesleges intézetekre forditott költséget hasznosabb nevelési más valamely czélra forditanák.

A budapesti tudomány-egyetemnél több rendbeli gyarapodás jeleztetik. Különösen az orvosi karnál új tanszékek állitása, muzeumok gyarapitása által. Tanár volt összesen 156; a mult évinél 51-el volt több előadás. Tanuló volt 3150; ezek közül a monarchia másik feléből 22, külországbeli 14.

Az egyetem fentartási összes költsége 520803 frt 89 kr.

A kolozsvári tudomány-egyetemen volt 57 tanár; hirdettetett 250 előadás, tehát 10-el több mint az előző évben: 450; hallgató volt, legtöbb hallgatója volt a jogi karnak: 229. Ösztöndijban részesült 117; ösztöndijúl kiadatott 13869 frt.

Fentartási összes kiadás 189215 frt.

A kir. József műegyetemre kiváló gondot forditott a közoktatási kormány: tekintve, hogy ez intézet saját palotájában van elhelyezve, az ma már egy teljes szép intézet; a tanulók is mondhatni tódulnak ez intézetbe.

Tanár volt 39; előadás tartatott 107. A tanulók száma átlag 550 volt.

A IV. szakasz az emberbaráti intézeteknél különösen a szeretetházaknál, (árvaházak) jelentékeny gyarapodást tüntet fel.

A jelentésnek az a külön álló része, mely az országos tanitói nyugdij- és gyámalapnak az 1882. évi állapotáról szól, oly képet nyujt ez intézetről, mely az érdekelt tanitókban teljes megnyugvást kelt s a népnevelés barátját is örömmel tölti el.

A ministeri méltatás, s különösen a zárszámadás kérdésessé nem válható, világos tételei határozottan mutatják, hogy ez intézet nemcsak örökre biztositva van, hanem annak óriási folytonos gyarapodása is.

Ennek igazolására felmutatjuk az intézet állását az 1882. évben, sőt vegyük ebből is alapul a már realizált és gyümölcsözőleg átlag 5%-al elhelyezett 2,534,720 forintot, mely után az 1882. évben kamatul bevétel 125,236 frt.
ellenben ez évben a valóságos kiadás volt 105,780 frt.
megmaradott 19,456 frt.

E szerént az 1882. évben az alaptőke nemcsak fedezte kamatával az intézet szükségletét, hanem gyarapodott is:

Az alaptőke megmaradott kamatából	19,456	forinttal.
A tanitók és iskolát tartó községek által minden levonásokkal fizetendő	931,730	forinttal.
Az állam pénztárából adományúl vett	150,000	forinttal.
	1.101,186	forinttal.

Innen van, hogy a vagyon mérleg az intézet törzsvagyonát az év végén 3,452,216 forintban állitja meg.

Ha már ez összeget vesszük törzsvagyonul annak 172,610 frt kamatából a 105,780 évi valóságos kiadandó kiadása után 66,830 frt kamat felesleg marad. Ha ehez adjuk a tanitók és testületek által fizetni kellető illetékeket, meg azt a 150,000 forintot, a melylyel az állampénztár az intézetet minden évben növeli, teljes biztonsággal állithatjuk, hogy az intézet alapja minden esztendőben félmillio forinttal gyarapszik, oly gyarapodás, mely által az intézetnek, viszonyainkhoz mérten szólva — pár tiz év alatt óriási vagyona lesz.

Szép és megnyugtató tényállás, de egyszersmind felbátorit azon, ha jól emlékszem, már nyilvánitott nézetem ismétlésére, hogy ez alap éppen hivatása szellemében gyakoroljon a tanitók iránt humanitást s emelje a tanügyet az által, hogy segedelmezze azokat a felekezeti és községi öreg tanitókat, a kik koruk okán az országos nyugdijintézetnek nem lehettek tagjai, s a kik miután életöket a tanitásra áldozták, a legnagyobb nyomornak esnek áldozatul; és miután az illető testületek azoknak nem tudnak nyugdijt adni kénytelenek elöregedett korukban is a tanitás mellett maradni a tanügy nagy kárára. Óhajtjuk, hogy az ily elöregedett tanitók ez alapból a 100 frt évi nyugdijban részeltessenek, a mi az alapra nézve számitásba sem vehető csekélység. A midőn azok a szegény tanitók ily módon éltök nehány hátra levő évökre, a nyomortól, a koldulástól megmentetnének, a helyökbe alkalmazandó fiatal tanitók a hanyatlásnak indult iskolákat felemelnék.

Az intézet kiadása volt egy év alatt: kezelési költségekre öszszesen 17,511 frt 7 kr.

Segedelemül

78	tanitónak nyugdij czimen	8640	frt	11	kr.
9	tanitónak nyugdij pótlékul	866	frt	82	kr.
431	özvegynek nyugdij segélyül	46,464	frt	35	kr.
314	árvának gyámpénzül	29,512	frt	57	kr.
11	tanitónak végkielégitésül	2785	frt	90	kr.
	Segedelemül összesen	88,269	frt	75	kr.

KOVÁCSI ANTAL.

ELMÉLKEDŐ KÖNYÖRGÉS

Szentgericzei Gál Zsigmond felett. [1])

Örökkévaló Isten, az ur Jézus által édes atyánk! Mélyen meginditva a fájdalom érzetétől s leveretve a csapás sulyától állottunk meg a közrészvét és közveszteség e gyászos koporsójánál, a melyben egy férfiu meghidegült teste piheni örök álmát, a ki nemcsak a családé, hanem mindnyájunké, a szó legtisztább értelmében vett közügyé is vala; a kinek mig élt elve volt: Munkálkodni akarok, mig nappal van, mert eljön az éjszaka, melyen senki nem munkálkodhatik; a ki hiven életelvéhez példányszerü, nemes foglalkozás közt tölté idejének minden perczét, hogy ennek jutalmául forrón szeretett övéinek mindenike testi és lelki eledelét megtalálja s a számadás napján megnyugvással mondhassa el az örök biró előtt: Szent atyám, azok közül, kiket nekem adtál, egyet is el nem vesztettem s a kit, mint jó katona az ütközet hevében helytállva kapja a halálos sebet, szintén munkája közben ért a gyilkos szél, mely halálnak csiráját vitte testébe s melynek eltávolitására hiába fogott kezet az eléhaladott orvosi tudomány a hű feleség és jó gyermekek fáradhatlan ápolásával, mert nem lehete feltalálni a gyógyirt ah! Gileádban sem.

És most, oh felséges Isten! ott fekszik sötét koporsójában hidegen, mozdulatlanul előttünk az, kinek oly melegen dobogott szive, s oly hőn érzett lelke mindenért, a mi szép és nemes volt; a ki nem sajnált sem időt, sem fáradtságot, ha azzal község és egyháza előmenetelét, boldogulását eszközölheté s általán a közügynek szolgálhatott; ott fekszik s bár tekintetünk reá irányozva, hiába omlanak fájó könnyeink, hiába dobog fennen vérző szivünk, nem érti meg töredezett szavainkat, nem figyelmez esdő tekintetünkre, siet eltávozni tőlünk s itt hagyni azokat, kiket ugy szeretett s a kik ugy szerették őtet!

S pedig oh, tekintve életkorát, [2]) az élet véghatárául tett 70 avagy 80 évig, mily sokat szolgálhatott s tehetett volna még azon a téren, melynek — fájdalom — ma oly kevés munkása van, a melyen az ügybuzgóság, önzetlenség oly csekély, hogy már-már a hajdani bölcs eljárása szerint fényes nappal is égő lámpával kell keresnünk, ki nem saját érdekét, nem önjavát keresi, tekintvén mindenben, hogy haszna mi? hanem lelkesül az eszményiért, hevül az eszméért is, mely nem nyujt harczosainak ugyan csillogó kincseket,

---

[1]) Szentgericzén, 1883. dec. 3.

[2]) A néhai 62 éves volt.

világszerinti gazdaságot, de adja az öntudat nyugodtságát, a kötelességteljesitésből származó nemes önérzetet, adja a költő eme szavait az ajkakra: Szent hazám! megfizettem mind, mivel csak tartozám!

Elköltözött atyánkfia, te tudod oh ur Isten, im ez öntudattal, a nemes sziv emez érzetével hunyhatá le szemeit örök álmára, bárha idő előtt történék is ez, hagyván oly ürt maga után kisded körünkben, melynek méltó betöltése vaj mikor és ki által leszen meg? Nehéz lenne rá felelnünk! mert ha egyebektől eltekintünk is, a közvagyonnak oly aristidesi féltékeny őre, az igazságnak bárkivel szemben oly ker. János szellemü bátor kimondója bizony ritkán találkozik s félő, hogy beteljesedik rajtunk, mit Mózesről, a nagy népvezérről és prófétáról elhunyta után az utódok feljegyeztek: nem támadott azután Izraelben olyan próféta!

Ah de atyánk, Istenünk, ha a veszteség sulyos voltát emlegettük a néhainak a családon kivüli szereplésében, miként fessük le annak megmérhetlenségét övéire? mit tett? és miként munkált 31 évre terjedő családi életében, sokkal ismertebb tények, mintsem azokat felsorolni kellene; ismeretes, hogy szorgalom, igyekezet, kitartó munkásság valának az ő mindennapi eledele s minthogy ezek párosultak az egymást megértő házastársak kölcsönös szeretetével, közösen megállapitott munkatervvel s Isten nevének segitségül hivásával, a kitartó szorgalom megtermé fokozatosan az eléhaladás gyümölcseit; mert te, oh Isten, megáldod a benned bizókat előmenetellel s a téged félőket boldogsággal!

Igen, oh uram! te valóban megáldád elhunyt szolgádat családi életében azon boldogsággal, mely az élet valódi füszere; az életgondokat, terheket hű feleség osztá meg vele, az törlé le a munka verejték-cseppjeit, az simitá el a koronkénti bánat futó felhőit homlokáról s aztán részt adál nékiek égi ajándékaidból is jó atyánk; küldél mosolygó arczu vidám angyalkákat, kik, minél több gondot kelle forditni reájuk, annál inkább szivökhöz kapcsolódtak s annál több édes boldogsággal hinték be életutaikat! Majd még magasabb, a már nagygyá lett gyermekek elhelyezéséből származó öröm s a gyügyögő unokák látásának gyönyöre tölté be sziveiket s egészité ki az élet czéljainak valósitását ugyannyira, hogy már-már hiheték, miszerint nem hiányzik a boldogság teljéből semmi sem!...

És ekkor, mint a derült, tiszta égen a vésztjelző sötét felhő, jelent meg a család tiszta egén a néhainak rossz kimenetelt jósló betegsége, mely, miként az öröm poharába cseppent üröm, megkeseríté a szivekben az öröm borát s midőn a néhainak értésül adá a prófétával: rendeld el a te házadat, mert meghalsz, egyszersmind a körülötte levőket is előkészité a legrosszabbra, a mitől félniök lehete, hogy t. i. elesik nemsokára az ők fejöknek koronája. S im, a mitől féltek s mindnyájan féltünk, bekövetkezett, halála szomoru valóság lett immár, melynél legfőbb vigasza a kesergő sziveknek abban lehet, hogy nemcsak ők, de minden jók sirva állnak ravatala körül, fájlalva azt, ki a haza vészes napjaiban

mint nemzetőr, majd közhivatalnok, majd ismét mint községének elöljárója, egyházának jegyzője, kebli és egyházi tanácsos oly sok szépet, jót és nemest tudott létesitni, hogy méltán vehetjük ajkainkra a kesergő pátriárka eme szavait: a mi dicsőségünktől megfoszta minket és a mi fejünknek koronáját elvevé!

Mostan azért, ekkora csapás sulya alatt, ekkora veszteség érzetében, ki lehetne a mi, de ki az árván maradt családnak vigasztalása, fölemelője és gyámola, mint te, oh felséges Isten! Kérünk tehát, jövel a te vigasztaló szent lelkeddel a bánatos özvegyhez, ki méltán kesergi: elszakasztottad én tőlem az én barátomat és társamat s a siró árváknak s főleg azok még gyámolitásra váró tagjainak, kiknek megszünt örömük és siralomra fordult életök: együttesen szóljad Jeremiással: hagyd a te árváidat én eltartom és a te özvegyed én bennem vessereménységét! Cselekedd, hogy legyenek a te oltalmad szárnyai alatt békességben s a nagy csapás metsző fájdalmára nyujtson gyógyirt az idő, ez a legjobb orvos. Szólj vigasztalást a fiakká lett vőknek, unokáknak. a jó testvéreknek, a közeli és távoli rokonoknak s enyhitsed szivök vérző fájdalmát a távolban kesergő gyermekeknek. kik fájó keservöknek bárcsak abban sem adhatának könnyebbülést, hogy a jó édes apának koporsójára borulhassanak!

Mindnyájunknak pedig tedd tanulságul e gyászesetet, hogy igyekezzünk ugy élni, hogy sirunkba minket is őszinte könnyek kisérjenek. A Jézus nevében kérünk, hallgass meg minket oh ur Isten! — Ámen!

Ürmösi Kálmán.

EGY SZÓ A „DÁVID FERENCZ“ EMLÉKALAPITVÁNYHOZ.

A magasztos eszme: „egy korszakot alkotó szellemnek örök emléket, állandó oszlopot emelni“ hamar testté vált. — A „Keresztény Magvető“ Aranykönyv czimü rovatában figyelemmel kisért bámulatos részvét és versenyes odajárulás feltünő nagyságra, szinte reményfeletti mennyiségre, tetemes erőre emelte ez emlékoszlopot.

Én meggyőződve hiszem, hogy több komolyan gondolkodó lelkekben, szent vallásunk iránt melegen dobogó szivekben felmerül egy kérdés: hogy „a nagyszerü alapitvány, az eddigi javadalmazást tekintve, a teremtő szellem emlékéhez füzhető czélnak megfelel-é?“ mely kérdésre, szerény nézetem szerint, még eddig, szinte „nem-et lehet felelni. Ugyanis egy hiteért, s lelki szabadságáért áldozatul esett püspök emlékére emelt alapitványnak, véleményem, s meggyőződésem szerint, valódi czélja lehet, kell hogy legyen:

Először: „Az alkotó szellem által, apostoli erővel, hitbuzgósággal, és szép renddel egybe alkotott testnek, hitfelekezeti társulatnak fentartása, szilárditása és terjesztése.“

Másodszor: A püspöki hivatal körében mutatkozó hiányok, szükségletek fedezése, mennyiben ezek, az elébb emlitett czéllal szorosan kapcsolatosak.

Harmadszor: Az alakuló eklézsiáknak, vagy hanyatlásra indult hitközségeknek gyarapitására, védelmére, támogatására látható és fenntartó segélyt adni.

Negyedszer: Papi és iskolamesteri állomásokat, hol közérdekből (status ratio) kell ilyeneket fentartani, de helyi javadalommal kellően biztositva nincsenek, lehetőleg biztositani, segélyezni.

E négy tételben van, egyéni nézetem, s határozott véleményem szerint felállitva egy hitfelekezetet alkotott püspök emlékére keletkezett alapitvány főczélja, és e tekintetben irok meg nehány ide vonatkozó észrevételt.

Az első általános állitásra, már a harmadikban szinte elégséges irány van kimutatva, csak lelkiismeretes megfontolás, komoly és csalhatatlan helyi felismerés, tájékozás vezérelje az osztó határozatokat.

A második állitásra, többek közül, például csak egyet kivánok ez idő szerint felhozni. A koronkénti püspöki vizsgálatra mulhatatlanul szükség van, de azon értelemben, mint mikor kifosztott szegényes állapotunkban, a püspöki állomást, vizsgálatok alkalmával, ekklézsiák és belső emberek, erejökhöz, s áldozatkészségökhöz képest nyujtott honorariummal, tiszteletdijjal támogatták s tartották fenn. — Ma napság merőben más körülmények más intézkedéseket vesznek igénybe; tekintve a püspöki vizsgálatnak hatáskörét, jótékony befolyását

a vallásos buzgóság élesztésére, az ekklézsiák és belső emberek szellemi és anyagi emelkedésére, kölcsönös viszonyaik szilárditására, s egész hitfelekezetünk felvirágzására;

tekintve az ekklézsiákat és belső embereket terhelő, s naponként sokasuló polgári és állami követelményekre, ezek mellett a kepe jövedelemnek évenként nevekedő, számokban felmutatható apadására, s oly mennyiségü, s tán bevehetetlen kepehátrálékokra, melyekből bizony szép nyugdijalapot lehetne létesiteni;

s tekintve egyházi közvagyonunknak, ez időben szép szerencsével emelkedett gyarapodására, s vallásos czélu alapitványok keletkezésére, azon határozott nyilatkozatra kell jőnünk, hogy a koronként „előforduló püspöki vizsgálatnak szabályozott illő dijazása ódázhatlanúl szükségessé vált," s erről gondoskodni s tüzetesen intézkedni egyházi kormányunk van hivatva, hogy az eddig gyakorlott, ugyan önként teljesitett, s hordozott váltakozó dijazás, ne essék az ekklézsiák szegényes pénztára, s még szegényebb belső emberek több helyt hoszszasabban nyomasztó terhére.

Ez is egy püspök emlékalapitvánnyal szoros kapcsolatban áll, talán sok másoknak is nézete szerint.

A vallás és idekapcsolt erkölcs és isteni tiszteletet érdeklő oktatásban kitünő tanitók ösztöndijazása szintén ez alapitvány keretébe tartozik, felekezeti tanitóink müködését tekintve még a községi iskoláknál is, ha az ily oktatást vezető s folytató mestereink nem községi tanitók is egyszersmind, mint már alkalmilag nehány felekezeti iskoláknál tényleg bebizonyult, de e tekintetben is csak a vallás és erkölcstanbeli munkálat esbetik dijazás alá, mert a polgári és állami tanitást a magyar haza bármelyik európai mivelt állammal versenyezve mutathatja fel, s a nevelés és oktatás körül tett intézményeivel, koronkénti javitásaival, s fokozott ösztöndijazásaival, magos eredményekre számitni jogunk van.

Irodalmi termékek pártolása és dijazása csak olyakra számitható, melyek vallásunk alapelveinek, igazságainak, történelmi felderitését, mostoha viszonyok miatt rejtegetett fontos okmányoknak ismertetését, egyházi történelmünknek sok ellenszenves elferditésektől való kitisztázását, vagy kitüzött pályázati kérdéseknek, feladványoknak megoldását, megfelelő feldolgozását, s t. efféléket tartalmaznak, és szakbizottsági birálat szerint itéltetnek dijazásra méltóknak; mert a kézi könyvül, vagy magánhasználatra szolgáló dolgozatok, ha jók, keresett kelendőségökben, még ismételt kiadásban is, az érdemlett dijazást megnyerik.

Nem jöhet tekintetbe a szegények, árvák, özvegyek segélyezése, a mi ugyan átalános keresztényi erény, de az ilyenek azon czélu alapitványok javadalmához tarthatnak igényt. Annyival kevésbé lehet ezt helyeselni, mert a közelebb gyakorlatba vett aprólékos szétosztogatás, nem egyéb, mint a magasabb czélu alapitványi javadalomnak szétforgácsolása hasznos eredmény nélkül, mert a kik keresztényi szeretet és kegyesség segélyére, vagy kézi munkájokra vannak utalva, azokat a szétoszlott egy vagy kétszeri csekély adomány ugy se menti

meg sorsoktól, s nem emeli ki szegényes helyezetökből, kivált, midőn felmerül még az is, szemtanulag igazolva, hogy mig az osztályból részesültnek keze közt tartott a nyert pénzből valami, addig józan fővel nem igen lehetett látni. — A több apró részleteket együtt véve, nagyobb közérdekü szükséglet fedezését tették volna lehetővé.

A Dávid Ferencz alapitvány homlokzatára az emberiség legnemesebb, s magasztosabb szellemi kincse, féltettebb zászlója „a lelkiismeret szabadsága“ van kitüzve, ugyhiszem minden unitarius igaz lélek nézetével találkozom, midőn azt állitom, hogy a dicső alkotónak emlékére megteremtett, nevéhez és müvéhez méltó alapitvány helyes és czélirányos kezelésénél annak vitalis érdekeit kell figyelembe tartani, s gyakorlatilag követni; s az előbb irt tételeknél is évenként a legérdekesebb, s tán égetőbb szükségekre szoritkozni, hogy időnként jelentékenyebb segélyt, s gyámolitást lehessen nyujtani, s rendre nagyobb mérvben láthatóvá, észlelhetővé tenni ez alapitvány hasznosságát, hogy időről-időre az alkotó szellem dicsősége fényesebb, az alapitványt kigondoló és megteremtő utódnak neve és érdeme a késő nemzedék előtt is háládatosan elismert és hirdetett legyen.

Még végre ide sorolhatónak vélem a zsinat tartás szükségletét negyedévi fordulóban.

Megnyitám e közérdekü tárgyalásnak rendjét, hogy többek s behatóbb értelmek hozzászólva, a kezdetben fenhagyott jognál fogva, egyházi kormányunk idők folytán tüzetes értekezés és határozott intézkedés által, mint törvénythozó hatóság, bölcs és czélravezető rendeleteket tehessen, s gyakorlatba hozhasson.*)

Gyöngyösi István,
egyh. közügy főigazgató.

---

*) Teljesen igazat adunk e czikk t. irójának abban, hogy a Dávid F. alapitványt czélszerübben kellene felhasználni, mint a hogy most használtatik. Ezért örömest tért nyitunk folyóiratunkban e tárgy körüli eszmecserére, hogy az minél részletesebb megvitatást nyerjen addig is, mig maga az egyh. főtanács fogná — talán már legközelebbi összejövetele alkalmával — a felhasználás módozatainak megváltoztatását tárgyalni. Másfelől azonban nem mulaszthatjuk el megjegyezni, hogy a t. czikkiró ur oly számos és oly nagy dolgokra terjeszkedett ki ajánlatával, a melyekre a Dávid F. magában szép, de mégis szerény alapitványa nem ér el. Mindössze is évi ötszáz forintról van szó. Hanem már ebből fedezni a püspöki vizsgálat költségeit, vagy mondjuk tiszteletdijait is bizony alig lehetne. Mi jutna akkor az ajánlatba hozott vallástanitói ösztöndijazásokra, az irodalmi termékek pártolására, egyházközségek segélyezésére s a mi egymagában az egész alapitvány jövedelmét felemésztené: a zsinattartás költségeinek fedezésére? Ha az alapitvány mostani felhasználása czélszerütlen, bizony az ajánlott módok sem látszanak gyakorlatiaknak, mert annyiféle szükségre oly csekély összeg annyi, mint szárazságban a futó eső. De mert mi e szükségeket egyátalán nem vonjuk kétségbe, sőt egyházunk közvagyonának az ujabb időben lett mindenesetre szép gyarapodását sem látjuk oly rózsás szinben, abban a meggyőződésben vagyunk, hogy gondolkozzunk ugyan az alapitvány czélszerübb felhasználásáról is, de még főbb dolognak tartanók, ha annak gyarapitásáról is gondolkoznánk, mert most egyedül a főt. püspök ur ápolja még szeretett gyermekét.
Szerk.

FRANCZIAORSZÁGI LEVELEZÉS.

Páris, január 1884.

(Az 1883. év. — A párisi theol. kar megnyitó ülése. — Luther százados emlékünnepe Párisban. — A theol. társulat ülése nov. 27-én és december 18-án. — A halottak: Henri Martin.)

Szerkesztő úr!

A legutóbb lejárt év nem fog megmenekülni az általános törvény alól, miszerint megkezdésével lelkesülten üdvözölték azon reményekért, a melyeket keltett, azon nagy dolgok várásáért, melyeknek valósulni kellett; elmultával félreismertetett, hibáztatott, mert nem felelt meg a bizalomnak, melyet benne helyeztek. Olvassa el ön azokat a búcsuztatókat, a melyeket minden árnyalatu sajtó minden országban kötelességének hiszi elmondani december 31. napja után azon időszakról, a melyet e nap bezár — ugy fogja találni, hogy mindenikben egy érzelem, a csalódás érzelme uralkodik. Ugy látszik, hogy az emberek mindent csak az időtől várnak és éppen semmit se maguktól, kezdeményezésüktől, munkájuktól, törekvésüktől s az igazság és a gyakorlati jó keresésében való kitartásuktól. Világos, hogy ha az ember mindig mindent valami deus ex machina-tól vár, különös csalódásoknak teszi ki magát az életben! Hogy tisztes eredményre juthassunk, nemcsak az szükséges, hogy előre törekedjünk, hanem az is, hogy a földi, egyéni élettől ne várjunk többet, mint a mennyit adhat és adnia kell. Ha mindnyájan erélyesebbek s egyenként munkásabbak volnánk, ha vágyaink nem volnának határtalanok, reményeink túlzottak, az élet kevesebb csalódást nyujtana. Egyébiránt annak, a ki a dolgokat nyugodtan szemléli, mindenik év hagy maga után valami bevégzett jó dolgot s a haladás után valamely lépést jelez. De hogy ezt a jót meglássuk és ezt a haladást megérezhessük, nem szabad türelmetlennek lennünk s itt a földön valódi tökéletességről álmodoznunk. Valaki azt mondotta: „Az Isten türelmes, mert örökké való“ — az ember talán azért oly türelmetlen, mert e földön nem örökké való és éppen ezért készséggel feláldozná a jövőt a jelenért, nem gondolván meg, hogy ha reményei valósulnának is, a világ folyása egészben véve, nem lenne jobb. — — De most veszem észre, hogy prédikátiót kezdettem tartani, pedig éppen nem volt szándékom; igazolásomul még csak azt mondom, hogy ezek az elmélkedések nem azoknak a különböző reflexióknak olvasására keletkeztek bennem, melyeket a lapok azokról a csekély eredményekről hoztak, a melyeket az 1883. év maga után hagyott. Világos, hogy ezek az eredmények azon szempont szerént, a melyből nézzük, lehetnek kicsinyek vagy fontosak, de minden esetre meg vannak, léteznek.

Hogy rendes körömben maradjak: ha a franczia protestantismust

veszem tekintetbe, ugy találom, hogy az 1883. év oly nyomot hagyott, melyről azt szeretem hinni, hogy oly valóság, a milyennek látszik: értem azon két párt közt mutatkozó békülékenységet, melyre a reformált egyház szakadott. Vitatkozásaik kevésbbé élesek, mint a multban. Ugylátszik, hogy némi közeledés fejlődött ki az emberek között, de ez a közeledés valósággal inkább csak a vidéki egyházakban érezhető, mint Párisban. Könynyen meg lehet érteni, hogy a kibékülés miért történik hamarább Párison kivül. A vidéken a személyes kérdések nem olyan élesek, mint Párisban, mert a személyiségek inkább elmosódnak. Az egyházak tagjai a vidéken a vallástan némely pontjait, vagy némely egyházi tételeket illetőleg kevésbbé hevesek, mint a párisiak. A multban a viták a vidéken nem voltak oly élesek és elmérgesedettek, mint Párisban, s következőleg a sértések kevésbbé mélyek voltak s hamarább beheggedtek.

Az esztendő utolsó hónapjaiban nehány jelentékeny és vigasztaló ténynek voltunk tanui. Orthodox papok, még pedig éppen nem selejtesek, nyilvánosan oly széles látkörről adtak tanubizonyságot, a a mely eddig szokatlan volt. A körülmények pedig, melyek közt azok kifejezést nyertek, nagyon emelték azok jelentőségét. Közülük, például, egyik egy papszentelés alkalmával, nem habozott igy nyilatkozni: „A bibliát nem az Isten diktálására irták oly czélból, hogy abban minden problemára könnyű megoldás nyujtassék, sőt még azon problemákat illetőleg sem, a melyek az emberi szellem tárgyai. Nem találunk abban oly csalhatatlan történelmet, hit vagy erkölcstant, a mely megszüntetne minden kételyt és minden vizsgálódástól felmentene.“ Ez igen helyes, igy gondolkoznak a szabadelvüek is, meg kell azonban vallanunk, hogy az orthodoxok nem szoktattak minket ily beszédhez. „Azt a szép eszményi egyházat, — folytatja a szónok — a melyben a pap vizsgálat nélkül azt prédikálná, a mit a nyáj hiszen és a melyben a nyáj béhunyt szemmel fogadná el, a mit a pap prédikál, az ilyen, a mint nevezni szokták, egységes, istenfélő egyházat én kiholt egyháznak nevezem, melyben senki sem szereti az igazságot, mert senki sem keresi.“ Hasztalan többet idéznem; ezek eléggé bizonyitják, hogy már messzi vagyunk a tekintélyi hittől, s határozottan a szabad, egyéni és élő hit útjára tértünk.

Egy másik, stylusa nagyságáért és eszméinek ereje és merészségeért sokkal jelentékenyebb predikátió az, melyet Fallot ur tartott a szabad egyházak zsinatának megnyitásakor. [1]) Ez a beszéd, ha nem is esemény, minden esetre oly jelenség, melyet nem kell észre nem venni. Eleitől kezdve a szerző azokhoz hasonlit, kik a nép szükségeit és szenvedéseit a szószékről hirdetni merészkedtek. Azt állitja, hogy a közönségnek világi vallásra van szüksége. A világi szellem

[1]) Ennek a beszédnek a czime: „A világi vallás“ egész terjedelmében közölte a Revue Chretienne, novemberi számában. Fallot ur pap a párisi szabad egyházban, most éppen jeles felolvasásokat tart fiatal embereknek; ezeket a felolvasásokat, igen méltán, nagyon sokan hallgatják. Az előadott tárgyak kényes természetüek, s vegyes hallgatóság előtt templomban nem lehet azokat tárgyalni. Az erkölcsiségre vonatkozik. Merész vállalat, de helyes és szép.

nálunk még nem verte ki mindenik várából a klerikalis szellemet. Minőnek kell lenni a világi vallásnak? A szerző igy határozza meg az az Isten atyaságában való hit. Az egyházat azzal vádolja, hogy Istent elfátyolozta. Saját szavait idézem: „Szokott kegyességünk a fiunál állapodik meg, tőle meriti azt, a mit az egyéni üdvösségre szükségesnek tart, semmit sem gondol az atya általános tervével, azaz a közös üdvösséggel. Vigyázzatok, nehogy tévedjetek! Van oly kegyesség, mely mindig Jézusról beszél, de a mely csak Jézus nevét hordja ajakán, de a melyben épen nincs meg az a kegyesség, mely Jézusban volt. — Önző kegyesség, mely arra tanit, hogy ne érdeklődjünk azok iránt a szent dolgok iránt, melyek az Atya szivét érdeklik, hisz mindaz, a mi az emberi családot érdekli, érdekli az Atyát; korlátolt kegyesség, mely a lelkeket a tudomány nélkül való buzgóságnak, veszélyes inspirationak dobja oda." Annak a világi vallásnak, a melyet Fallot ur követel, lényeges jellemvonása a szabadság; másik nem kevésbé lényeges jelleme a vallásos szellemnek a tudományos szellemmel való összhangzása.

Ez a nehány sor kellő tájékozást nyujt Fallot ur beszédéről. Jegyezze meg ön, hogy a beszéd a független egyházak zsinatának megnyitásakor mondatott, tehát midőn a szerző egyéni gondolatait tárja elénkbe, egyszersmind az a számos pap is szentesiti, a kik erre a gyülésre nagy számba megjelentek.

Nem volt-e igazam, midőn azt mondottam, hogy ez a két beszéd nagyon bátoritó tény egyházi küzdelmeinkben? Egy tanár igen találóan jellemzette ezt a két beszédet, azt mondván, hogy a szellemi mozgalmat jelzik, a mely az orthodox egyház legkiválóbb embereiben forr s több vagy kevesebb bátorsággal nyilatkozik. Mindenesetre szerencsés jel és nagy lépés előre; ezen a téren találkozhatunk, kezet nyujthatunk egymásnak s egyesülhetünk, hogy egy czélra munkáljunk. Ha az 1883. év csak e két nyomot hagyta volna maga után franczia protestanságunkban, akkor sem nevezhetnők ez évet elveszettnek; éppen nem, mert mind az, a mi a protestans családot egyesitő köteleket szorosabbra huzza, nyereségnek tekintendő.

A mult év vége még némely fellegeket is eloszolni látott, a melyek a protestantismus egén alakultak a cultus budget tárgyalása alkalmával. A protestans seminariumok költsége egyidőre kérdésessé lett; de az 1884. évre még meghagyatott kevés levonással. Azt is jelezték, hogy a községi törvénynek azt a czikkelyét, a mely a községekre bizná, hogy a papoknak adjon-e szállást vagy sem, a senatus nem szavazza meg; az megtartja a törvénynek kötelező jellegét. Miután a törvény a senatusból a követek házába visszakerült, azt gondolják, hogy a senatusban kapott szerkezetében meg fog szavaztatni. Ha igy történik, a hitfelekezetek egyenlősége ujabb intézkedésig fenn lesz tartva. Azonban nagy ideje, hogy a franczia protestans egyház gondoskodjék jövőre.

A párisi protestans theologiai fakultás megnyitása ez évben igen élénk volt. Ezt, kétségkivül, annak az érdekeltségnek kell tu-

lajdonitani, a melylyel a protestans közönség a fakultás iránt viseltetik, de annak is, hogy a tanév megkezdése éppen összeesett Luther százados emlékünnepével. Azok a jelentések, a melyeket felolvastak, mutatják, hogy a tanulmány folytonosan emelkedik, ezt bizonyitják a tanulók dolgozatai. Több oly dolgozat van, mely jeles és az irónál komoly ismeretbőséget tételez fel. Egyházunknak ezek szép jövőt igérnek. Összesen 15 dolgozat volt, 12 a baccalaureatusságra 2 oklevélért, 1 tudorságra. Ezekhez az akademiai dolgozatokhoz kell számitanunk még a tanárok által adott tárgyakról készitett tanulmányokat is.

A megnyitó előadást Ménégoz tanár tartotta. Tárgya volt: Luther mint theologus. E dolgozat, melyet később kinyomattak, nagy tulajdonságaiért kitünő. Az iró bámulatosan ismeri tárgyát s mesterileg kezeli. Meg lehet, hogy a nagy reformator iránti rokonszenvéért nem tudott egészen részrehajlatlan lenni. Annyi bizonyos, hogy nagyon is mellőzte azt a kézzelfogható ellenmondást, a mely azonnal feltünik, ha Luthert ugy nézzük, mint reformatort, más felől mint theologust, vagy ha ugy tetszik, a vallásos küzdelem emberét, meg az önelhatározás emberét. De ezen fogyatkozás mellett, a mely a Luther iránt való nagy bámulatból származik, Ménégoz ur előadása megragadta halgatói figyelmét, a kiket a tanár meleg előadása világos és szabatos nyelve egy óránál tovább elbájolt. Az ily előadások nagyon gyümölcsözők mindazokra nézve, a kik azokon megjelennek. Nem hallgathatom el a fakultas dekánjának Lichtenberg urnak rövid beszédét, különösen nem hallgathatom el azokat a szavakat, melyeket akkor mondott, mikor Francziaországról ezt mondotta: „nem érte volna meg a sedani napokat, ha wormsi napjai lettek volna“.

Ön tudja, hogy a protestans Németország mily ünnepélyesen és nagyszerüen ülte meg Luther emlékünnepét. A franczia protestantismus is ki akarta mutatni elismerését a nagy reformator irányában. Attól lehetett tartani, hogy az 1870. évi események szomoru emléke legyőzi a vallásos és erkölcsi érzelmet; azonban minden sziv találkozott ez ember és munkája iránt való őszinte bámulatban és tiszteletben. Az ünnep kizáróan lutheranus jellegü levén, a párisi luth. egyház tanácsa bocsátotta ki a meghivást a főváros minden protestansához felekezeti különbség nélkül. Ez a felhivás meghallgatásra talált. A lutheranus templom igen kicsiny is volt arra, hogy a megjelent sokaságot béfogadja, a mely a szellem ez ünnepére nagy készséggel jelent meg. Ebben a vallásos nyilatkozatban minden nagyszerü, méltóságos volt; a predikatio, az ének, a tartott szónoklatok mind méltók voltak az emberhez, kinek emlékét ünnepeltük, valamint ahoz a nagyszerü eszméhez, mely az ünnepélyt vezérelte. Nem kisértem meg részletesen ismertetni az egyház papjának Walbaum urnak hatásos, nagyszerü predikatióját, csak Pressensé urnak szónoklatát emlitem meg, mivel igen nagy hatást tett. Egy eszmét fejtegetett, a melyet nehány nappal az előtt, a Madám-utczai szabad templomban tárgyalt. A tétel az, hogy Luther nagy hatása annak tulajdonitható, hogy

ő egy tökéletes ember és tökéletes keresztény volt, ennek nagyságával, terheivel, magas aspiratióival és mély kétélyeivel nem csak egy népnek, hanem az egész emberiségnek szükségeit egyesitette magában. A hallgatóságot a beszéd annyira meghatotta és meginditotta, hogy ha a hely szentsége nem gátolja, megtapsolták volna.

A theologiai társulat csendes munkálkodásával folytonos érdekeltséget kelt maga iránt. A társulat tagjai most is oly készséggel jelennek meg az üléseken mint kezdetben, ez nyilván mutatja, hogy szeretik s egyszersmind hasznosnak tartják. A november végén tartott ülést egészen Matter ur foglalta el az isten igazságáról tartott tanulmányával. Ennek a dolgozatnak a szerzője nagyon jártas a német theologiai irodalomban, s abból sokat idéz. Matter ur szerint az Isten igazságossága abban a tevékenységben áll, melylyel Isten a maga törvényét szentesiti"; csak szabad és felelős lényekkel szembe nyilvánul s csak az ily lények cselekedete után használtatik: szóval retributiv. A szerző vizsgálja az Isten igazságosságának és szentségének viszonyát, továbbá, hogy Isten igazságossága mi módon alkalmaztatik, végül Isten szeretetének és igazságosságának kérdését stb. Bár nagyon lelkiismeretes e dolgozat, mégis több birálni való, sőt ellenmondás is van benne, mit például az Isten szeretetének és igazságosságának összeegyeztetéséről mond, nincs öszhangzásban azzal az általános eszmével, melyet előzőleg az igazságról felállitott.

Sokkal érdekesebb az a tanulmány, a melyet Ménégoz theol. tanár olvasott fel a dec. 18-án tartott ülésben a gyermekek keresztelésérő l. Lehetetlen egy ily tudós, tartalmas és szépen irt értekezést kivonatosan ismertetni. Ménégoz ur a gyermekek keresztelésének jogosultságát irodalmi, történelmi és dogmatikai okokból bizonyitja. Vizsgálat alá veszi Pál eszméjét a keresztségről. Szerinte szent Pál csak a pogány szülőktől született gyermekeket keresztelte meg; a keresztények gyermekei csak szülőik keresztelésében részesültek; a létező egyházak nem engedték meg a Pál-féle nézet helyességét, de a jelenlegi szertartás semmiben sem ellenkezik a kereszténység szellemével stb. A vita, mely a felolvasást követte, igen élénk és érdekes volt, e tekintetben nem engedett magának a felolvasásnak.

December hónapban Francziaország nagyot vesztett Henri Martin halálában. Miként igazán mondották, nemcsak a legnagyobb nemzeti történelemiró halt meg, hanem a legjobb hazafiak egyike is. A hazaszeretet nála több volt legbensőbb érzelemnél, valóságos vallásos hit volt. Azonban én itt nem a történetiróról akarok beszélni, mint ilyet mindenki ismerte, csak mint a vallásos meggyőződés emberét akarom emliteni. Henri Martin nem tartozott azokhoz az erős gondolkodásu emberekhez, kik a skepticizmust fennen hirdetik, hanem igazhitü ember volt. Bár a katholikus vallásban született és növekedett fel, abból mégis rég kinőtt. Nem akarta, hogy katholikus szertartás szerint temettessék el, azt sem akarta, hogy világi teme-

tése legyen, mert vallásos hite volt. Ezért végrendeletében nejéhez és fiához intézett levélben azt rendelte, hogy protestans pap temesse el. A levél jelentékenyebb része igy szól: „Mivel azt akarom, hogy egyházi módon történjék eltemetésem s mivel az emberiség nagy hagyományainak átalakulását, nem pedig megsemmisülését hiszem; tekintetbe véve, hogy a kereszténységből származtunk, miként ez maga is a régi kor hagyományaiból származott s mert származásunkat nem kell megtagadnunk, azt akarom, hogy eltemetésemre protestans papot hivjanak s különösen egy szabadelvü protestans papot, azok közül, kiknek gondolkodása és érzése legközelebb áll az enyimhez; mivel az én hitemnek nincs szabályos közege, és azok, kik ugy gondolkoznak, mint én, bár sokan vannak, még sem alkotnak testületet“.

A jeles történetiró akaratához képest a család Dide urat kérte fel a halotti szolgálat megtételére. A temetéskor sok politikai, irodalmi, művészi s más kitünőségek előtt Dide ur miután felolvasta Szent-Máté V. fejezete kezdetét, egy szép beszédet tartott, mely nagy hatást tett az ily vallásos szertartáshoz nem igen szokott közönségre. A sirnál a különböző testületek által tartott beszédek után Dide ur még nehány hazafias meleg szót szólott. Megtapsolt beszédét igy végezte bé: „Váljunk meg tőle lelkesülten a nemes példától, melyet nekünk hagyott, legyünk jobbak családunkban, legyünk erősebbek a közéletben. A régiek módjára esküdjünk meg itt a Henri Martin sirjánál, Páris és Francziaország nevében igérjük meg, hogy még jobban fogjuk szeretni hazánkat“.

Charruaud D.

UNITÁRIUS KÉRDÉS HÓDMEZŐVÁSÁRHELYT.

A hódmezővásárhelyi több mint 30,000 lelket számláló ref. egyházból közelebbről nehányan az unitárius vallásra tértek át. Ezzel csaknem egyidőben került a hódmezővásárhelyi törvényhatóság közgyülése eleibe Derzsi Károly budapesti lelkészünknek, ki egyszersmind hódmezővásárhelyi fiók egyházközségünknek is lelkésze egy kérvénye, melyben a község felső leányiskola nagy termének egy hónapban egyszer unitárius isteni tiszteletek tarthatására leendő átengedéseért folyamodott. Az előbb emlitett áttérések-é, vagy az utóbbi kérvény, avagy végre a kettőnek véletlen összetalálkozása okozta-e? elég hogy a kérdés oly nagy port vert fel, mintha valamely végveszély fenyegetné a magyar alföld egyik derék városát. Még a „Protestáns egyházi és iskolai lap“, e kiválóan liberalis irányu szaklap is, f. é. 5-ik számában „Az unitáriusok Hódmezővásárhelyt“ czim alatt ez ügygyel kapcsolatban egy egész czikket hoz, melyet irója eme sorokkal vezet be: „Sötét felhők tornyosulnak Hódmezővásárhely egyházi életének égboltozatán. Valóságos vallásháboru van kitörőben a reformatusság és az unitarizmus közt.“

Mielőtt e kérdést illetőleg megjegyzéseinket megtennők, a dolog tisztább megérthetése végett, szükségesnek látjuk egy pár lapnak ide vonatkozó tudósitásait egész terjedelmökben közölni. A „V á s á r h e l y é s V i d é k e“ czimű Hódmezővásárhelyt megjelenő helyi érdekü társadalmi és szépirodalmi hetilap f. évi 4-ik számának vezérczikkében „Az unitárius ügy a törvényhatósági közgyülés előtt“ czim alatt a szóban levő kérvény tárgyalásáról ezeket irja:

Évek óta nem volt oly népes és zajos közgyülésünk, mint a f. hó 22-ki, midőn a helybeli unitárius egyház kérvénye tárgyaltatott. Ugy a képviselők, mint a hallgatóság zsufolásig megtölték a nagy termet, sőt az utókbiak nagy része, be sem férve, a folyósókon és az udvaron képeztek nagy csoportokat. Rónay Lajos főispán ur felhivására Derzsi Károly budapesti unitárius lelkésznek (ki a helybeli unitárius egyháznak is lelkésze) kérvénye egész terjedelmében felolvastatott. A kérvény röviden, de behatóan ismertette az unitárius vallást, elmondván, hogy az unitárius hit alapdogmája az egy Isten hivése és imádása, Krisztusnak mint embernek tanait pedig evangeliumi szeretettel követik szivökben. Ezen, államilag is elismert és bevett vallásfelekezet nevében kéri nevezett lelkész ur a törvényhatósági közgyülést, hogy a községi felső leányiskola nagy termét egy hónapban egyszer, egy vasárnapon, s akkor is csak egy rövid órára unitárius isteni tisztelet tarthatása czéljából engedje át. Felhozza, hogy vannak Erdélyben unitárius egyházak, melyekben a reformátusok állandóan tartják isteni tiszteletöket. Végezetül reményét fejezi ki a lelkész ur, hogy Hódmező-Vásárhely mélyen tisztelt törvényhatósága kész meghallgatni a fentebbi kérelmet, s megadja az alkalmat arra, hogy a községi felső leányiskola termében tartandó unitárius isteni tiszteleteken Vásárhely város unitárius polgárai hitük és meggyőződésük szerint gyakorolhassák vallásos erkölcsiségöket.

A kérvény felolvasását mély csend követte. Végre a főispán ur felhivása után szót emelt Kovács József képviselő ur, s ajánlta, hogy miután az unitárius

istentisztelet vasárnapon tartatik s az iskolai tanitást egyáltalán nem akadályozza; továbbá, mert az unitárius vallás elveit tisztáknak, a józan észszel megegyezőknek tartja, kéri, hogy e kérelem egyhangu hozzájárulással, minden további vita nélkül, adassék meg. Több felől hangzó helyeslések után szót emel Draskóczy Lajos evang. lelkész ur, s a kérvényt mereven vissza utasitja, mondván, hogy itt Vásárhelyen nem beköltözött unitáriusok alkottak unitárius egyházat, hanem a többi egyházakból kilépett emberek; beköltözött unitárius e városban csak egyetlen egy ember van, s ez a közöttünk jelen levő képviselő Nagy Tamás ur, a többiek mind áttért unitáriusok: elcsábitgatásokkal hóditják a maguk vallásukra a többi felekezetek tagjait, s ezért a kérvényt határozottan visszautasitja.

Ezután Garzó Imre ur tartott egy szép s a törvényhatóság életében bizonyára maradandó emlékü beszédet. Szerinte a törvényhatóságnak határozottan ki kell mondania, hogy unitárius istentiszteletek tartására a közs. felső leányiskola nagytermét készséggel és örömmel átengedi. Nem is tehet másképen. Az unitárius vallás törvény által szentesitett létjoggal bir, melynek erkölcsi nemes iránya van és nem lát semmi különöst abban, ha városunknak némely polgárai e vallás követésével gyakorolják erkölcsi meggyőződésüket. Az mit sem változtat a dolgon, hogy nem beköltözöttek, hanem áttértek a helybeli unitáriusok s számuk még kevés; a törvényhatóságot saját tekintélyének megóvása érdekében kéri, hogy a szőnyegen levő kérelmet egyhangu hozzájárulással adja meg.

Garzó Imre ur után Nagy Tamás képviselő ur személyes kérdésben kivánt szólani. Hivatkozva Draskóczy urnak az unitáriusokra mondott kemény szavaira, melyekkel egybefüggőleg őt egyenesen meg is nevezte, kijelenti, hogy az unitárius embernek természetében van a mások meggyőződésének tisztelete. A magyar nemzet örök dicsőségére, magok az unitáriusok mondták ki a világon legelőbb ezelőtt 306 esztendővel a lelkiismereti szabadságot s igtatták is ezt törvénybe János Zsigmond koronás unitárius magyar király előlülése alatt. Soha e törvényt unitárius át nem lépte, s ebből kifolyólag az unitárius senkit sem csellel, sem fondorkodással, sem más erőszakoskodással nem hódit, hanem követi meggyőződését nyiltan, szabadon, s ha valaki vallása után tudakozódik, azt örömest megismerteti másokkal, mint megismerteti ezt minden más felekezetbeli is, s ha mégis létezik áttérés, az egyedül a lelkiismereti meggyőződéseknek kifolyása, ez pedig szent és sérthetetlen, és soha azért senki kérdésre nem vonatott.

Nagy Tamás tetszéssel fogadott beszéde után szót emelt Draskóczy L. kijelentvén, hogy gondolatában sem volt Nagy Tamásra alkalmazni az általa elmondottakat, de hogy igazat beszélt, azt hivatalosan meginditandó vizsgálatok alapján képes be is bizonyitani. Draskóczy felszólalását tovább folytatja Karancsy ref. lelkész ur s a legnagyobb türelmetlenséggel beszél az unitáriusok ellen, mint a kik csak az egyházi adók elől menekülve lesznek unitáriusok. (Nagy zaj. A hallgatóság között nem egy hang kiáltotta: hát e beszéd nem a papi fizetések érdekében van mondva!?) Egyéb okot Karancsy nem tudott az unitáriusok ellen felhozni, mint azt, hogy az isteni tiszteletek alkalmával „félkalmár“ emberek lopózhatnának be az iskolai terembe, s ellopják a felső leányiskola taneszközeit. Ezért kéri, hogy tagadtassék meg a kérelem. Kapott is erre Karancsy ur méltó választ Gosztonyi Sándor urtól, ki az unitáriusok nevében a sértő támadást, mintha az unitáriusok zsiványok lennének, visszautasitva, kérte a főispánt, hogy Karancsi urat a törvényhatósági közgyülésbe nem illő sértő kifejezéseiért utasitsa rendre. Karancsy ur epésen válaszolt: hogy ő nem szokott zsiványokkal czimborálni. Főispán ur nyomban szót is emelt s kérte a képviselőket a törvényhatóság tekintélyének fentartása érdekében, hogy tartsák magukat távol a felekezeti szükkeblüségtől s ne adjanak annak kifejezéseket a teremben. Ezután Gosztonyi Sándor ur folytatólag mondja, hogy a törvényhatóság anyagi segélyben részesit e városban minden felekezetet, hát ugyanakkor megtudná-e nem is az anyagi, hanem az erkölcsi támogatást tagadni az unitárius egyháztól, melynek kérelme semmi áldozatot nem igényel. Maga részéről az emberszeretet, a humanismus nevében kéri, követeli, hogy a kérelemnek hely adassék.

Szót emeltek most ujra Kovács József, Garzó Imre, Nagy Tamás, Gosz-

tonyi Sándor, Goth László, mindannyian a kérelem megadása mellett. Karancsi-Draskóczyék részéről zajosan sürgették a szavazással eldöntést, mire Nagy Sándor főkapitány ur állott fel s óva figyelmeztette a szavazni akarókat, hogy gondolják meg, miszerint ilyen nagyfontosságu kérdést nem lehet egyszerü szavazással keresztül metszeni, mélyreható dologról van itt szó, melynek következményeit nem lehet belátni; nem tudja, hogy azok, a kik most a szavazást sürgetik, egy esztendő mulva hangoztatnák-e oly nagyon, hogy „szavazzunk!“ Erre Draskóczy lelkész ur indulatosan közbevág, hogy ha a kérelem megadatik, akkor itt „nagy valláshaboru“ fog kiütni. Következett erre oly zaj, hogy az egyszerre huszan is beszélők közül senkit sem lehetett meghallani. E kinos jelenetnek a főispán ur vetett véget, javaslatba hozván, hogy ne döntessék el most itt e közgyülésen a kérdés, hanem tétessék át a községi iskolaszékhez, azon hozzáadással, hogy a közs. iskolaszék, ha az unitárius istentisztelet az iskola érdekét nem sérti, az eddigi gyakorlat fentartását határozatilag mondja ki, t. i. hogy mint eddig, ugy ezután is tartassanak a felső leányiskola nagytermében unitárius isteni tiszteletek, az iskolaszéki elnökséghez előleges bejelentés után. Többek azt hozták fel az ajánlat ellen, hogy a most megalakult iskolaszék bizonyára meg fogja tagadni az unitáriusok kérvényét, s igy az ismét a közgyülét elé fogna kerülni, s épen azért netán ujra bekövetkező éles viták elkerülése czéljából ajánlották a közgyülés érdemleges határozatának kimondását.

Azonban a Karancsi-Draskóczy párt tömegesen követelte az iskolaszékhez való áttételt, hol ők nagy többségben vannak; a főispán ur ily értelemben ki is mondta a végzést. Igy tehát megoldatlanul, függőben hagyatott e nagy fontosságu kérdés eldöntése. Kiváncsiak vagyunk, mit fog tenni most az iskolaszék, mely eddig a felső leányiskola termét az unitáriusoknak mindig készséggel átengedte.

A közgyülés hosszas és beható tárgyalásánál kitünt, hogy a fentebbi kérvényt az összes felszólaló képviselők kivétel nélkül pártfogolták, s az ellen csak két pap türelmetlenkedett a törvényhatóság tekintélyének nem csekély ártalmára. A hallgatóság benn a teremben és künn a folyósokon rendkivül izgatott volt; tekintélyes ref. emberek kinyilatkoztatták, hogy ha ez igy megy, tömegesen térnek át az unitárius vallásra. Szemökre is lobbantotta a két papnak Kovács József képviselő, hogy ők idegenitik el hiveiket eddigi meggyőződésüktől s vallásuktól, magukviselete által.

Pirulva gondolunk rá, hogy Krisztus születése után a 19-ik században, az emberi felvilágosodottság korában, két pap, kik Krisztus tanitása szerint az evangeliumi szeretetnek kellene, hogy apostolai legyenek, ez a két pap a legvastagabb türelmetlenséget hirdette tőrvényhatóságunk zöld asztala mellett. De ennek ellenében örömmel jegyezzük fel, hogy törvényhatóságunk tekintélyes és számot tevő tagjai kivétel nélkül az emberszeretetnek voltak szószólói. A közhangulat nemes rokonszenve élénk tüntetés volt a felvilágosodottság és vallásszabadság mellett.

Probus.

Ugyanezen közgyülésről a „Szegedi Hiradó“ politikai és vegyes tartalmu napilap f. évi 21-ik számában „Hódmezővásárhely 1884. jan. 22-iki“ kelettel a következő levelet hozza:

Érdekes közgyülése volt ma városunknak. A heves vitatkozás, a zaj és a viharos jelenetek egymást érték. Okot reá inkább kerestek, mint találtak.

Mindjárt a gyülés elején tárgyalás alá került Derzsi Károly budapesti unitárius lelkésznek, mint a hódmezővásárhelyi unit. leányközség papjának abbeli kérelme, hogy a községi felsőbb leányiskola helyisége engedtessék át a helybeli kis unitárius egyházközségnek minden hónap első vasárnapjának délelőttjére, hogy ott vallásos szertartásaikat végezhessék.

Ez a tárgy oly jeleneteket provokált a város köztanácstermében, a miket könnyen feledni nem lehet. Mielőtt azonban a tanácskozás folyamára áttérnék, tájékozásul előre kell bocsátanom egyetmást.

Az itteni evangelikus egyházközségből ezelőtt mintegy hét esztendővel 15—16 család kivált, a kik valamennyien az unitárius hitre tértek át. Azóta ez

a kis felekezet csendben, békességben, zajtalanul élt közöttünk, nem avatkozott a többi egyházak ügyeibe, a mint nem teszi ma sem. Vallási szertartásukat előbb a községi felsőbb népiskolában, majd később egy magánházban, utóbbi időben pedig, a községi iskolaszék engedelmével — egy évben háromszor — a felsőbb leány-iskola helyiségében tartották. Az Ur igéit azonban a hivek az eddiginél többször óhajtván hallani, Budapesten lakó lelkészük sürübben megfordult körükben, sőt, áldozva vallásosságuknak, Nagy Bálint ref. lelkészt, a felső leány-iskola igazgatóját, szintén megnyerték papjuk helyetteséül, minthogy Derzsi Károly ur minden pillanatban nem jöhet le Budapestről. — Az ünnepélyes vallásos szertartások alkalmával rendszerint nagy közönség jelent meg; voltak ott tisztes koru, őszbecsavarodott református vallásu emberek, római katholikusok, sőt nazarénusok is. A tömeges látogatásnak az oka Derzsi gyönyörü prédikáczióiban rejlett; és ez nem csuda, mert a ki ezt a mivelt lelkü s ékesszavu papot egyszer beszélni hallotta, az örömmel hallgatja tizszer és százszor is. Igy történt aztán, hogy a vallásos szertartásoknak más felekezeti tagok általi látogatása az unitárius kis községre annyiban jótékony hatással volt, hogy áthatva a gondolat- és lelkiismeretszabadság tanaitól, sokan áttértek az unitárius vallásra; és mert az unitárizmus a protestantizmus egyik ágának tekintetik, a reformátusok közül léptek át legtöbben az uj hitközség kebelébe.

A vásárhelyi református nagy egyházközség meg nem érezhette volna hiveinek ily módon való kevesbedését, ha a kis dologból nagyot nem csináltak volna. Először Nagy Bálint igazgató-tanárt vették elő, a miért ő — mint református papi jelleggel biró ember — az unitáriusoknak prédikál. Miután azonban látták, hogy itt önálló, józan gondolkozásu férfiura találtak, a kivel mire sem mehetnek, de az unitárizmus terjedését minden módon gátolni akarták, megengedték maguknak még ezt az eszközt is, hogy a „Vásárhelyi Közlöny“ szerkesztőjét, a ki a helybeli főgymnasiumnál egyszersmind tanár, elnöki utasitás folytán az iskolai igazgató által fölszólitották, hogy az unitáriusokról, ugy ezeknek vallásos szertartásairól a szerkesztése alatt álló lapban ne emlékezzék meg s az ily jellegü közleményeknek egyáltalában ne adjon helyet. A lapszerkesztő ezt a pressiót természetesen visszautasitotta, annál is inkább, minthogy a lapot csakis a nagy közönség — az előfizetők — tartják fönn, mint hirlapnak pedig kötelessége, közönségét minden ujdonságról értesiteni. — Az ily fegyver fölhasználásán, a mivel a meggyőződés ellen küzdeni sohasem lehet, az egyenes gondolkozásu, müvelt lelkü ember csak mosolyogni tud, s minthogy czélt ezzel sem értek, az lőn a határozat, hogy az iskolaszéktől, az istentiszteletek tartása végett ujolag kért iskolai helyiséget a v. közgyülés forumán megtagadják.

Mielőtt azonban az unitáriusok ügye a város közgyülési termében vita tárgyát képezte volna, a református egyházközség pénteken tartott presbyteriális gyülésén az unitáriusok gyarapodása szintén szőnyegre került, a mikor a presbiteri gyülésnek egyik tagja — a ki nehány évvel ezelőtt állitólag maga fenyegette a református egyházat az unitárismussal — vallás elleni lázitásnak nevezte az unitárizmus magyarázását, mire a jelenvolt Nagy Sándor főkapitány, a ki szintén presbyter, mivel tőle az ily lázitóknak elfogatása követeltetett, kijelentette: hogy a gondolat és meggyőződés szabadságát mindenkinek jogában áll uton-utfélen hirdetni; ha az állam vagy a létező vallásfelekezetek ellen fog izgatást tapasztalni, mint a város főkapitánya, tudni fogja kötelességét, ez alkalommal azonban ilyesminek még csak nyoma sincs.

A presbyteri gyülésen történtekről tovább nem szólok; elég az hozzá, hogy a kérdés itt is elmérgesedett s ily alakban került az a törvényhatósági közgyülés elé.

A szép hangon tartott kérvény fölolvasása után Kovács József bizottsági tag (r. kath.) emelt szót az unitárius kis község kérelme mellett, mire Karancsy Dániel református lelkész és Draskóczy Lajos lutheránus pap keményen kikeltek az unitáriusok ellen, fölidézve oly viharos jeleneteket, a miktől közgyülési termünk már jóideje elszokott. Gosztonyi Sándor ügyvéd (r. kath.) hevesen megtámadta az ellenzékeskedő képviselőket, a miért a vitát vallási térre szoritják, s pártolólag szólt a kérelem mellett. Góth László iparos hasonlóképen szép beszéddel foglalt állást az unitáriusok kérelme mellett. Garzó Imre mérnök (református), hangsulyozva a többek közt, hogy a törvényhatóság részéről

a szabadelvüség megtagadása lenne egy ily csekély kérelemnek a megtagadása. Nagy Sándor főkapitány figyelmeztette a közgyülést, hogy már is tul ment a határon. a vallási ügyek vitatására ne adjon alkalmat a közgyülési teremben, mert könnyen megeshetik, hogy ez keményen megboszulja magát. Nagy Tamás tanár (unitárius) pedig az unitárizmusra szórt vádakat utasitotta vissza, még pedig igen eklatans példákkal.

Ha a tárgyalás ilyen csöndben s ily szavak kiséretében folyt volna le, a mint itt fölsoroltam, akkor a legpéldásabb tanácskozásnak nevezhetném. Csakhogy a vastagját elhallgatom.

A kérdés végre akként lőn egy időre — elodázva, hogy a közgyülés az iskolaszéket bizta meg. határozzon érdemlegesen a fölött: átengedhető-e a szóban forgó iskolahelyiség, a tanügy hátránya nélkül, az unitáriusok vallásos szertartásaira.

A közgyülés tehát kibujt a dolog merituma alól.

*

Közleményem már is hosszura terjedt, nehány szóval azonban még meg kell toldanom.

Mi inditotta a két lelkész biz. tagot az ellenzékeskedésre?

Mint az egyik elszólta magát, nem egyéb, mint az, hogy a hiveket az ő nyájukból szedik.

Lelkésztől ez nem indok, egyszerü embertől talán igen. Amaz győzzön vallásos elveivel: a kinél pedig ez nem fog, annak nálánál erősebb hite neki az Ur védbástyája, s kár a szószaporitásért.

Én ugy látom. hogy Magyarországon az unitárizmus Vásárhelyről fog kiindulni!

—l—a.

E közlemények szinte tán föl is mentenének minket a további megjegyzésektől, de mivel ugy látszik, hogy e magában egyszerü, mondhatnók jelentéktelen dologból némelyek csakugyan „vallásháborut“ akarnának csinálni, s a mint ez rendesen minden háborunál meg szokott történni, hogy kihivó félnek, a béke megrontójának — egyszóval bűnbakknak a gyengébb s néha teljesen ártatlan felet tolják fel, a felelősséget ennek vállaira háritják: ugy itt is minket igyekeznek vád alá helyezni, nem zárkózhatunk el attól. hogy a kérdéshez a lehető legtárgyilagosabban hozzá ne szóljunk.

A protestantismusnak egyik dicsekedése volt mindig a lelkiisismeret szabadsága, s erre ma is méltó büszkeséggel szeretünk hivatkozni mindnyáján. Ugy látszik azonban, hogy a protestansok között is sokan vannak, a kik a lelkiismeret szabadságának is csak annyiban tulajdonitanak jelentőséget, a mennyiben az, a közmondás szerint, a vizet az ők malmukra hajtja, de ha azt megkerüli, az már nem járja. Hasonlat nélkül szólva s a jelen esetnél maradva, ha a hódmezővásárhelyi unitáriusok reformatusokká vagy evangelikusokká lesznek, az nem baj; de ha ezek közül valaki az unitárius vallásra tér át, ez veszélybe dönti az egész társadalmat. Hiszen igy legjobb lenne eltöröltetni az országos törvényt, mely a vallásváltoztatásokat megengedi és szabályozza. S nem kétkedünk benne, hogy ha Draskóczy Lajos evang. lelkész ur, a ki Derzsi K. lelkészünk kérvényének visszautasitása mellett azzal érvelt, hogy Hódmezővásárhelytt nem beköltözött unitáriusok alkottak unitárius egyházat, hanem a többi egyházakból kilépett emberek — megtehetné, a vele egygondolkozásuakkal ez értelemben szivesen megváltoztatná az országos

törvényt. Csakhogy az ilyen okoskodás egy kissé furcsán hangzik éppen egy protestans lelkész szájából. Mert hát a protestans egyházak nem a katholikus egyházból váltak-e ki? Luther nem a legvezeklőbb szerzetes volt-e? Zwingli és Kálvin tán valamely más világrészből szállitották ide hiveiket? Ugyan ne vágjuk le a fát igy magunk alatt. Ne rugjuk ki saját lábainkkal a protestantismus létjogát magunk alól. Oktassuk és tanácsoljuk hitünk és meggyőződésünk szerint a hiveket, de ne zárjuk el áttörhetlen sorompókkal az útat előttük, tudván, hogy az irás szavai szerint, kiki magának áll vagy esik. Egyszóval, ne feledjük el, hogy a protestantismus legalább a maga templomairól letörülte ezt a feliráST: „egyedül idvezitő egyház." Ne menjünk hát vissza ismét oda, a honnan atyáink nehéz küzdelmek árán kivivták magukat, hogy a lelkiismeret szabadságát élvezhessék.

De a dolog nem igy áll — mondják ellenfeleink: „Az unitáriusok csellel, ravaszsággal, fondorkodással, elcsábitgatásokkal hóditják a maguk vallásukra a többi felekezetek tagjait. A mint a fennebbi közleményekből látható ezen evangeliumi, bocsánat, csak papi nyilatkozatot teszi az unitárius kérvény tárgyalása rendjén ugyancsak Draskóczy Lajos evang. lelkész ur. Ezt aztán Karancsy ref. lelkész ur még kiegésziti azzal is, hogy „a kik unitáriusokká lesznek, csak az egyházi adók alól akarnak menekülni." Különben a kérés megtagadását természetesen ő is a legtestvériesebb egyetértéssel magáévá teszi. Hát mi sokkal távolabb vagyunk Hódmezővásárhelytől, hogy személyes meggyőződést szerezhetnénk magunknak azokról a cselszövényekről, fondorkodásokról s a jó ég tudja minő csábitgatásokról, melyekkel az unitáriusok a többi felekezetek tagjait a maguk vallásukra hóditják, -- ha csakugyan hóditják. Annyit látunk, hogy a törvényhatósági közgyülésben ezt a vádat a két nagytiszteletü uron kivül senki magáévá nem tette; sőt azt többen, nem unitáriusok, hanem róm. katholikusok és reformatusok visszautasitották s oly fenkölt és nemes szellemben nyilatkoztak a kérvény mellett, hogy valóban nem tagadhatjuk meg magunktól e helyen legalább köszönetünket nyilvánitani az illetőknek rokonszenvükért s még inkább azon keresztény elvi álláspontért, a melyet e kérdésnél elfoglaltak és tolmácsolni szivesek voltak. — Csábitás, ármány és csel! Ugyan ki használhatta ezeket a mi érdekünkben akkor, mikor jó formán még hiréből sem ismerték Hódmezővásárhelyt az unitárismust, nem hogy e vallásnak ott követői lettek volna s mégis nehány évvel ezelőtt nehányan csakugyan átállottak? S ugyan mi lehet az a csel, fondorkodás stb., a mivel ma 20—30 unitárius 20—30 ezer lélek által védett erősség ellen merne támadást intézni? E vád tehát annyira értelmetlen, hogy azt nem tekinthetjük egyébnek, mint azon szokásos kifakadásnak, a mely hasonló esetekben csaknem chablonszerüen előfordul Krisztustól fogva le a mi napjainkig. Annyi bizonyos, hogy ha csakugyan még van missiója az unitarismusnak, s mi ebben nem kétkedünk, erre nem csellel és fondorkodással fog kiindulni, hanem hitelveinek az eddiginél is nyiltabb és szabadabb hirdetésével, a mitől ugylátszik, már is sokan ismét elzárni szeretnék. A mi pedig a

másik vádat illeti, hogy unitáriusokká csak azért lesznek némelyek, hogy az egyházi terhek alól megmeneküljenek, ezzel legalább unitárius ember senkit nem kecsegtethet. Hiszen egyházunkban még több teher esik egy ember vállaira, mint más egyházakban, számunk aránylagos csekélysége miatt. Nekünk keveseknek ugyanazt a munkát el kell végezni, a mit amott sokan könnyebben elvégezhetnek. Egyházaink fentartása, papjaink fizetése, templomaink épitése stb. ennélfogva még több gondot ad s még több kötelességet ró minden egyesre. Aztán mi a társadalom minden korruptiója mellett is sokkal jobb véleményben vagyunk ugy a hódmezővásárhelyi, mint általában az egész magyarországi reformatusság iránt, hogy pusztán a papi bér és stola kérdése miatt ide vagy oda áttérnének. Példa erre éppen Kolozsvár, a hol egy pár évtizeddel ezelőtt egyházunk tagjai a papbért megváltván, azóta ezt unitáriusok csakugyan nem fizetnek s azért egyetlen egy reformatus el nem hagyta vallását, a bérfizetés elől hozzánk senki nem menekült. Lehetetlen, hogy a hódmezővásárhelyieket is ez hozta volna mozgásba. Más okoknak kell erre tán befolyni, mert ok nélkül csakugyan vallását senki el nem hagyja. Igyekezzék az egyház azokat figyelemmel kisérni s a lehetőleg elháritani; mert mi senkinek lelkiismeretét meg nem vizsgálhatjuk. Mi ajtót senkinek nem nyitunk; de ha valaki tisztességesen kopogtat s a törvényes formák között igazolja előttünk belépését, nem mondhatjuk neki: távozz innen, mi nem engedjük meg neked, hogy velünk együtt imádhassad a te Istenedet és szolgálhass a te uradnak. Legfennebb anynyit mondhatunk s ezt mondjuk e helyen is, hogy gondolja meg kiki mit cselekszik, midőn vallást változtat s ha épen unitáriussá akar lenni, ne ringassa magát senki abban a hitben, hogy egyházunk anyagi és világi előnyöket nyujthat valakinek. Ellenkezőleg legyen készen még nagyobb terhek viselésére, még több áldozatra. És legyen készen még arra is, hogy nem egyszer alkalma lesz tapasztalni a mások lenézését és megvetését is. Szóval, tőlünk ne várjon egyebet, mint hogy sorsunkat, ha ugy kivánja, megosszuk. Ha ez bün, az vessen követ reánk, a ki nem érzi magát ebben bünösnek.

A Luther élettörténetének egyik emlékezetes episodja a szelid lelkületü Miltitztzel való beszélgetése, a ki gyöngéd bánásmódjával kieszközölte azt, a mi az indulatos Kajetán bibornoknak nem sikerült, hogy Luthert hallgatásra birja. S tán örökre el is hallgatott volna, ha ellenfelei szólásra nem kényszeritik. Mi is szivesen hallgattunk volna a hóomező-vásárhelyi mozgalomról, viszályról, háboruról, a mint egyik s másik lap nevezi, ha nem ölt oly szint a dolog magára, a melylyel szemben erkölcsi kötelességünk volt ezeket elmondani. S abban a meggyőződésben vagyunk, hogy e kérdés ekkora port fel nem vert volna, a hódmezővásárhelyi egész nagy mozgalomból még a helyi lapokba se került volna több ki egy pár sornál, ha ahoz az egyszerü kérvényhez, a tárgyhoz méltóbb türelemmel és testvéri szeretettel szólnak hozzá, a kiknek szájába legkevésbé illik a türelmetlenség s a mások vallásának kisebbitése. Mert az üldözés mindenütt, de különösen az egyházban a legrosszabb politika. A mar-

tyrokat mindig bizonyos nymbus veszi körül, még ha téveszmékért áldozták is fel magokat. Ha viszály van, ne minket tegyenek érette felelősökké. A mi egyházunk hittéritéssel soha se foglalkozott. Ha mégis terjed az unitárismus Hódmezővásárhelyt vagy bárhol egyebütt abban bizony nekünk igen kicsi érdemünk van. Elterjedhet az a mi közremüködésünk nélkül is az egyházi élet mai szabadabb lüktetése mellett. Ime, épen kezünknél van a Prot. egyh. és isk. lap f. évi 4-ik száma. Midőn abban a „Hittemploma" czimü könyvismertetést elolvastuk, azt gondoltuk, hogy azt nem irhatta más, mint unitárius ember. Ez egyházi beszédek részben Spurgeon nyomán Könyves Tóth Kálmán által irt beszédeknek III-ik kötete. Ismertető elismervén a Spurgeon beszédeinek átdolgozásában irónak kiváló ügyességét, a dogmaticus szinezetü beszédekről azt jegyzi meg, hogy azok a magyar észjáráshoz alkalmazott ezen átdolgozásban is félreismerhetetlenül magukon hordják az idegenszerüség bélyegét. Azután meg szóról-szóra igy folytatja: „Csekély felfogásom szerint az ily irányu s szellemü beszéd a mi hallgatóságunknak nem való. Nincs érzéke hozzá — hogy ugy fejezzem ki magamat. Sem értelméhez, sem szivéhez nem szól, az ő lelki világa, az ő vallás felfogása s gondolkozása ettől elütő. Más irányu és szellemü kell hogy legyen a mi prédikálásunk. Világos, hogy mi sem prédikálhatunk mást, csak a Krisztust, mert más fundamentumot rajta kivül csakugyan senki sem vethet; ám de nem szabad figyelmen kivül hagynunk azt sem, hogy a mi minden mystikus felfogást perhorrescáló józan eszü magyar népünk lelki világában e hitnek fejedelme, Jézus is lényegesen más helyet foglal el. Ne tessék, kérem, ez állitásomon megütközni, hanem vegyük a dolgot ugy, a mint van. Mi is szeretjük a mi Jézusunkat, de a mi ragaszkodásunk ő hozzá csaknem semmi ahoz képest, a mint azt pl. Sp.-nél tapasztaljuk. Sp. annyira beleéli magát nem egyszer a Krisztus dicsőitésébe, hogy mellette teljesen megfeledkezik az ő Istenéről. Több beszédje van e kötetben is, melyben Isten neve ugy szólván elő sem fordul. Mindig, mindenütt és mindenben Jézus — az ő megváltója — a fő, a központ. Az ő váltsága, az ő érdeme, kegyelme és dicsősége az egyetlen, mitől az idvesség föltételeztetik. Ez a Jézus-cultus jellemzi Spurgeont s vele együtt az angol és a skót népet, majdnem olyan formán, mint a Mária-cultus a katholikus hivőket. Ellenben nálunk, magyar kálvinistáknál, a Jézus-cultus koránt sincs annyira kifejlődve. Tiszteljük, szeretjük ugyan mi is a szeretet nagy mesterét, de a mi bizodalmunk és reményünk horgonyát mégis nem anynyira ő benne, mint inkább a nagy Uristenbe, a mi jó Istenünk jóságába helyeztetjük. Innen van, hogy mig Sp. szerint csak akkor lehetünk igazán nyugodtak, ha Jézus lakozik szivünkben, mint élő templomban, addig a mi vallásos érzésünket s gondolkozásunkat találóbban és igazábban fejezi ki p. u. ez az ének: „Az én lelkem szép csendesen nyugszik csak az Ur Istenben: mert csak ő az én idvességem". Valóban igen! Istenben élünk, vagyunk és mozgunk, benne hiszünk és reménylünk: ez az igazság. Legyen azért a mi predikálásunk sulypontja is Isten nagy nevének hirdetésére fektetve. Az a tulságba menő Jézus-

cultus nem nekünk való, az a mi lelkünknek kevés táplálékot nyujt, sőt sokakra elidegenitőleg hat. Mindenek előtt az egy Istenben való hitet kell növelnünk, erősitenünk“..... És igy tovább. Mintha csak egy unitárius irót olvasnánk. Mert mi ez egyéb, mint a mit mi is hirdetünk és tanitunk Krisztusról. És ehez hasonlókat lépten-nyomon olvashatunk jó formán bármely egyházi lapból. Bizony, ugy látszik, hogy nincs miért nekünk aggódnunk vallásunk, hitelveink prédikáltatása miatt, prédikálódik az magától. A különbség csak az, hogy mi akkor hirdettük e józan elveket a Jézusról, a mikor ezért unitáriusoknak kellett lennünk s még igy is nem egy üldöztetést kelle miattok kiállanunk. Ma meg a reformatus pap is hirdetheti a nélkül, hogy valaki megbotránkoznék benne, hirdetheti a nélkül, hogy Krisztus tagadónak neveznék és attól kellene tartania, hogy a Dávid Ferencz sorsára jut. És ez jól is van igy. Mi nem vagyunk sem rajongók, sem annyira elfogultak, hogy egy felekezeti névhez kössük a jövő hit világát, sőt örömmel szemléljük azt a csendes és folytonos uj reformátiót, mely valláskülönbség nélkül hóditja meg a lelkeket. Tisztelettel meghajlunk a katholicismus előtt is, mely hitczikkelyeivel és egyházi szervezetével legerősebb védfalakat vont maga körül, mind a mellett nem egy rést hagy s nem egy ablakot nyit azokon, melyeken a korszellem szabadabb levegője átjárhasson s több világosság terjedhessen szét. Átkozódik ugyan néha most is, de az átoknak többé nincs az a sulya, mely alatt egykor királyok is legörnyedtek. Az idvesség kiváltságolt letéteményesének tartja egyházát ma is, de azt nem erőszakolja többé másokra fegyverrel és máglyával. Nagyra becsüljük a protestantismus hü ragaszkodását alapitói nevéhez, de megbocsássanak, ha kimondjuk, hogy az idők végtelenül megváltoztatták ugy a Luther, mint a Kálvin confessióit. A tételek ugyanazok, de a hozzájok kötött fogalmak sok tekintetben egészen mások. Igy terjed ma észrevétlenül az uj reformáczió. Mindez — mondjuk — jól van. De az már még sincs jól, vagy legalább össze nem egyeztethető a tényekkel, hogy tőlünk, kik szintén a reformátiónak vagyunk szerény szülöttei s annak légkörében élünk, sokan még is idegenkednek, az unitarismus iránt ellenszenvvel viseltetnek, s ha valaki a mi egyházi társaságukba lép, azt többé nem tekintik jó szemmel, az ámitók, bujtogatók és hamis próféták szerencsétlen áldozatának tartják.

Még csak a helyt megjelenő „Protestans Közlöny“-hez van néhány szavunk. Ennek f. évi 7-ik számában a különfélék rovatában szintén meg van szellőztetve a „hódmezővásárhelyi ref. egyházat sajnálatosan duló viszály“. S miután ez is az áttéréseket csak annak tulajdonitja, hogy az illetők az egyházi adó s papi stola fizetésének terhe alól menekülni kivántak, fölszólitja püspökünket, hogy az ámitás és izgatással szemben tegye meg a kellő lépéseket. Közleményét pedig ezzel zárja be: „Eszünkbe jut néhai Kovács Miklós, erdélyi kath. püspök bölcs mondása, a ki a katholikus hitre a kepefizetéstől való menekülés reményében áttérni szándékozó s hozzá forduló reformatus atyafiakhoz igy szólt: „Menjenek kendtek haza, nincs kend-

tekre semmi szükségünk. Én ugy tapasztaltam, hogy a rosz reformatusokból rosz pápisták lesznek. „Fiat applicatio“. A mi ezen közlemény első részét illeti, hogy a hódmezővásárhelyi reformatusok közül többen csak az egyházi terhek alól való menekülésért tértek át az unitárius vallásra, fennebb már megtettük megjegyzéseinket. A mi püspökünkhez intézett fölhivását illeti, az nem tartozik reánk. Meggyőződve azonban, hogy püspökünk a maga kötelességeit figyelmeztetés nélkül is tudja s elmulasztani nem fogja. Részünkről csak a néhai Kovács Miklós-féle bölcs mondás idézésére kivánunk egy kis megjegyzést tenni. Készséggel elismerjük, hogy az nagyon bölcsen volt mondva. Csak azt szerettük volna, ha a t. közlő azt is hozza tette volna, hogy a maguk részéről mindig a szerint járnak el. Mert az oktatást meggyőzővé csak a példaadás teszi. E helyett azonban már a következő 8-ik sz. „Különfélék“ rovatában ezeket olvassuk: „Miként a román lapok jelentik, nagy számu román állampolgárok léptek ki a gör. keleti egyház kebeléből és a protestantismusra való átlépésöket azon megjegyzés kiséretében jelentették ki, hogy reájok nézve, az országos egyház igazgatóságában való visszaélések által a hitvallás-változtatás szomoru kötelességgé lett. Most kellene ott a protestans missiot erősiteni.“ Igy alkalmazza a Prot. Közlöny a reánk olvasott bölcs tanácsot. Pedig ezeknél a román áttérőknél, ugy látszik, hogy meggyőződésről szó sincs. Rájok nézve a közlemény szerint a vallásváltoztatás szomoru szükség. Azért mégis jó protestánsok lehetnek belőlük. Aztán minden esetre feltünő lehet az, hogy egy „Protestans Közlöny“ a szájhagyományokhoz folyamodik. Elvi álláspontjának sokkal megfelelőbb lett volna a bibliából idézni egy alkalmas és tanuságos helyet. Mi ezzel zárjuk be jelen sorainkat, azon reményben, hogy az irás szavai minden oldalon némi megnyugvást fognak eszközölni: „Ha emberektől vagyon e tanács és dolog, semmivé lészen: ha pedig Istentől van, ember azt fel nem bonthatja.

*

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Imák és beszédek. Elmondattak az unitárius vallásközönségnek 1883-ban Vargyason tartott zsinati főtanácsa alkalmával. I. Ima, a zsinat előestéjén Gyöngyösi Istvántól. II. Az imádkozásról, zsinati ima és beszéd. Csegezi Lászlótól. III. Intés és buzditás. Zsinat-üdvözlő beszéd. Ferencz Józseftől. IV. Előkészitő beszéd és imák az uri szent vacsorához. Raffaj Domokostól. V. A lelkész Isten prófétája. Papszentelési ima és beszéd. Boros Györgytől. VI. Ti vagytok e földnek savai és e világnak világosságai. Uj lelkészeket felavató beszéd. Ferencz Józseftől. VII. Bezáró ima. Gyöngyösi Istvántól. E beszédekről már volt alkalmunk mult évi 5-ik füzetünkben a zsinati főtanácsról szóló leirásban ismertetőleg szólani. S itt csak annak kifejezésére szoritkozunk, hogy más egyházi lapok is elismerő méltánylatban részesitették azokat. Az illető egyházkör igen helyesen cselekedett, hogy kiadásuk iránt lépéseket téve a nyilvánosságra jutást első sorban eszközölte. Egyházi irodalmunk ezáltal egy ujabb értékes füzettel gazdagodott. Ajánljuk t. olvasóink becses figyelmébe. Ára 30 kr. Kapható szerkesztőségünknél.

A keresztény Unitárius Vallás ismertetése. Irta egy protestans. E czim alatt egy kis füzet jelent meg Budapesten és küldetett be hozzánk, mely az unitárius vallást a következő pontok alatt ismerteti: I. Az unitárius vallás. II. Az unitárius vallás alapja a biblia. III. Az unitárius vallás észszerüsége. IV. Különbségek az unitárius és a többi vallások közt. V. A vallási külformák. VI. A lélek halhatatlansága. VII. Az unitárius vallás története. VIII. Az ünnepek. IX. Házasság és keresztelés. X. Az unitárius egyház szervezete. XI. Az unitárius vallás törvényesen bevett vallás. A mennyire egy 15 lapra terjedő füzetben az unitárius vallást ismertetni lehet, elég jól van ismertetve. A füzet röviden kellő tájékozást nyujt az unitárius egyház főbb hitelveiről, szertartásairól és nehány vonásban történetéről is. Ára 10 kr.

Magyar Plutarch. Uj Magyar Athenás. Ujabbkori magyar protestáns egyházi irók életrajz gyüjteménye. Gyüjté Sz. Kiss Károly V. füz. E füzet Liedemann Mártontól Péczely Józsefig jön le ref. és luth. egyházi irók életrajzával. E hasznos vállalatot ajánljuk pártfogásba. Egy füzet ára 50 kr. Megjelenik Aigner Lajos kiadványában.

A Debreczeni Protestáns Lap uj évtől kezdve Tanügyi melléklettel jelenik meg. Az utóbbi minden hónapban egyszer jön másfél iven. Előfizetési ár együtt 5 frt. A Tanügyi Mellékletre külön 1 frt 20 krajczár.

Az Egyházi és Iskolai Szemle, mely Nagy-Enyeden Dr.

Bartók György szerkesztésében jelent meg, a mult év végén megszünt nyolcz évi fennállás után. Ha jól emlékszünk e lap a Kovács Albert „Egyházi Szemléjé"-ből, jött volt létre s főleg tudományos czélból indult meg. S csakugyan nehány érdemes dolgozótársa tollából több jeles czikket is közölt hasábjain, de idővel a napi kérdések tárgyalásának is nagy tért engedett és éles polemiákat vitt, főleg a Bethlen főtanoda ügyeit illetőleg. Sajnáljuk, hogy épen akkor szünt meg, a mikor a harczok lezajolván, egészen tudományos czéljának szentelhette volna magát.

Unitárius kis könyvtár. Szerk. Derzsi Károly budapesti unitárius lelkész II. ker. Főutcza 8. sz. X. füzet, ára 5 kr. Tartalom: „Az elvitt istenek" Walters W. Frank után, és „Miért járok én az unitáriusok istentiszteletére?

A kinek az Isten észt és okosságot adott, hogy gondolkozzék, szivet, hogy szeressen, annak keresni kell az igazságot, hogy megtalálván, szerethesse azt önmagáért. E feladat főleg az egyházi, illetőleg vallásos dolgokban felette nehéz. Az emberek inkább elismerik a régiek által használt öltönyt, mivel már meg van, hogysem számot vetnének önmagukkal és meggyőződjenek arról, hogy az sem lelkök, sem szivük szükségeit nem fedezi. Innen van az, hogy sokan a kereszténység régi formáihoz, bármily kevéssé találjanak is azok a mai kor gondolkozásához, oly hűségesen és annyira ragaszkodnak, holott átláthatnák, hogy az istenek, kiket imádnak, bálványok, holott érezhetnék, hogy saját emberi természetük olyanra utalja, a mely a lélek szükségeit is kielégitheti, a mely imádásra méltó. — A lélek emez állapotát rendkivül éles elmével rajzolja az első közlemény irója, ki maga is — tudomásunk szerint — megküzdött azzal, mignem oly helyre juthatott, a hol szive nyugtot s lelke táplálékot talált.

Az Unitárius Kis Könyvtár szerkesztője helyes tapintattal egy oly czikket közöl második helyen, amelyben egy ember azt mondja el, hogy miért hagyta el az orthodox hitet, melyben felnevelték, s miért lett unitárius. Okai röviden ezek: 1) mert az unitáriusok csak a bibliát fogadják el a ker. hit alapjául; 2) mert nem a „háromságot" tanitják, melynek a bibliában semmi alapja nincs, hanem az Istenség oszthatlan egységét, a melyet a biblia számtalan helyen nyiltan és érthetően tanit; 3) mert nem fogadják el az eredendő bűn tanát, mivel az nem fér össze az Isten jóságával és szeretetével, s mivel csak a biblia félremagyarázásán alapszik; 4) mert jobbnak tartják Istent, hogysem elhihetnék, hogy ő valakit kiválasztott volna jóra avagy kárhozatra és 5) mert nem hirdetik amaz igazságtalan tant, hogy az istenség második személye magára vette volna az emberek bűneit, hogy azért meghaljon. Általában kitünő és épületes tartalmú füzet, melyből a kételkedő sok vigaszt, a hivő pedig sok táplálékot merithet. Bs.

Dávid király zsoltárkönyve az ös héber eredeti szöveg alapján a legjelesebb értelmezők és forditások s főleg a vulgata egybevetésével versekre irta Kálmán Károly 1883.

E csinos kiállitásu műben a 150 zsoltár más meg más alakban válogatott szavakkal, lelkiismetetes gonddal s költői emelkedettséggel van kidolgozva. Azonban forditó a költemények alakját teljesen mellőzi s legtöbb helyen oly merész átalakitást enged meg, a mi az értelemnek ártalmára van és a szellemet egészen elöli, mint péld. a két első zsoltárban, melyek közül az el-

sőnél mi sokkal sikerültebbnek tartjuk a régi forditást, mely zsoltáros könyveinkbe fel van véve. Nézetünk szerint szerző nem váltotta be egészen, a mit előszavában igért, hogy semmi szépet ki nem hagy, mert már az elsőnél is az eredeti szöveg tartalmából sok hiányzik. Nagy hátrányára van egy-egy éneknek a sok erőltetett és csinált szó, milyenek „gabna szóratán“, „zöld pástokon“, „mindegyre éledő virági ép-üdén fakadnak.“ Ennél még nagyobb hibája az, hogy מְשִׁיחַ. יהוה. אדני szavakat több helyen „Krisztus“-nak forditotta.mivel ez egy oly történelmi személyhez csatolt név, a kiről a zsoltáriró eo ipso nem beszélhetett. Zavaró az is, hogy יהוה-t néhol Jahveh, több helyen pedig Jehovahnak forditja. a mely cserét még más tulajdonnevekkel is megtesz. Előttünk teljesen megfoghatatlan. hogy mi volt a forditó czélja az ajánlás eme szavaival: A testté lett igének. Dávid fiának, Jézus Krisztusnak, Uramnak, Istenemnek imádatom jeléül!“ Azonban a lelkiismeretes, nemes czélu és kétségen kivül nagy munkáért elismeréssel vagyunk a magunk részéről is. Bs.

„Miket ne olvassunk?“ E czim alatt egy csinos fűzetke jelent meg, Székely Jánostól Kolozsvárt, melynek kiindulásául Kosssuth Lajos nagy hazánkfiának az a levele szolgál, a melyet ezelőtt egy évvel a „Petőfi-társaság“ titkárához intézett volt, s a melyben kijelölni óhajtja, hogy mi az, a mitől az olvasó közönségnek óvakodni kell? Szerző ennek alapján éles és méltán megérdemlett birálat alá veszi azon idegen és rossz irányu regényeket, melyek mai napság oly nagy keletnek örvendenek, de melyek az izlés megrontói s a léleknek a helyes útról való eltéritői. Vád alá helyezi a a divatlapokat is, különösen a boritékaikon megjelenő ferde czikkekért az anyákat, amazokért pedig a társadalmat vádolja. Mi részünkről, egyfelől azért, mert szerző állitásait a tapasztalat teljesen igazolja, másfelől azért, mert tárgyát lelkiismeretesen kezeli, elismeréssel adózunk a szerzőnek s müvének minél nagyobb elterjedést óhajtunk. A füzet kapható Stein Jánosnál ára 30 kr. f.

KÜLÖNFÉLÉK.

Keshub Chunder Sen. Keshub Chunder Sen, India nagy vallási reformatora f. évi jan. 8-án alig 45 éves korában bevégezte földi pályáját. India a legnagyobb fiát vesztette el benne, kinek neve Európában is ismert és tisztelt volt. Folyóiratunk is több közleményt hozott e kiváló szellem müködéséről s élete nevezetesebb mozzanatairól, melyek a Brahma Samâj, a hindu theismus legujabb történelmével szorosan öszsze vannak forrva. Midőn pár évvel ezelőtt „Uj kijelentését“ ismertettük, nem gondoltuk, hogy nemes élete ily hamar véget érjen. Az utóbbi években sok küzdelme volt egyfelől éppen az Uj kijelentésben közlött nézeteiért, másfelől pedig a társadalmi reformkérdésekben felmerült nehézségek miatt. A sok munka és küzdelem végül is kimeritette erejét s élete mintegy áldozatúl esett prófétaságának. Sirja fölött barátai és ellenségei együtt könnyeztek, érezve mindnyájan, hogy a kinek szelleme az örökfénytengerbe szállt, nagyobb volt mindannyijuknál. Ő valóban nagy ember is volt s nagy és nemes munkát végzett Isten ügyében és saját hazája érdekében,— s az ő élete nekünk is egy ujabb bizonyság, hogy a vallás, mely a lélekből merittetik, élő hatalom mindenhol és minden-

ha. Müvét minden valószinüséggel az ő jeles és hű tanitványa M o z o o m d a r fogja folytatni, kire a most már átalános jelentőségre emelt Brahma-Samâj mozgalomban dicső apostoli szerep vár.

A dunamelléki ref. püspökségre beadott szavazatokat febr. 5-én bontották fel. A 245 szavazatból Szász Károly kapott 111, Filó Lajos 87, Baksay Sándor 45, Fördős Lajos és Szilády Áron 1—1 szavazatot. E szerént átalános többséget egyik sem nyert. Minthogy Szász Károly a bizottság elnökéhez intézett levelében kijelentette, hogy szükebbkörü választásra magát nem óhajtja bocsáttatni, mint azt korábban is kinyilatkoztatta volt, a bizottság abban állapodott meg, hogy a szavazatok eredményét a Szász Károly nyilatkozatával együtt felterjeszti az egyházkerületi elnökséghez, s egyszersmind felkéri egy rendkivüli közgyülésnek az egybehivására a kellő intézkedés megtétele végett. Igy a nagy érdeklődésével várt püspöki választásnak a kimenetele még egy darabig feszültségben fogja tartani a kedélyeket.

A hódmezővásárhelyi unitáriusok ügyével kapcsolatban, mely ügynek állásáról fennebb részletesen olvashatni, fölemlitjük, hogy az ottani ref. egyház presbyteriuma „Ujabb szózatot" bocsátott ki hiveihez, melyben inti őket az á m i t ó k t ó l és i z g a t ó k t ó l, a kik bujtogatásaikkal a ref. egyh. határaiba törtek. A hódmezővásárhelyi unitáriusok egyháztanácsa erre egy higgadt és alapos felfogással irott válaszban felel, s erélyesen visszautasitja a Szózat vádjait, melyeket csak türelmetlenség és gyülölség sugallhatott s az unitárius vallásra való áttéréseket a m ü v e l ő d é s t e r j e d é s é r e s az u n i t á r i u s v a l l á s n e m e s és e g y s z e r ü h i t e l v e i r e vezeti vissza. Éppen e sorok irásakor vettük még a „Hódmezővásárhely" czimü lapnak egy hozzánk intézett számát, melyben Draskóczy Lajos ev. lelkész az „ő hitehagyott unitáriussai"-ról ir. Nem bocsátkozhatunk itt a czikk tárgyalásába, de annyit megjegyzünk, hogy oly fegyverekkel, melyeknek a használatát Draskóczy ur magának megengedi, aligh hisszük, hogy bármely kilépő lelket visszatereljen, mert azok csak a szidalmazás és a kárhoztatás fegyverei.

A vasárnap délutáni vallástanitás ekklésiáinkban mindinkább kezd ismét gyakorlatba hozatni. Közelebbről Mózes Mihály toroczkói buzgó s. lelkész kezdette meg toroczkói népes ekklésiánkban s tanitását nemcsak az ifjak hanem még az idős emberek is nagy számmal hallgatják végig. Üdvözöljük ifju barátunkat s sikert kivánuuk nemes munkájához.

Lowell J. Russel, amerikai jeles költőt s londoni nagykövetet az a kitüntetés érte, hogy közelebbről a szent-andrew-i egyetemen rectornak választották Gibson képviselővel szemben. Megjegyezzük, hogy Lowell unitárius. Atyja pedig unitárius pap volt a massachusetts-i államban.

Személyi hirek. Dr. B a r t ó k Z s i g m o n d egyh. tanácsos, ki mintegy 30 évig volt Radnán kincstári orvos, közelebb történt nyugalmaztatása alkalmával érdemei elismeréséül aranyérdemkeresztet kapott. V i t a l i s M i h á l y, martonosi lelkész afia f. évi elején nyugalomba lépett.

Spears Robert, buzgó angol hitrokonunk, a „Szentháromság eredetéről a keresztény egyházban" czimü müvét 36,000 példányban nyomatta ki abból a czélból, hogy egy-egy példányt ingyen megküldjön minden papnak vallásfelekezeti különbség nélkül, s minden ujságszerkesztőnek az egyesült angol királyságban. E czélja kivitelére szükséges 6000 frt összeget

egyes unitáriusok fedezték. Vajha mi is igy terjeszthetnők Magyarországon Channing müveit és más unitárius müveket!

Nagy hagyomány. Angliában, Horsham városában, egy Angus nevü unitárius ember 480.000 frtot hagyott az ottani unitárius egyháznak. Ez tudvalevőleg, a legnagyobb hagyaték, melyben az unitáriusok eddigelé részesültek. Jó lenne nekünk is egy ilyen jóltevő Angus, mert akkor hamar felépithetnők Budapesten a templomot.

Miért győztek a poroszok. Midőn Hyacinthe atyától kérdezték, hogy miért győztek mindig a porosz katonák, azt felelte: „Azért, mivel mindenik egy Bibliát vitt a pakkjában."

Egy jó pap. Cudworth Wilmos, bostoni unitárius papnak, ki a szószéken, imádkozásközben halt meg, oly nagy temetése volt, melyhez hasonlóra nem emlékeznek. Boston városa — irja egyik lap — ez alkalommal nem a tudomány, nem az ékesszólás elismerése iránt rótta le a tisztelet adóját, hanem a valódi jóság iránt. Cudworth nem tünt ki, mint iró, tudós vagy hires szónok: nem szerepelt gyülésekben, s mégis rendkivül nevezetes ember volt. Ő csupán papi kötelességének élt 32 évig a szó nemesebb értelmében. Ekklézsiájának s környezetének bálványa volt jótékonyságáért s nemeslelküségéért. Vasárnapi iskolájában 7—800 gyermek járt, kiket ő maga tanitott. E nemeskeblü ember példája arra tanit, hogy nagy tehetség nélkül is végtelen sokat lehet használni a társadalomnak, ha ki-ki azt a kört, melybe az isteni gondviselés helyezte, hiven betölti, s egyszersmind a hálás elismerést is kivivhatja önmagának jósága által.

Gyászhirek. Nagysolymosi Koncz Lajos, volt országgyülési képviselő és kir. táblai biró, életének 75. házasságának 38-ik évében mult évi dec. 21-én jobblétre szenderült. Az elhunyt a mellett, hogy a közélet terén is hün szolgált, munkásságával mint családfő is egyike volt a legjobbaknak. Az egyházunkban oly fényes nevü Koncz Jánossal közeli rokonságban állott. Halálát nején és gyermekein kivül testvére Koncz György, nagyborosnyói birtokos fájlalja legközelebbről. — Marosesügödi Pap Alajos, udvari tanácsos és nyug. magyar kir. semmitőszéki biró, élete 73-ik évében mult évi dec. 31-én megszünt élni. Az elköltözött néhai neje Füzi Eszter utján szoros rokonsági összeköttetésben volt Füzi János kolozsvári unitárius lelkész és tanár családjával. E házasságból több gyermekei is származtak: Pap Ágnes, özv. Farnos Elekné, Dr. Pap Samu, Pap Eszti, Dr. Boér Jenőné és Pap Farkas. Kitünő hivatalnok és munkás családapa volt s mind a mellett is, hogy nem tartozott egyházunkhoz, ügyei iránt igen érdeklődött s folyóiratunknak állandó pártfogója volt. — Néb Mária, a kolozsvári nemzeti szinház egykori komikai tagja, f. évi jan. 17-én, életének 85-ik évében jobb létre költözött. Ő egyike volt a legjelesebbeknek, a kik a magyar müvészet egén e száz elején tündököltek. Halála első sorban egyh. tanácsos Sárdi József nejét, sz. Nemes Borbárát érintette fájdalmasan, kinek a néhai nagynénje volt. Temetése nagy részvét közt ment végbe, unitárius szertartás szerint. — Kozma Elek datki lelkész afia f. évi jan. hó elején rövid betegség után meghalt. Adatok hiányában, melyeket közelebb ismerős lelkésztársaitól vártunk volna, csak annyit jegyezhetünk fel róla, hogy több helyen lelkészkedett s nőt és egy fiat hagyott hátra — Gyulát, ki Budapesten polgári isk. tanár. — Séra Elek, deésfalvi mester, csakugyan január hóban elnyugodott. Béke poraikon!

*

A szerkesztőség postája.

Jékey Aladár urnak. Teke. Szives köszönet a szép költeményért. Adni fogjuk, csak társat várunk neki. — Rédiger Géza urnak Szabéd. Éppen onnan. — Péterfi Albert urnak, Bánát-Lippa. Mikor üdvözölhetjük a többi iskolatársakkal együtt? Ne késsék.

ARANYKÖNYV.

Gróf Teleki Miklósné, szül. Simény Klára nagybecsü adománya.

Budapest, febr. 10. 1884.

Budapesti unitárius egyházközségünk kebli tanácsának közelebbi ülése valóságos örömünneppé vált, felolvastatván gr. Teleki Miklósné, Sárdi Simény Klára urhölgy ő nsgának kegyes adomány, illetőleg alapitvány-levele, a mely szerint a nemes grófnő ő nga a Budapesten épitendő unitárius templom javára 800 forintot, és az állandó kepealap javára 200 forint alapitványt tenni, s mindkét összeget 1000 frt o. é. beküldeni méltóztatott.

Tán mondanom se kell, hogy e nagybecsü adományért a nemes lelkü grófnő ő nsgának a tisztelet és hála legmelegebb hangján tartott köszönőirat küldetett, s ez adomány „aranykönyvünkbe“ megörökittetett.

Nem óhajtanám e nyilvános közléseimmel az emelkedett lelkületü grófnő ismert szerénységét megsérteni, és jutalomként sem akarnám feltüntetni legmelegebb elesmerésünket, mert hiszen, mindannál, a mit a nyelv és érzés ereje az ajakra küld, értékesebb jutalmat bir ő nsga saját kebelének megnyugtató tudatában.

De nem tehetek róla, kifejezést kell adnom, hogy a mig e nemes cselekvény egyfelől élőtanubizonyság arra, hogy korunk kiválóan materialisticus iránya mellett is meglehet őrizni az emberi kebel nemes tulajdonait, s azok közt a vallás szent hitelvei, s az egyház iránti hüséget; másfelől e nagybecsü adomány, belénk, mint a budapesti unitárius egyház tagjaiba, a kik tán egyéni erőnket felülmuló vállalatba kezdtünk, uj erőt önt s uj tápot ád azon hitünknek, hogy a nemes és igaz ügynek elesnie nem szabad, a mellett ujabb remény gerjed fel bennünk arra nézve is, hogy e fényes példa láttára a követés nemes ösztöne felébred egyházunk azon tagjaiban is — kik még eddigelé némák maradtak aláirási felszólalásainkkal, jó vállalatunkkal szembe. Ugy legyen!

Hajós János,
a budapesti unitárius egyház
főgondnoka.

A n.-teremi templom kijavitására adakoztak.

Második közlemény.

Kolozsvárról: Dr. Brassai Sámuel 25 frt. Nagy Lajos 5 frt. Id. Lászlóczki Péter 5 frt. Szabó Mózes 5 frt. Kovács János 3 frt. Özv. Kriza Jánosné 2 frt. Simén Elek 5 frt. Özv. Gálfalvi Imréné 10 frt. Boros György 5 frt. Ürmösi Lajos 10 frt. Budapestről: Hajós János 5 frt. Végh József 4 frt. M. Farkas Sándor 2 frt. Derzsi Károly 5 frt. Ürmösről: Gálfalvi István 5 frt. Deésfalváról: Járai Róbert 5 frt. Abrudbányáról: Dr. Nagy Károly 4 tallér, ért. 8 frt 50 kr. Dr. Nagy Károlyné 5 frt. Árkosról: Kiss Mihály 5 frt.

T.-Szt.-Györgyről Létai Domokos 4 frt. Az ekklézsia 2 frt. M.-Vásárhelyről: Szabó Márton 4 frt. Sztánából: Gothárd Zsigmond 5 frt. B.-Hunyadról: Agh Ferencz 5 frt. Élesdről: Berde István 2 frt. Oklándról: Sándor Ferencz 5 frt. Sz.-Keresztúrról: Sándor János 2 frt. Koncsag Elek 2 frt. Sz.-Udvarhelyről: László Ferencz 2 frt. Bölönből: Ekklésia 5 frt. Lőfi Áron 1 frt 50 kr. S.-Szt.-Királyról: Ekklésia 1 forint. Kökösről: Ekklésia 1 frt 50 kr. Kilyénből: Ekklésia 1 frt. Összesen 162 frt 50 kr. hozzáadva az első közlemény összegét 257 frt 60 kr. a begyült kegyes adományok összege **420 frt 10 kr.**

Megjegyzem, hogy a multkori közleményből kimaradt a Dr. Hincz György neve, de adománya (2 frt) be volt számitva.

Fogadják a kegyes adakozók mindnyájan legszivesebb köszönetemet.

Kolozsvárt, febr. 21-én 1884

Ferencz József.

A Dávid Ferencz-alapitványra tett kegyes adományok.

XXXIII-ik közlemény.

(Lásd Ker. Magv. XVIII. köt. 79 lap.)

4672. Németh Károly, tanár Budapestről . .		30 kr.	
3. Kövér András, kibédi ev. ref. lelkész .	1 frt	— „	
4. Takarékpénztári kamat 1882. jan. 30-án .	13 „	47 „	
5. Az alap jövedelméből 1883-ra főtanácsilag kiutalt 500 frt segély kiosztása után fennmaradt összeget a közpénztárból átvettem	192 „	61 „	
6. Szokoly Viktor Budapestről egy kir. mentvény dijában	50 „	— „	
7. Kolozsvári ekklézsia perselypénze 1883-ra .	14 „	75 „	
8. Takarékpénztári kamat 1883. decz. 31-én .	15 „	67 „	
9. P. Horváth Borbára évenként adni szokott	10 „	— „	
Összesen:	297 „	80 „	
Hozzáadva az előbbi 32 közl. összegét:	12098 „	61 „	
Az alapitvány:	**12396 „**	**41 „**	

Kolozsvárt, febr. 21-én 1884.

Ferencz József.

A Budapesten alapitandó unitárius rendes lelkészi állomásra és állandó imaházra tett kegyes adományok.

XIX. Közlemény.

Méltóságos gróf Teleki Miklósné, született Simény Klára ő nsga a templomépitési alapra és állandó kepealapra **1000 forint.**

T. Molnár Sándor ügyvéd ur Kolozsvárt 4-edszer 10 frt, 5-ször 10 frt, 6-szor 20 frt, együtt **40 forint.**

T. Telmán Sándor m. k. pénzügyi fogalmazó ur gyüjtése 103 könyvre N.-Becskerek: N. N. 4 frt. Steingasszer Kálmán 2 frt. Végh Károly, Strucz Bódog, Bene Gyula, Domba Vlada, Ofner Zsiga, Szatszev Lőrincz, Petrovics László egyenként 1—1 forint. Dr. Kohn Bernát 2 frt. Horváth Károly, Rados János, Pitroff Lajos, Szallenbeck Dezső, Heufeld N. Laub, Schitszer, Eiszberger, Harlinger Lajos egyenként 50—50 kr. Krausz Bernád 30 kr. Lureder György, Karnász József, Ledniczky István, Szalay Vilmos, Kulcsár Ignácz, Velischa Antal, Huszti Gyula, Kovács Dénes, Kaiser Nándor egyenként 20—20 kr. Krecskay József, Böhm Ferencz, Fülöp Bódog, Bizek Károly egyenként 10—10 kr. Mind együtt **22 forint.**

Nagyságos Malatinszky György ur gyüjtése Átkár a 79. sz. könyvecskére: Malatinszky György 5 frt. N. N. 1 frt. Zalathil Jenő 1 frt. Fáy Fáy Vilma 1 frt. Györfy Kálmán 50 kr. Kovács Zoltán 1 frt. Fáy József 1 frt 50 kr. Izsák István 1 frt. Gosztonyi Béla 1 frt. Kürthy Sándor 1 frt. Társaság 1 frt. Biró Lajos 1 frt. Gosztonyi Kálmán 1 frt. Fáy László 1 frt. Fáy András 1 frt. Összesen: **19 forint.**

A Kozma Elek csendőrörmester 155 sz. gyüjtő könyvecskéjén Tornán adakoztak: Pongrácz Jenő, Gökl János 2—2 frt. Küffer Károly, Tornai takarékpénztár, Köhler Albert, Egy valaki *). Raisz Andor, Gedeon Aladár, Csiszár István, Chatel István, Perjessy János, Tok Sámuel, Csiszár József, Varga Ferencz, Kulás István, Dr. Czipczer Lajos egyenként 1—1 frt. Lakatos 80 kr. Kozma Elek örmester, Demény Béla hadapród, Hornyák Ferencz, Ardényi Nándor 50—50 kr. Ferbli asztaltól 40 kr. Naményi P. 40 kr. Jonás Zs. 30 kr. Gallay Gusztáv, Friedman Bertalan, Szilbert János, Koráb 30—30 kr. Dávid Mihály csendőr. Bartha János csendőr, Komjáti János csendőr, Sedik György csendőr, Majoros Lajos csendőr, Kollár Gábor csendőr, Kolbenheijer Bertalan, Steinberger Ignácz, Mácza István, Olsavszky Mihály, Fémiák József, Záhoszky, Molnár János egyenként 20—20 kr. Tomecskó János csendőr 10 kr. Zsigmondovics Zsigmond 20 kr. Koós József 5 frt. Burger Zsigmond 5 frt. Burger Sámuel 2 frt. Beer Henrik 2 frt. Egy valaki 1 frt. Farkas József 1 frt. Szettmayer Hugó 1 frt. Dr. Szentléleky 1 frt. Zsóka György 1 frt. Kovács Zsigmond 1 frt. Névtelen 50 kr. Szüdeche 50 kr. Kéller János 50 kr. Olsavszky András 50 kr. Novák Sándor 40 kr. Kőszegi 30 kr. Szádelői ref. egyház 30 kr. Ragályi Géza 20 kr. Steinberger 20 kr. Beregszászi 10 kr. Bábás János 10 kr. Józsa Imre 10 kr. Együtt: **49 frt 70 kr.**

Nagyságos Bük László ur 147. számu könyvecskéjére adakoztak: Bük László ur 10 frt. Névtelen 1 frt. Névtelen 1 forint. Dr. Bük 1 forint. Öszesen: **13 forint.**

Nagyságos Sebes Pál 32 sz. gy. könyvecskéjén adakoztak: Tiszteletes Létai Domokos ur és neje Török Etelka 16 frt. A toroczkó-szentgyörgyi unitárius egyház 10 frt. Ajtai K. Albert, Weinlein Ernő, Schmidt Károly, Pfannsmidt Kálmán és Scherz Adolf 1—1 frt. Szalay Péter 50 kr. Egy valak. 50 kr. Összesen: **32 forint.**

A martonosi unitárius egyház 59 sz. gyüjtőivén: Vitalis Mihály lelkész ur 2 frt. Vitalis Izabella 25 kr. Jákób Miklós 25 kr, leányuk Jákób Zsuzsa 25 kr. Gállfy Ferencz 1 frt. Pálffy Zsuzsa 1 forint. Máté József tanitó 50 kr. Vas Zsigmond id. 30 kr. Gáspár Zsigmond 50 kr. Gáspár András 1 frt. Gáspár Ferencz 50 kr. Datki Sámuel 10 kr. Vas Zsigmond ifj. 10 kr. Kizelstein Hirsch 20 kr. Összesen: **8 forint.**

Gombos Sámuel tanár ur gyüjtése a 139. sz. gyüjtő könyvecskébe Székely-Kereszturon és vidékén:

Bartalis Ilona 1 frt. Nagy Sándorné 10 kr. Balog Imréné 20 kr. Felméri Mózesné 20 kr. Lakatos Sándorné 10 kr. Ajtai Gyuláné 20 kr. Tibáld József 20 kr. Gombos Samu 40 kr. Gombos-Lengyel Róza 40 kr. Gombos Róza 10 kr. Ifj. Gombos János 10 kr. Ifj. Jakab Gyula 10 kr. Firtos Ferencz 40 kr. Háberman Berta 10 kr. Inczefi Albert 20 kr. Derzsi Domokos 20 kr. Derzsi Domokosné 20 kr. Derzsi Gizella 20 kr. Derzsi Kálmán 20 kr. Derzsi Zoltán 20 kr. Bodor Mihály 10 kr. Henter János 50 kr. Gagyi Pálfi Miklós 1 frt. Vitályos Sámuel 10 kr. Dr. Kabdebó Ferencz 30 kr. Özv. Török Józsefné 20 kr. Török Elek és neje Németh Eliza 60 kr. Török József, Ilka Ákos és Elek 40 kr. Albert László 10 kr. Deák Sándor, neje és Miklós fia 50 kr. Pálfi Zoltán 20 kr. László

György 10 kr. Özv. Duka Jánosné 40 kr. Szabó Mózes ifj. 10 kr. Kálmán-Kovács Rebi 40 kr. Palatka Domokos 10 kr. Balázs Samu 20 kr. Demeter József 20 kr. Demetér Teréz 10 kr. Zöld Mariska 20 kr. Felszegi Dénes 20 kr. Péter Ferenczné 20 kr. Lengyel Samuné 40 kr. Simó János 30 kr. Özv. Horváth Dánielné 40 kr. Németi Gábor 10 kr. Gál Kelemen 60 kr. Ádám Mózes 20 kr. Szabó Mihály 10 kr. Steiner Zsigmond és neje 40 kr. Steiner Dávid, Mózes és Áron 40 kr. Ifj. Szél Géza 20 kr. László Anna 20 kr. Ádám Sámuel 10 kr. Demeter Károly 20 kr. Szatmári Gyula 30 kr. Karácson Endre 10 kr. Pál Ambrus és István 20 kr. Máté Áron és Lajos 20 kr. László Zsigmond 10 kr. Német Albert 20 kr. József Mihály 20 kr. Ütő Károly 10 kr. József Dénes és Lajos 40 kr. Bedő Sándor kálnoki 20 kr. Dániel Imre 10 kr. Bartalis József 40 kr. Kimpeán János 30 kr. Tolán Victor 10 kr. Lőrinczi Mózes 20 kr. Kis Béla 20 kr. Kapusi Péter 10 kr. Gyöngyösi Béla és Sándor 30 kr. Lőfi Endre 20 kr. Kovács Imre 10 kr. Vajda Ákos 20 kr. Hadházi Sándor 10 kr. Fazakas Dénes családjával 1 frt. Gombos Gábor 10 kr. Hajdu János 10 kr. Nagy Mózes 20 kr. Takács János 10 kr. Fekete Dénes és neje 40 kr. Orbok Lajos 10 kr. Vári Biri 80 kr. Geréb Zsigmond 10 kr. Gyarmathi Dénes 10 kr. Bartalis András 20 kr. Bedő Árpád 20 kr. Máté József bözödi 10 kr. Cseh Gábor és Béla 20 kr. Kis Aladár 20 kr. Nagy Gábor 10 kr. Darkó József 20 kr. Pap Sándor lelkész 80 kr. Pap Sándorné, Cseh Julia 40 kr. Pap Erzsi és Gyula 20 kr. Gálfi János 10 kr. Pálfi Sándor tanitó 20 kr. Sipos Sándor 20 kr. Murvai Dénes 10 kr. Wolf József 20 kr. Sándor Balázs 20 kr. Gagyi László 10 kr. Székelyegyleti fiók takarékpénztár 2 frt. Kubánek Márton 10 kr. Gábor Sándor 10 kr. Kenyeres András 10 kr. Péterfi Gyula 10 kr. Waliach György 10 kr. Kedei György 40 kr. Pap Mózes tanuló 10 kr. Elekes Sámuel 50 kr. Lőrinczi Dénes 30 kr. Gálfalvi Samu 20 kr. Buksa Sándor 20 kr. Benczédi Sándor 10 kr. Nagy Sándor solymosi 20 kr. Vári Sándor 40 kr. Ferenczi Lajos és fia József 50 kr. Gombos Mózes és neje Derzsi Mártha 40 kr. Gombos Ilona, Lajos és Albert 30 kr. Sikó Áron 10 kr. Baka Sándor 20 kr. Bedő Sándor 10 kr. Simén Gábor 20 kr. Szabó László 10 kr. Simó Lajos és fia Balázs 40 kr. Márdán Eronim 10 kr. Ifj. Vnrga Zsigmond 20 kr. Imre József 20 kr. Fábián János 10 kr. Simó Pál 20 kr. Nagy Mózes Lelkész 20 kr. Boér János 10 kr. Kovács Mihály 20 kr. Ifj. Murvai Mózes 30 kr. Dombi Ferencz 10 kr. Vitályos Ákos 20 kr. Péterfi Mihály, neje és gyermekei 80 kr. Dombi Gyula 10 kr. Árkosi Mihály és neje 40 kr. Jakab Ferencz 10 kr. Török Sámuel 1 frt. Máté József 10 kr. Izsák Péter 20 kr. Szabó István 10 kr. Marosi István 10 kr. Kapusi Mózesné 20 kr. Andrási Mihály 10 kr. Sándor Albert 20 kr. Bálint Ferencz 10 kr. Fábián János 20 kr. Kádár János 30 kr. Vári Albert 10 kr. Vas Albert 10 kr. Benkzáki Zsigmond 20 kr. Máté Lajos tanitó 20 kr. Bálint Miklós 10 kr. Vitályos Domokos 20 kr. József János 20 kr. Sándor Géza 10 kr. Gyöngyösi Dénes 20 kr. Márkos András 20 kr. Zoltán Albert 10 kr. Filep Domokos 40 kr. Sándor Áron 40 kr. Orbók Kálmán 10 kr. Vas Domokos 30 kr. Német Dávid 50 kr. Miklós György és Derzsi Mária 40 kr. Miklós Jenő, Áron és Károly 40 kr. Demeter Sándor 10 kr. Bartalis Péter 40 kr. Dombi Mózes 60 kr. Biró Lajos 10 kr. Péter János papnövendék 60 kr. Ifj. Kabdebó Antal 10 kr. Szatmári Elek 10 kr. Derzsi Gábor 60 kr. Német Mihály és neje Demeter Anna 80 kr. Menyhárt János 10 kr. Osváth Mihály 40 kr. László Mózes 10 kr. Rossmann Jákób 40 kr. Menyhárt Jánosné 10 kr. Id. Péter János 40 kr. Fülöp Mózes 10 kr. Nyárádi Gergely 20 kr. Péter István 20 kr. Pap Zsigmondné felső 20 kr. Benczédi Ferenczné 20 kr. Csoma Dénes 10 kr. Benczédi Gergely alsó 20 kr. Pap Sámuel id. 50 kr. Benczédi Ferencz 20 kr. Farkas Márton 10 kr. Jakab Gergely 40 kr. Márton Pál Antal 10 kr. Özv. Fekete Istvánné 20 kr. Özv. Firtos Mózesné 50 kr. Jó Sándor 20 kr. Osváth Mózes 20 kr. Deák Mihály 20 kr. Inczefi Józef 20 kr. Özv. Péter Józsefné 10 kr. Marosi Mátyás 20 kr. Sándor Zsigmond 20 kr. Nemes János 20 kr. Szász Sándorné 20 kr. Pap Sámuel kobátfalvi 10 kr. Benedek János 40 kr. Sárdi István 10 kr. Hochmann Dávid 20 kr. Fazakas György 20 kr. Gálfalvi Péter 10 kr. Hohlstein Vilmos 20 kr. Wohlfringer Salamon 20 kr. Fazakas Mihály 10 kr. Felméri Albert 20 kr. Gombos Mihály 20 kr. Marosi József 10 kr. Katona Mihály 40 kr. Fazakas Sánor 10 kr. Ádám Domokos 40 kr. István Samuné 20 kr. Elekes Dénes és neje Nagy Fszter 40 kr. Radó Sá-

muel 20 kr. Berei András 20 kr. Fazakas Ferencz 10 kr. Nagy Ferencz 20 kr. Györfi Ferencz 20 kr. Péter István 10 kr. Farkas Lázár 20 kr. Keresztély Mózes 20 kr. Inczefi Sándor 10 kr. Sebesi Géza 40 kr. Inczefi András 10 kr. Szabó Pál 20 kr. Osváth Márton 20 kr. Gálfalvi József 10 kr. Ifj. Marosi Lajos 20 kr. Csiki Dénes 20 kr. Berei György 10 kr. Farkas Mózes 20 kr. Elekes Ferencz 20 kr. Boros György neje és gyermekei 1 frt. Hajdó József 10 kr. Patakfalvi András 20 kr. Fodor Miklós 20 kr. Hajdó János 10 kr. Bertalan János 20 kr. Bartalis Lajos és gyöngyösi Dénes 20 kr. Kelemen Lajos 20 kr. Kálmán Dénes 20 kr. Balázs János és neje 40 kr. Pálfi Istvánné-Mária 20 kr. Pálfi Jánosné-Tertoliána 20 kr. Pap József 10 kr. Klein Márici 40 kr. Ifj. Varga Jánosné 20 kr. Ürmösi Ábrahám 20 kr. Török József 10 kr. Filep János 20 kr. Özv. Demeter Mózesné, Deák Sára 20 kr. Gáspár Ferencz és neje Lukácsi Judith 80 kr. Id. Ambrus József 40 kr. Osváth Gábor 40 kr. Márkos András gazdatiszt 3 frt. Gagyi Dénes 20 kr. Kovács József és neje Pál Sára 1 frt 50 kr. Özv. Simén Jánosné 1 frt. Marosi András 50 kr. Incze Dániel és neje Göncz Ágnes 50 kr. Györke Elek 20 kr. László Mihály és neje Szabó Rebeka 50 kr. Bartalis László Anna 10 kr. Szász Sándor 20 kr. Gáspár-László Pali 10 kr. Andrási József 20 kr. Rafaj Károly 20 kr. Bartha Mózes 10 kr. Ambrus Lajos 20 kr. Demeter Sándor és Jónás Zsuzsa 20 kr. Kárámán-Pálfi Róza 10 kr. Andrási Mihály és Pál Róza 20 kr. Andrási Péter 20 kr. Márton Istvánné 10 kr. Bartalis József és Józsefné 20 kr. Özv. Szász Dánielné. Bartalis Julia 20 kr. Ifj. László Mihály 10 kr. Andrási Pál és Caesár Zsuzsa 40 kr. Id. Gombos Józsefné 10 kr. Id. Bartalis András és Vitális Biri 40 kr. Menyhárt Mózes és László M. 30 kr. Dávid Jakab 20 kr. Dobos János 10 kr. Kis András és Dobos Berta 20 kr. Ifj. Varga János és gyermekei 20 kr. Derzsi Dénes és neje Nemes Mária 50 kr. Szederjesi Sándor Sándor és neje 10 kr. Pap Sándorné 20 kr. Jakab Sándor és neje Pál Judith 20 kr. Özv. Derzsi Józsefné, Ürmösi Mária 2 frt. Ifj. Gombos József és Ádám Zsuzsa 50 kr. Gombos Márton 20 kr. Boros Zsigmondné, Mária 10 kr. Gáspár György és Varga Kata 40 kr. Fekete József és Balási Zsuzsa 1 frt. Nagy József 10 kr. Varga János és Ádám Anna 20 kr. Lukácsi Márton és Nagy Róza 20 kr. Boros Márton 10 kr. Boros Sándor 20 kr. Halmágyi Mihály és Ambrus Mária 50 kr. Vas Sándor és Gombos Zsuzsa 30 kr. Gálfi Dénes és Nemes Zsuzsa 20 kr. Végh Sámuel és Fekete Róza 40 kr. Özv. Végh Bénjámné 60 kr. Végh Gyula és Boda Katalin 1 frt. Id. Boros Ferencz és Kis Mária 40 kr. Ifj. Boros Ferencz és Osváth Eszter 40 kr. Fekete Albert 10 kr. Id. Majer Sándor 10 kr. Id. Gombos János és Ürmösi Eszter 30 kr. Végh János és Gombos Mártha 40 kr. Végh Mózesné 10 kr. Schwächter Bernát 20 kr. Német Áron 10 kr. Török Miklós 20 kr. Török Mózes 20 kr. Német Sándor 10 kr. Zsakó János 20 kr. Török Pál és neje Majer Sára 1 frt 20 kr. Gáspár András és neje Gálfi Zsuzsa 1 frt. Gáspár János és neje Gálfi Anna 1 frt. Becsák János és neje Gálfi Biri 1 frt. Török Mózes és neje Kis Julia 50 kr. Nagy László 10 kr. Német Péter 20 kr. Demeter Sándor 20 kr. Ifj. Lőrinczi József és Péter 30 kr. Demeter Pál és Nagy Mária 20 kr. Vadász József és Lőrinczi Eszter 30 kr. Majer István és Nagy Eszter 20 kr. Nagy László 10 kr. Id. Lőrinczi József és Szabó Lidi 40 kr. Vadász Miklós és Gálfi Eszter 30 kr. Nagy László és Bertalan Rebi 30 kr. Nagy Ferencz és Bedő Anna 40 kr. Nagy Sándorné 10 kr. Mihály Dénes 20 kr. Macskási Tódor és Johanna 20 kr. Opris András 50 kr. Barabás József 40 kr. Barabás Józsefné 40 kr. Barabás Vilmos 20 kr. Andrási István 10 kr. Kovács Ferencz és neje Keménydi Anna 1 frt. Összesen: **100 forint**.

Ezen felül hordozta a gyüjtő a postaköltséget is, a mi teszen 21 krt.

E közlemény összege 1283 frt 70 kr. Ehez adva a 18-ik közlemény öszszegét 11,869 frt 67 krt, az alap teszen **13,153 frt 37 krt**.

Fogadják a kegyes adakozók és gyüjtők egyházunk iránt tanusitott buzgó fáradozásaikért az egyház-község nevében hálás köszönetünket. Budapest 1884.

Hajós János,
egyh. gondnok.

Végh József,
pénztárnok.